

SZÍNHÁZ

XXVIII. ÉVF. 5. SZÁM

1995. MÁJUS

NEMZETI?

NEMZETÜNK, NEMZETINK	
Török András:	
BEVEZETŐ	1
TUDÓSÍTÁS	2
(Ablonczy László referátumáról)	
Babarczy László:	
A NEMZETI SZELLEME	
ÉS A NEMZETI SZELLEME	5
Csiszár Imre: KONZERVATIVIZMUS	
ÉS ÚJÍTÓ TÖREKVÉSEK	10
Iglódi István:	
FEHÉR FOLTOK ÉS KAPASZKODÓK	11
Jordán Tamás:	
SZAKMAI ÖSSZEFOGÁST!	12
Kerényi Imre: TIZENKÉT PONT	13
Léner Péter: SZEMÉLYISÉG	
VAGY/ÉS IDEOLÓGIA?	18
Malonyay Dezső:	
MI DOLGA A NEMZETI SZÍNHÁZNAK?	19
Ruszt József:	
MERLINI RÖGTÖNZÉS '95	21
Szikora János: Új INTÉZMÉNYT	
AZ EZREDFORDULÓRA!	22
Szinétár Miklós: ÉPÍTSÜK FEL	
A NEMZETI SZÍNHÁZAT!	24
Taxner-Tóth Ernő:	
„SÍK MEZŐBEN HÁRMAS ÚT”	25
Vámos László:	
KI VEZESSE A NEMZETIT?	29
Ivánka Csaba:	
HOMOK A LEKVÁROS KENYÉREN	31
Koltai Tamás:	
NEMZETI ÉRTÉKLERAKAT	34
HOZZÁSZÓLÁSOK	37
MÁSODJÁRA	43
Török András: ZÁRSZÓ	45
Szabó István:	
UTÓLAGOS UTÓSZÓ	45
Nánay István:	
NE TEMPLOM, NE PALOTA LEGYEN	46
(Beszélgetés Székely Gáborral)	

XXVIII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM
1995. MÁJUS
Főszerkesztő: Koltai Tamás

A szerkesztőség:
Bérczes László
Csáki Judit
Csomor Mártonné (szerkesztőségi titkár)
Korniss Péter (képszerkesztő)
Móricz Gyula (tördelőszerkesztő)
Nánay István (főszerkesztő-helyettes)
Sebők Magda (olvasószerkesztő)
Szántó Judit

Szerkesztőség:
Budapest V., Báthory u. 10. H - 1054
Telefon: 131-6308, 111-6650

Kiadó: Színház Alapítvány
Budapest V., Báthory utca 10. 1054
Telefon: 131-6308

Felelős kiadó: Koltai Tamás. Terjeszti a HIRKER Rt., NH Rt. és alternatív terjesztők. Elfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, és a Hírlapelfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel út 10/A 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj egy évre: 680 Ft.

Egy példány ára: 68 Ft.
Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149.

Szedte és a fedelelet nyomta a Diamant Kft.
Felelős vezető: Horváth Józsefné dr. ügyvezető igazgató

A nyomtatási és kötésművi munkálatokat az Akadémiai Nyomda végezte (95 23954)
Felelős vezető: Freier László igazgató HU ISSN 0039-8136

A folyóirata Nemzeti Kulturális Alap, a Soros Alapítvány, a Pro Renovanda Alapítvány, a Magyar Hitel Bank Magyar Sajtóalapítvány és Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatala színházi alapjának támogatásával készül

Megjelenik havonta

A címlapon:
Harminc évvel ezelőtt robbantották fel a Nemzeti Színház épületét

A hátsó borítón:
A Nemzeti Színház három otthona

A borítókat Kemény György tervezte

NEMZETÜNK, NEMZETINK

1995. február 28-án a Művelődési és Köznevelési Minisztérium tanácskozást szervezett a Merlinben a Nemzeti Színházról, annak feladatairól, működésének korszerű értelmezéséről, arról, hogy a színházi szakma milyennek képzele el az ország első színházát a huszonegyedik század elejére.

A vitanap első felében olyan felkért előadók szólaltak meg, akiknek valamilyen kötődésük volt vagy van a Nemzetihez, akik vezetői, rendezői avagy minisztériumi felettesei voltak a színháznak. A tizennégy szakember közül legtöbbször személyesen mondták el véleményüket, de voltak, akik megírt hozzászólásukat küldték el a tanácskozásra, míg Székely Gábor elfoglaltságára való tekintettel csak később, a folyóiratunknak adott interjúban fejtette ki gondolatait a Nemzeti Színházról.

Jelen számunkat teljes egészében e tanácskozásnak és ezáltal a Nemzeti Színház ügyének szenteljük, s a vitanapról hiteles, dokumentumérté

kü képet igyekszünk nyújtani. A délelőtti elhangzott előadásokat teljes terjedelmükben közöljük. (Kivétel Ablonczy László referátuma, amelyről csak tudósítani van módunk. Nem adhatjuk közre Ablonczynak a tanácskozás résztvevőire intézett levelét sem, amelyben többek között azt nehezményezi, hogy a megbeszélést nem a Nemzeti Színházban tartják.)

A délutáni vitáról összefoglalót adunk. Átfogó jellege miatt teljes terjedelmében olvasható Ivánka Csaba és Koltai Tamás hozzászólása.

A kötetlen eszmecsere követően a felkért előadók lehetőséget kaptak, hogy reagáljanak a vitában elhangzottakra. Az eszmecsere Török András államtitkár-helyettes nyitotta meg és zárta le; e két megszólalás szövege is megtalálható a lapban. A Nemzeti Színházról szóló tanácskozás levezetője, irányítója a minisztérium színházi osztályának vezetője, Szabó István volt; az ő reflexiói zárják az összeállítást.

TÖRÖK ANDRÁS BEVEZETŐ

Hölgyeim es uraim, kedves barátaim!
Köszönöm, hogy elfogadták a meghívást. Ezt a meghívót a minisztérium küldte szét, de nyílt titok, hogy tanácsadó testülete, a két reprezentatív színházi szakmai szervezet által delegált Színházművészeti Tanács erkölcsi támogatását élvezve. Mint közismert, a mi eszményképünk a gyenge, szolgáltató minisztérium. Akkor végezzük jól a dolgunkat, ha a minisztériumban csak a szakmai munka erősödik, a civil szervezetek befolyása pedig egyre nő. Mi úgy érezzük, hogy jó viszonyba kerültünk a színházi szakmával - bárcsak elmondhatnánk ugyanezt minden művészeti ágról. Mindenesetre ezt tekintjük etalonnak.

Azt is elmondtuk több ízben, hogy a kulturális kormányzat dolga - a költségvetés gondozása mellett - a távlatos gondolkodás. Ha szabad így mondani: a napi felelősség és a megfontolt álmódosítás. A mai eszmecserenek csak az utóbbi a tárgya.

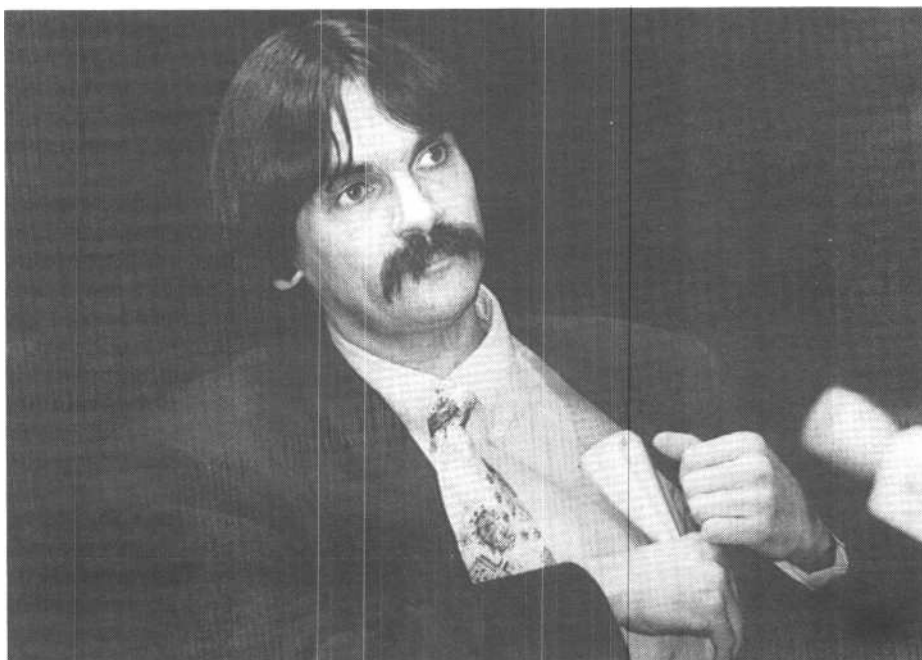
Hadd érintsem röviden a „nemzeti intézmények” kérdéskörét. Ez a költségvetés-technikai szakszó szédületes karriert futott be néhány hét alatt. Elődeink találmánya volt: arra gondoltak, hogy a mélyülő válság háborgó tengerén bizonyos intézményeket egy afféle Noé bárkájára költöztessenek. Ezt az elképzelést csak részleteiben vitatjuk - hány intézmény is tartozik oda, mekkora speciális védelem illeti meg őket -, azt azonban *nem vitatjuk*, hogy a Nemzeti Színházat megilleti ez a védelem.

A kulturális életben dolgozók, a politikával napi kapcsolatban lévők száján könnyen kiszalad a minősítés: ez vagy az válságban van. A politikai átalakulás kínjai - bármennyire is objektív folyamatok zajlanak mögötte - az egyén számára válságot sejtetnek. Amikor számos intézmény

tarthatatlan helyzetbe kerül, amikor intézményrendszerek omlanak össze és épülnek újjá, akkor nehéz kivonni magunkat a válságpszichózis hatása alól, pedig olykor mindössze arról van szó, hogy nehéz szembenézni a megszokott, a megkedvelt szükségszerű meghaladásával.

Ha kulturális intézmény kerül ilyen helyzetbe, azt az alkotók, a résztvevők is megérik. Minél összetettebb, bonyolultabb szervezetről, intézményről van szó, annál inkább. A subjektív él

**Török András helyettes államtitkár
(Vajda József felvétele)**

mények sokasága ellenében a kulturális intézmények helyzetét, az újra jelentkező kultúrharcot is figyelembe véve, mégis azt mondom: egy nemzet kultúrája nem lehet válságban, hiszen összességében a kulturális értékteremtés folyamatos. Lehetnek nagy korszakok, amikor „minden összejön” - ezek azonban kivételes történelmi pillanatok utólagos minősítései. De kihagyások, pauzák nincsenek, nem lehetnek.

A kultúra természetesen kiszolgáltatott hol egyének, hol a tömegek ízlésének, általában pedig annak a függőségi viszonyoknak, amelyet leegyszerűsítve anyagi függőségnek szoktunk nevezni. Ezért a kultúra autonómiája mindig korlátozott, bár évezredek kulturális tradíciói bizonyítják, hogy szabadságharcát nem eredménytelenül vívja. Ebben az összefüggésben valós helyére kerülhet a kultúrpolitika mint kulturális szféra érdekérvényesítő mechanizmusa. Eredményessége csak egy dolgon mérhető le: versenyképessége s ezzel sokak számára hozzáférhetővé

tudja-e tenni a kulturális értéket, mégpedig úgy, hogy közvetlenül nem szól bele a folyamatokba. A jelen kulturális kormányzat ideálja - hangsúlyozom, ideálja - a finom folyamatszabályozás.

Ma itta színházról fogunk beszélni. A Nemzeti Színházról, feladatainak, működésének korszerű értelmezéséről. Nem új és nem napi aktualitású kérdések ezek. Vitatták, ki mikorra teszi az elbizonytalanodás, az átalakulás, a válság kezdetét, mikor került - ha került - a színház szerepváltozásba, mikor tört meg a szerves fejlődés folyamata. Vannak, akik lassú agóniáról, hosszú vergődésről beszélnek, és vannak, akik szigorú cezúrát látnak. Jelképes értelmet tulajdonítanak egy vitatható vagy téves városrendezési intézkedésnek, vagy még korábban egy olyan szerkesztésváltásnak (a színházak államosításának), amely a színházak többségét nemzeti színházi státusba helyezte. Megint mások a válság kezdetét egy nagy színész- és rendezőgeneráció kihalásának szomorú tényéhez kötik. Akárhogy is van, a problémák nem ma kezdődtek.

Sokan tekintik a Nemzeti Színházat jelkép-

nek. Ez a megközelítés számomra is elfogadható, bizonyos megszorításokkal: ha jelkép, akkor számomra a minőség jelképe, azé a minőségé, amelyet ez az ország fel tud mutatni. Ez nagy felelősség mindenkinek, annak is, aki csinálja, annak is, aki bírálja, és annak is, aki hivatalból foglalkozik vele. A minőség garanciája csak egy lehet: a Nemzeti Színházban mindenkor a legjobb erőknél kell dolgozni. Lássuk be, ha ez nem így van vagy bármikor nem így volt, az nem csak a mindenkori vezetés hibája.

Olyan viszonyokat kellene teremteni, nem csak anyagi vonatkozásban, hogy természetes legyen a megtiszteltetés, ha valakit a Nemzetibe hívnak dolgozni, és öröm legyen a hívásra igent, illetve adott esetben pusztán művészeti felfogásbeli különbség okán lehessen nemet mondani. Bármennyire szimbolikus is az intézmény, a tetteknek, az alkotásnak, ha szükséges, az összefogásnak valóságosoknak kell lenniük.

Megköszönöm, hogy elmondják nekünk, hivatalnokoknak, milyennek képzelik a Nemzeti Színházat, mondjuk, 2002-ben.

ez bizonyossá lett előttünk. De azt is tudtuk: illúziókban nem élhetünk. Az amerikai számkivettségben is Illyés Gyulát és Móricz Zsigmondot olvasó Lengyel Menyhért találóan írja naplójában: »Az országgal azért nem szabad haragot tartani, mert nem járta ki az emberség iskoláját, s nem nevelték igazi nemzeté«. S e haragtartás nemcsak kinti tényező volt, hanem belső realitás is, a nemzet távlatos kérdéseiről itthon gondolkodni nemcsak haragot, hanem a gyűlölet érzését kelti, nemegyszer irracionális méreteken.

Megbolydult a világ, barátságok omlottak össze, hitek váltak semmivé; s ha valami, hát az ki-derült, hogy az erkölcsi értékrend elemi normáival sem rendelkezünk, sőt ez ellen működni a modern szabadosság bájának mutatkozik. S erre utalóan írta egyszer Szabó Zoltán, hogy a demokrácia nemcsak államforma, hanem életforma is. Ha valamiben, hát az életforma kialakításában a színháznak most történelmi feladata mutatkozik.

A színházcsinálás a demokratikus életre és gondolkodásra tanítás szakrális helye. S ha nemzetiként minősítjük az intézményt, akkor benne nem egyetlen stílus működhet, hanem azt stílusok, gondolatok változatos megjelenülésének otthonként képzeljük el. S teszem hozzá, kipróbált értékek újragondolásával alapozza meg munkáját, s teremt történelmi folyamatosságot.

S mi a sokféleségben összekötő közös eszményünk? Humánus is, költői indítatású is. Ha színházunk mai repertoárját áttekintjük, nemzeti történelmünk, társadalmi változásaink és sorunk szinte teljes színeképe előttünk az érdeklődőnek. Más-más helyszínen, halványabb vagy erős megfogalmazásban a *Bánk bán*, *Az ugató madár*, *Az ember tragédiája*, a *Különc*, a *Nosztalgia* *fiú esete...*, az *Úri muri*, a *Tündöklő Jeromos*, a *Tóték*, az *Oszlopos Simeon* változatos nézőpontból és stílusban, de az elmúlt évszázadokat, véres, elbomló, önpusztító mivoltunkat jeleníti meg.

Amikor a Nemzeti Színházról gondolkodunk, az alapozás egyik legfontosabb feladatának kell meghatározunk: a történelem mint nemzetformáló, emlékező és emlékeztető erő törekvéseink egyik legfontosabb parancsa. S valami titkot is rejteget: ahogyan Márai Sándor írja: »A minden-ség közepe nem a Sirius, hanem az emberi szív, mely megtelt Istennel«. S ez az Isten kiben-kiben másképp lakozik ugyan, de az bizonyos: elemi és állandó értékek őrzése és gyakorlása adja meg emberi és nemzeti mivoltunk tétjét. Ahogyan minap a Rádióban, majd a Magyar Nemzetben is olvashatóan, a Tóbiás Áron készítette interjúban Fejtő Ferenc oly szépen megvallotta: »Hit kell az embernek, építeni a hagyományos értékekre, amelyeket az idő nem töröl el, amelyek megmaradnak, amelyekben tisztaság van.

TUDÓSÍTÁS

ABLONCZY LÁSZLÓ REFERÁTUMÁRÓL

Ablonczy László, a Nemzeti Színház igazgatója nem jelent meg a tanácskozáson; referátumát Béres Ilona olvasta fel. A több mint negyvenpercnyi szöveg (a jelenlévők húsz percet kaptak!) közlésére Ablonczy nem adott engedélyt. Minthogy azonban a rendezvény nyilvános volt, számos újság tudósított róla, Ablonczy szövegét illetően az alábbiakban mi is ezt tesszük, magnófelvételünk alapján.

R eferátuma elején a Nemzeti Színház igazgatója Harag Györgyhöz fűződő kapcsolatáról beszélt: „Annai találkozás és közös tűnődés között a hazatérés hosszú vonatozása köz-ben felidőződött bennem, hogy egy alkalommal Gyurival beszélgetvén egy akkor megjelent igényes kritikagyűjteményre reflektált. A mű a Ha-rag színházának némi kizárólagosságát sejtető *Megtalált színház* címet viselte. S erre utalóan mondotta Gyuri: »En a megkeresendő színházban élek.«

Milyen legyen a megkeresendő Nemzeti Színház? - győtrődünk, vitáztunk Sík Ferencsel sokszor éjszakába nyúlóan, s e folytonos tépelődésünk halála pillanatáig tartott. Most, hogy visszagondolok induló vívódásainkra, abban biztosak voltunk - Tamási Áronnal szólva - a szín-

ház nem stíluskérdés, hanem nemzeti ügy. De továbbgondolva már azon tűnődünk napokon, heteken és évadokon át, hogy mi a nemzet ezredvégi s újabb ezredkezdetének ügye, amelyet a színház munkájával képviselhet?

Elődeinknél sok tekintetben kedvezőbb, más vonatkozásban szorítóbb helyzeteket kellett megélnünk és tisztáznunk. Statisztika és felülről sugallt politikai szempontok kényszerítő ereje nélkül kezdhettünk a színházépítéshez. Ugyanakkor összezavarodott idő- és helyzetudattal terhes és soha nem tapasztalt gyűlölségektől hevített közéletben kellett higgadtan körültekinteni. Egy korábbi alapvető, alkotói és általános színházcsináló ideológia is avittá vált. Noha jó néhányan még ma se veszik tudomásul, többé nem az a kérdés, hogy ki ellenében kell előadást teremteni és kinek kell üzengetni, hanem a kikért? és a mit? hogyan? kérdéseit parancsolóan kell újragondolni.

Madách találóan írja egy feljegyzésében: »Magyarnak lámpája van, de olaja nincs«. A színháznak pedig estéinkénti lángocskát kell gyújtania - egyéni és közösségi méreteken. Olajat kell hát adagolnunk - művészi és erkölcsi értelemben.

Az ezred végén a szétszóródás utáni magyarság szellemi összetartozása kérelmetlenül tény,

Hinni kell a becsületességben, hinni kell az észben, hinni kell a jóságban, és hinni kell Istenben is, én ezekben hiszek».

Amikor a hitapasztás korát éljük, amikor az emlékezetveszejtés elve a szabadság művészi és oktatási programjaként manifesztálódik, akkor azt mondom: a Nemzeti Színház feladata más, vagyis esténként hitet, erőt kell sugározni az emberi lélekbe, honfitársainkba, s főképp a fiatalságnak, hogy lelki alapozottsággal készülhessen a jövőre.

Egyszer majd hosszabban és dokumentáltabban idézem fel 1991-es évadkezdésünk poklot kísérő napjait, azt, hogy a szellem emberei mily elvakult igyekezettel próbálták megakadályozni az *Egy szerelem három* éjszakájának bemutatóját. Hubay Miklós tanúságtétele is szükséges, hogy Vas István halálában milyen döbbenetes lökést jelentett az a tény, hogy mindenáron arra akarták rávenni, ne engedélyezze a darab bemutatóját. Vas István erkölcsi és szellemi tekintélyével védte színházépítő ügyünket. Programunk indító jelzéseként vittük színre a *Nem tudhatom...* költőjének sorsát, Radnóti Miklósét, aki behívásakor a bujdosó Rákóczi sorait másolta naplójába, kis motyójában Ady verseit és a Károli-bibliát vitte magával, s a megaláztatás, az emberiség történetének legszégyentelibb poklában pusztították el. A korszerű magyarság és emberség iskoláját kezdjük el az *Egy szerelem három* éjszakájának bemutatójával. S ebben a Lengyel Menyhért jelezte igényben végig kellett gondolnunk, hogy milyen úton folytathatjuk ama magas, tán soha el nem érhető eszmény felé, amikor nemzetnek mondhatjuk magunkat."

Ezután Ablonczy egy „bartóki gondolat” kapcsán arról beszélt, hogy a Nemzeti az utóbbi időben milyen határon túli magyar és nem magyar társulatokat látott vendégül, illetve hogy a „korszerű nemzeteszme” jegyében milyen szerepet játszik a színház a nemzetiségi színjátszás segítségével.

„Miközben szellemi égboltunkat próbálom körvonalazni, természetesen legnagyobb küzdelmünk és ambícióink: a színház mai arculatát előadásokkal kialakítani és folyamatosan igazolni. Ebben az a legnehezebb, hogy kérelhetetlen szociológiai tényeket kell számba venni. (Igaz, nemcsak nekünk, hanem valamennyi színházvezetőnek.) A szervezőirodák régi szép ideje lejárt, amikor honvédségi-szakszervezeti-üzemi-úttörőszövetségi s egyéb kapcsolatokkal bukott darabokat több évadon át is éltethettek. Minden este, minden előadáson valóságos igénnyel jegyet váltott közönség ül a nézőtérén.

Tudjuk-e igazán, kik és hova járnak színházba? A közönség érdeklődésének és igényének változásairól nagyszínházaink műsora is árulko-

Ablonczy László referátumát Béres Ilona olvassa fel (Vajda József felvétele)

dik, hiszen a Víg és a Madách mellett esténként nekünk is nagy termet, hatszázötven helyet kell megtöltenünk. Ami a Katona József Színházban telt nézőteret, az nekünk laza félházat jelent. Klasszicizáló igényünkben szűkebb a repertoár tere, hisz például új rockbemutatók kockázatát nem vállalhatjuk.

Hazai számadatokkal nem rendelkezem, de ismeretes előttem egy felmérés, miszerint a politikai változások előtt a színház és a mozi a cseh fiatalok érdeklődési tartományában a második-negyedik hely között volt. Tavaly ez a mutató huszonegyedik-huszonharmadikra zuhant vissza. Klubok, videobárok, játéktérmegek, égi tévécsatornák korábban tudomásul kell venni, hogy a színház súlya komolyan csökkent. Nemcsak mi észleljük, hogy a színház összekacsintó szerepe is megszűnt. Az értelmiség lelkiileg elfáradt, anyagilag elszegényedett - ritkábban vagy alig jár színházba.

Színházcsináló mindennapjainkban gyötrelmes tények ezek, s hogy a Nemzeti nézőszámával jobbára azok kötekednek, akik a reggeli vagy esti riportok heccmesterei, s legfeljebb sikkpremieren mutogatják magukat. Többnyire lábukat se teszik be színházunkba. Az »azt mondják« elhomályosító effektussal igyekeznek leplezni szakmai készültségüket.

Keserves tapasztalatok nyomán ismertük fel: Shakespeare-tragédiák és súlyosabb művek a Várszínház nagyságrendjében játszhatók jó ház előtt, s a nagyszínház a zenés és derűsebb darabok játéktérét kívánja. A három éve indult János vívő (miközben még az Arany János Színház és

az Opera is játszotta) ma is zsúfolt házai kérelhetetlenül jelzik, hogy a gyermekekre gondolni minden színháznak feladata. Annál is inkább, mert az Arany János Színház nemcsak nevében, feladatában is megszűnt működni.

Ami pedig zenés arculatunkat illeti: a Gulyás Dénes által vezetett világszínvonalú koncertsorozat éppúgy arculatunk része, mint a fiatalságnak szánt rockballada, a *Kőműves Kelemen*. S a tágas tértartományban elfér a *My Fair Lady* is mint e műfaj klasszikussá lett darabja.

A színházcsinálás játéktere most rendkívül érzékeny, s eredményét tekintve bemutatóról bemutatóra változó tanulságokkal szolgál. Amikor például a nagyszínpadon Victor Frunza rendezésében Csehov *Cseresznyés kertjét* bemutattuk, a szervezés már másfél hónappal korábban jelezte a közönség érdektelenségét. S ez valószínű, a komor műnek szót, nem a még ismeretlen előadásnak. Egy rövid szériát élhetett meg, miközben Béres Ilona, Peremartoni Krisztina, Végh Péter és a többiek további művészi életüket meghatározó élménnyel lettek gazdagabbak a Cseresznyés kert próbáin és előadásai során.

Elképzelésünk szerint éppen nemzeti volta miatt olyan kulturális tetteket is fel kell vállalnunk, amelyeket más színházak anyagi, művészeti vagy egyéb okok miatt nem tehetnek. Spiró György számos esszéjében megírta, hogy a kelet-közép-európai modem színház történetében kiemelkedő szerepet játszott a krakkói Stary Teatr s külön is Wyspiański Menyegzője. Amikor tehát többéves egyeztetés után sikerült Wajdát meghívni a darab rendezésére, többirányú mulasztásunkat igyekeztünk feloldani, hiszen a drámairodalom egy olyan irányú remekművét állítottuk színre, amely a magyar drámairodalomból hi-

Sinkovits Imre és Cserhalmi György a Tótékban (1992) (Sárközi Marianna felvétele)

ányzik. S hogy Hegyeshalomtól keletre már Wajda sem számít művésznek, az hazai szellemi életünk csököttségét és fülledtségét jellemzi. Más színházakban jó néhány előadást említhettek, amely nem érte el Frunza munkájának művészi becsét, és évek óta ma is zavartalanul műsoron szerepel.

De másként sincs eligazító bizonyosság. Shakespeare *Szentivánéji álomja*, Iglódi István rendezésében, jó szót nem kapott a kritikától, mégis

1991 ősze óta a századik előadás felé tart a Várszínházban. S nem a szervezés bosszúja, de tény, hogy Iglódi István életművének egyik legjobb munkáját, Füst Milán *Negyedik Henrik királyát*, fájdalunkra, már indulásakor érdeklenség fogadta.

Hibáink, mulasztásaink, el-ellankadó igénytelenségünk és kétségeink fölött tűnődve szólni kell olyan tényekről, melyek nemcsak bennünket szorítanak, hanem az egész magyar színházi életet is. Arról például, hogy évek-évtizedek óta karizmatikus, színházcsináló személyek nem jönnek a főiskoláról. A hatvanas években Nádasdy Kálmán növendékei, Ruszt József, Sik

Ferenc generációja után jött Zsámbéki Gábor, Székely Gábor, Ascher Tamás... de azóta negyedszázad telt el. Formátumos hallgatókat formátumos tanárok képezhetnek. Valamikor Nádasdy és Pártos Géza jelentette a mércét...

Nem véletlen, hogy egyre több színész kap kedvet a rendezéshez; Eszenyi Enikő, Koltai Róbert és nálunk Funtek Frigyes, Szilágyi Tibor és mások valami olyat tudnak, amit a mai főiskolán nem kapnak meg a rendezők. (Franciaországban egyébként a rendezők java színészdiplomával is rendelkezik.) Jouve mondja, hogy a rendezőnek nem ötletekből kell építkeznie, hanem bizonyítkozik nagy hiány; rendezőink javának nincs világképe, csak sziporkázásban vagy infantilis, aberrált előadások képzeletében merül ki teremtő fantáziájuk. Az összhangzó értelem, a koherens gondolkodás keveseknél mutatkozik.

Kontraszelekcio is működik, Bubik Istvánék sereglése óta csapatosan nemigen jelentkeznek markáns színészgenerációk: Bánkok, Romeók és Júliák, Ádámok kerestetnek. Szerepkörök hiányoznak; fontos tehát, hogy színiiskolák, műhelyek alakuljanak, oldandó a színházcsinálás személyi, művészi gondjait. Ezért is indítottuk el több, mint húsz tanár közreműködésével színiakademiánkat, s hogy érdemes folytatnunk, és erősítheti munkánkat az a tény, hogy tavaly hét gyerekünk bejutott a főiskolára, s idei negyedéves ösztöndíjasaink egyike-másika már főszerepet játszik. S akadémistáink morális és szakmai erejét jelzi, hogy a Csíksomlyói passió, és a *My Fair Lady* sikerének fontos részesei.

A régi statisztikai szemlélet, miszerint minden magyar színháznak tanácsos volt egy új magyar művet bemutatni, megszűnt. Ki-ki a legjobb belátása szerint alakíthatja műsorát, játéktípusát. A Nemzeti nem hagyhatja el az élő magyar irodalmat, a drámaírókat. Anyagi és művészi vonatkozásban a Nemzeti, hogy új művek szülessenek az egyetemes magyar színházi élet gazdagítására, köteles kitüntetett helyzetet teremteni.

Jó érzéssel mondhatom el, hogy a drámapályázatunkra meghívott tizenegy szerző megírta darabját (Deák Ferenc, Gyurkovics Tibor, Kertész Ákos, Fejes Endre, Görgey Gábor, Hubay Miklós, Hernádi Gyula, Pozsgai Zsolt, Páskándi Géza, Sütő András, Spiró György). A zsűri most értékeli a munkákat, talán annyit elmondhatunk, hogy az elmúlt évek elvadult szellemi életében csöppnyi olajat s fényt jelez a jövőnek az is, hogy a Nemzeti Színház a magyar szellem minden értékének és teljesítményének otthona. Paulay és Németh Antal annyival jobb helyzetben volt, hogy évente akár tucatnyi magyar darabot is bemutatathattak. S ahogy az aranymosás alkalmával, a hatalmas vízmennyiségből előbukkant egy parányi rögöcske, ebből a sokaságból születtek Csiky Gergely, később, a har-

mincas évek végétől Tamási Áron darabjai.

A magyar drámairodalom és a Nemzeti Színház múltját is szembesítettük dramaturgiai vizsgálódásaink során. Negyven év múltán felújítottuk a Nosztyt; Szigligeti Ede Liliomfija is több évtized eltelte után, második esztendeje szerepel műsorunkon. Számos mulasztást is felfedeztünk. Bródy Sándor *Tanítónőjét* soha nem játszotta a Nemzeti, Molnár Ferenc méltatlanul mellőzött volt, és adósságunk van Szomorú Dezsővel, Hunyadi Sándorral szemben is. Ha most a nemzetinek mondott tanterv Katona és Madách mellett kiiktatja Illyés Gyula életművét, többszörösen is sürgetőnek és időszerűnek érezzük, hogy a *Különc* után az istenverte megosztottsági természetünket oly költői szépséggel megfogalmazó Testvéreket újra műsorra tűzzük. Az idő változásának jele, hogy most nagyszínházunk helyett a Refektóriumban adjuk elő.

Ott, ahol kitágítottuk a művészet tartományait, hiszen korábban csak kamaradaraboknak adott otthont. Versműsorok mellett, amint említettem, harmadik éve, Gulyás Dénesnek köszönhetően a világszínvonal rangján, évente tíz-tizenöt koncert is műsoron szerepel. Gyakran negyven-ötven pótszék szükséges egy estén. Ránki Dezső, Perényi Miklós, az Amadinda Együttes rangja jelzi e komolyzenei programot, de folytathatnánk a sort, hiszen valamennyien a világ koncertdobogóin szerepelnek.

Kiváló reformerünk, Eötvös József írja találón: »A legszerencsétlenebb az átmenet pillanata: hisz még akkor is, ha a nap feljön, hidegebb határuk.« Az átmenet pillanatját éljük. A színház kudarcokkal, gyötrelmekkel, olykori sikerekkel többszörösen megszenvedi ezt, hisz észleli a hideget, miközben neki feladata melegíteni is eszténként. Ahogy a nálunk járt Wajda mondta: »Talán a színház az utolsó hely, ahol egyik ember meghallja a másik szavát.«

Aki pedig szegyenérzettel és gyűlölettel tud csak hozzánk jönni, az ne fárassza magát. Megvagyunk nélküle. Ami biztató: a gyűlölködők színházunk híveit sokasítják. Jóérzéssel mondhatom: évről évre emelkedik a bérleteseink száma; s ebben az évadban február végéig, három termet számolva, hetvenöt százalékos látogatást regisztráltunk. Jean-Louis Barrault mondja: a színházcsinálás emberkertészet. Alkotó légkörben színész, író, rendező, közönség, kritika egymást növesztheti, nyesi, gondozza és élteti a lelki-szellemi otthonteremtés ambíciójában.

Annyi gyötrelmem közepette sokszor bennünk is feldereng Páskándi Géza *Tornyot* választok című drámájának egyik megrázó pillanata, amikor a fejedelem előtt Basiriussal vitázva Apáczai kétségbeesetten kérdezi: »Hát én nem vagyok itthon?«

Kis nép vagyunk. Az itthoni otthonteremtés-

Pathó István, Sinkovits Imre, Besenyei Ferenc, Végh Péter a Lear királyban. Rendező: Sik Ferenc (1994) (Németh Juli felvétel/e)

ben a nemzet színházának kitüntetett feladata van. Intézményes szellemi üzenete pedig így szól: »Okunk van élni és remélni«. (Illyés: Bartók)

Ama madáchi mécses, ha olaj jóvoltából világol, még inkább és mindig féltünk kell! Mert

ahogyan Örkény István egy 1968-as, párizsi interjújában próbálta megértetni a mi kelet-közép-európaiságunkat: »Ami Európa közepén összezsúfolódott kis országainknak csak egyetlen kisadagnyi szabadság jutott, ezen kell osztozni. A családi asztal fölött csak egyetlen lámpa lóg. Ha ezen osztozni akarunk, sötét lesz... Attól tartok, önök ezt nehezen értik meg...« - fejezte be Béres Ilona Ablonczy szövegének felolvasását.

BABARCZY LÁSZLÓ

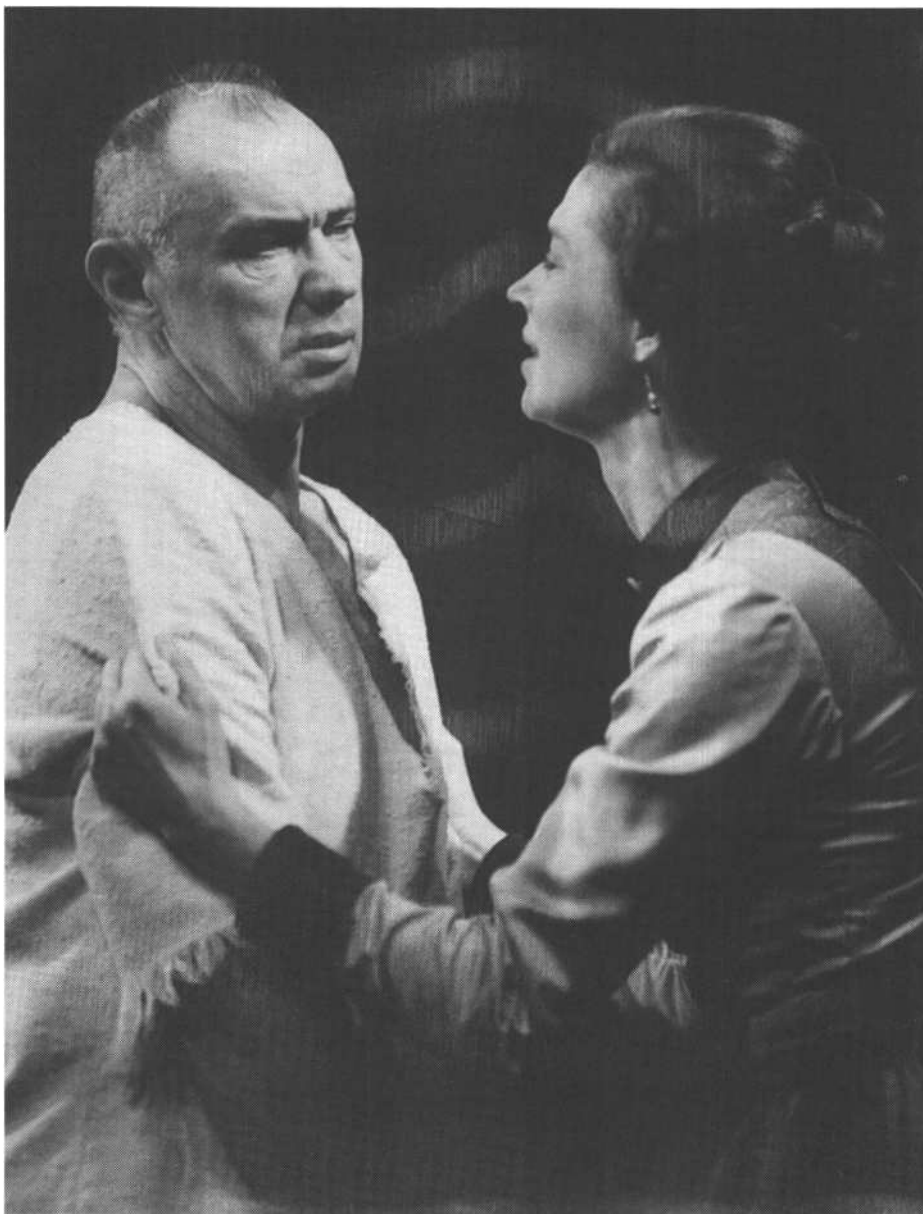
A NEMZETI SZELLEMEK ÉS A NEMZETI SZELLEME

Az alábbi szöveg nagy része elhangzott a kulturális minisztérium tanácskozásán, de a felszólalási idő korlátozott volta miatt néhány fontos témát csak jelzésszerűen érintettem, illetve helyenként olyan mértékben kellett rövidre fognom a mondanivalómat, hogy az már az érthetőséget zavarta. Ezért lehetőséget kértem a szerkesztőtől arra, hogy az elhangzott szöveget utólagos magyarázatokkal láthassam el. A lehetőség megadatott, de hogy szó ne érje a ház elejét, kértem, hogy az elhangzott szöveg és a későbbi kommentár tipográfiailag jól érzékelhetően váljék el. Az elhangzott szöveg tehát antikva, a kiegészítés pedig kurzív.

Kérem szépen, nem tiszttem ugyan, de azért reflektálnék arra, amit Ablonczy úr hosszan elmagyarázott nekünk. Egy Italo Calvino-kisre-

gény jutott az eszembe, miközben ezt a végnélküli felolvasást hallgattam. Hőse egy lovag. A lovagnak van pánceleja, sisakja, kardja, vára, története, kitüntetése, sőt szeretője is van, de maga a lovag nincs. A kisregény címe: *A nemlétező lovag*. Vagyis a páncelej üres.

Még valamit muszáj elmondanom. Nem igaz, hogy ebben az országban nem szeretik a színházat és nem járnak színházba. Nem igaz, hogy az értelmiség valamilyen szellemi vagy politikai el-fáradás következtében nem jár színházba, vagy hogy egy színház mai közönségszervezési nehézségei kapcsolatban vannak az üzemi közönségszervezők évekként elelőtti eltűnésével. Magyarországon még mostanság is több, mint négymillió színházi nézőt jeleznek a statisztikák; az kétségtelen, hogy ebből kevés, nagyon kevés jut a Nemzeti Színházra. November vége

Koncz Gábor és Varga Mária *Az ugató madárban* (1993) (Németh Juli felvétele)

felé megnéztem *Az ugató madár* tizenvalahányadik előadását. Megszámoltam: nyolcvanegyen ültünk a nézőtérén. Ezt nem lehet letagadni, és nem lehet megmagyarázni sem. Ablonczy úr hosszú beszéde arra volt való, hogy elkerülje a fontos és fájdalmas tényekkel való szembenézést. A továbbiakban nem akarok ezzel a művel foglalkozni, mert ugyanannyi időt rabolna el tőlünk az összes csúsztatás, félreértés és hamis állítás cáfolata, helyretétele, mint amennyit az imént hallott dolgozat.

Először is azt kell vizsgálnunk, hogy mi lehet a Nemzeti Színház funkciója ebben az országban.

Vannak nagy színházi hagyományokkal rendelkező országok, ahol úgy érzik, nincs szükség Nemzeti Színházra, máshol fel sem merül egy Nemzeti Színház létesítésének a gondolata. Magyarországon más a helyzet. Itt a magyar színházi kultúra megszületésének első pillanatától kezdve helye volt és van a nemzeti színházi gondolatnak, és az én fejtegetéseimnek is ez a sarokköve.

Elméleti megközelítés helyett gyümölcsözőbbnek látszik megkockáztatni, hogy történetében szemléljük a dolgot. Ezért előre is elnézést kérek, mert az adott körülmények között az ilyen megközelítés csak hézagos, durva és pontatlan lehet.

A magyar Nemzeti Színház a reformkor teremtőderejének egyik csodájaként jött létre.

Funkciói megteremtésének első pillanatától kezdve világosak, egyértelműek voltak. Ezek közül az egyik legfontosabb az volt, hogy Pest városának magyar vagy magyarosodó közönségét maga köré szervezze, konkurenciát teremtve a sikeres pesti német színháznak. Vagyis némelyek nyájas papolásával ellentétben már a kezdet kezdetén is valami *ellen* kellett dolgoznia és nem csupán valamiért. Magyarul és jobban, korszerűbben. Ma úgy mondanánk: európaiban. Tehát a magyar nyelv művelése, a korszerűség, a polgárosodás együtt vannak jelen. Es még valami: a magas szintű szakmai tudás igénye. Nemcsak a németek legyőzése végett, hanem mert a Nemzetinek szakmai, művészi példaként kellett szolgálnia az egész magyar színjátszás számára. Tehát ezt a színházat eleve elit intézménynek, szakmai műhelynek szánták. Különbnek, jobbnak. A már sokfelé működő, ilyen-olyan hazai színjátszás vezérlő csillagának. Petőfi, Arany tanúsítja, hogy ez a színjátszás finoman fogalmazva komoly minőségi problémákkal küszködött, azaz igencsak szüksége volt arra a csillagra. Hozzájárulás a magyar polgári élet szerveződéséhez, a magyar nyelv művelése, fejlesztése, a magyar színjátszás legjobb teljesítményeinek példaként való felmutatása - ez az a három funkció, melynek ellátása a Nemzeti Színházra hárult.

Természetesen a valóságban mindez igen keservesen tudott csak megvalósulni. A színháztörténetesek kongó nézőtereikről, szakmai botránnyokról, politikai aljasságokról és mindenekelőtt folyamatos pénzhiányról, nagy „garra!” megajánlott, de soha ki nem fizetett adományokról számolhatnak be. De ez mindig így volt és így is lesz, aki emiatt nyafog, az valószínűleg nem képes megfelelni feladatának. A magyar Nemzeti Színház reformkori életre hívói végül is véghezvitték vállalt munkájukat, elég, ha csak arra a szerepre gondolunk, amelyet a színház a forradalom napjaiban játszott.

Mint ahogy levegőt veszünk, olyan természetességgel látta el fenti feladatait a Nemzeti, a vereségek, politikai fordulatok ellenére, a 19. század végéig, s Paulay igazgatása idején eljutott első aranykorszakába. De nemcsak a Nemzeti, hanem a hazai színjátszás is. Ha valakinek kedve van kezébe venni a nemrég megjelent Magyar Színházművészeti Lexikont, a szerkesztők jó ötletének köszönhetően talál abban egy mellékletet, egy térképet, amelyen ott láthatók azok a paloták, melyeket a 19. században és a 20. század első évtizedében az ország és a városok polgárai építtettek a nemzeti színjátszásnak. Fogalmazhatunk úgyis, hogy a század végére létrejött a nemzet hatalmas színháza, a városi és területi nemzeti színházak hálózata, melyek közül a legkülönb, a példakép a budapesti Nemzeti Színház volt.

A képlet a századfordulón természetesen jóval bonyolultabbá válik, semhogy ugrások nélkül folytathatnám ezt az elemzést. Új típusú színházak jelennek meg. A politika és a magyarság kérdései is jóval összetettebbek lesznek. A 20. század kezdetén támad először komoly szakmai vita a Nemzeti Színház funkciójával, stílusával kapcsolatban is. Ekkor próbálja meg az egyik igazgató a Comédie-Française mintájára valami egységes, nemzeti-akadémikus stílusba kényszeríteni a társulatot. Mondanom sem kell, sikertelenül. A Vígyszínház eredményes működése mindenestre már valódi alternatívát jelentett a hazai színházi fejlődésben. Azaz a tréfa kedvéért talán megengedhető: a Vígyszínház volt az első jelentős hazai alternatív színház.

Az első világháború után magyarság és haladás az uralkodó politika és a nemzeti kultúra hivatalos hangadóinak jóvoltából már nem képviselhetette ugyanannak a fejlődésnek két, egymástól elválaszthatatlan oldalát, de a Nemzeti Színházban - elsősorban Hevesi Sándor működésének köszönhetően -, hasonlóan a kor legjelentősebb hazai alkotóinak gondolkodásához, a magyar, a legjobb és a modern ugyanazt jelentette.

Máig nem tudatosodott viszont, hogy időközben a színházművészet milyen hatalmas helyet foglalt el - főként a 19. századi fejlődés eredményeképpen - a nemzeti kultúrában. Hiányos önismeretünknek jellemző példája, hogy a színházba járók jókora tömege és a színházat csinálók nem kis száma ellenére (ebben az országban, ha az amatőröket is, az iskolai színjátszókat és az alkalmi rendezvények szereplőit is számítjuk, szinte mindenki csinál színházat) a színházat még mindig periférikus művészeti ágnak tekintik, elsősorban persze az irodalom-tudorok.

Teljesen új helyzet - és számunkra ennek megértése a legfontosabb - jött létre a második világháború után. Elkövetkezett a Nemzeti Színház második aranykora. A minden korábbit felülmúló nagy korszak. Az új, kommunista rend nagy képességű kommunista művészek irányításával újjászervezte a színházi életet, és a legjobbakat, vagy azokat, akiket annak tartottak, a Nemzetibe rendelték, hívták, szerződtették. Néhány kivétellel, mert más legjobbakat, ugye, száműzték. De azért elég nagyszámú jót gyűjtöttek össze ahhoz, hogy létrejöjjön egy olyan társulat, amilyen művészi erejét, sokszínűségét, energiáit tekintve talán még soha nem volt ebben az országban.

A színház vezetői, rendezői, habár - feltételezem - zsebükben ott lapult a párttagkönyv, kivétel nélkül nagy műveltségű polgárok voltak. Elkötelezett, baloldali polgárok. Major, Apáthy, Gellért, később Várkonyi, Marton, Nádasdy. Kommunista színházat is csináltak, de nem nagyon. Reszeltek is a színpadon, de nem sokat. Viszont

volt ragyogó klasszikus repertoár, kiváló nagypolgári művészsínház, formabontó vásári színjátszás és új, magyar, klasszikusnak született drámák reprezentatív bemutatója.

Maradéktalanul megvalósult ebben a színházban mind a három klasszikus nemzeti színházi funkció. A korszak kultúrájának legnemesebb értékeivel dolgoztak, fényes magyar repertoárral, amely hangsúlyozottan hazafias volt, és előadásaik színvonala példaadó volt minden tekintetben. Nem csoda, hogy aki csak tehette, bérletet váltott, és akinek nem jutott, nem volt rest kora hajnalban sorban állni, hogy hozzájusson a pénztárban maradt jegyekhez. Ez a színház még arra is elég jó volt, hogy vezetőinek nyilvánvaló lojalitása ellenére később a politikai ellenzékiség látszatába is belekeveredjen.

Ha valmit a Nemzetiben be lehetett mutatni, akkor azt játszhatta a többi színház is. És amikor a kultúrpolitika eljutott addig, hogy engedélyezte Az ember tragédiája felújítását, akkor arra nem egy eldugott kulipintyóban került sor, hanem természetesen a Nemzeti Színházban. Kitérítéseket, díjakat elsősorban a Nemzetiben osztottak, a Magyar Rádió és a filmgyár elsősorban a Nemzeti tagjaival dolgozott, szóval pénzt is igazán itt lehetett keresni. A nagyszerűség és a kivételetesség összetartozó állapotában működtek azok, akik ott működtek.

Én azok közé tartozom, akik nem kizárólag a mai és tegnapi vezetés rossz munkájának tulajdonítják a Nemzeti Színház bukását. Mert persze a bukás kétségtelen. A hanyatlás már '56 után el-

kezdődött, és a hatvanas-hetvenes években folyamatosan gyorsult. '78-ban az új, fiatal vezetők kinevezése csak ennek a ténynek a kultúrpolitikai felismerése következtében történhetett meg. Ennek a lassú hanyatlásnak, végül szétesésnek számos külső és belső oka volt. Érdekes ezek közül a legfontosabbakat alaposabban szemügyre venni.

Az Aczél György által alakított kultúrpolitika a Nemzetit megfosztotta kiváltságaitól. Azt hiszem, hogy elsősorban büntetésül, a színház számos tagjának a forradalom idején tanúsított magatartása miatt, de formálisan inkább azért, hogy megkülönböztesse magát a korábbi, sztalinista kultúrpolitikától, színházi területen is a demokratikus nyitás látszatát kelte.

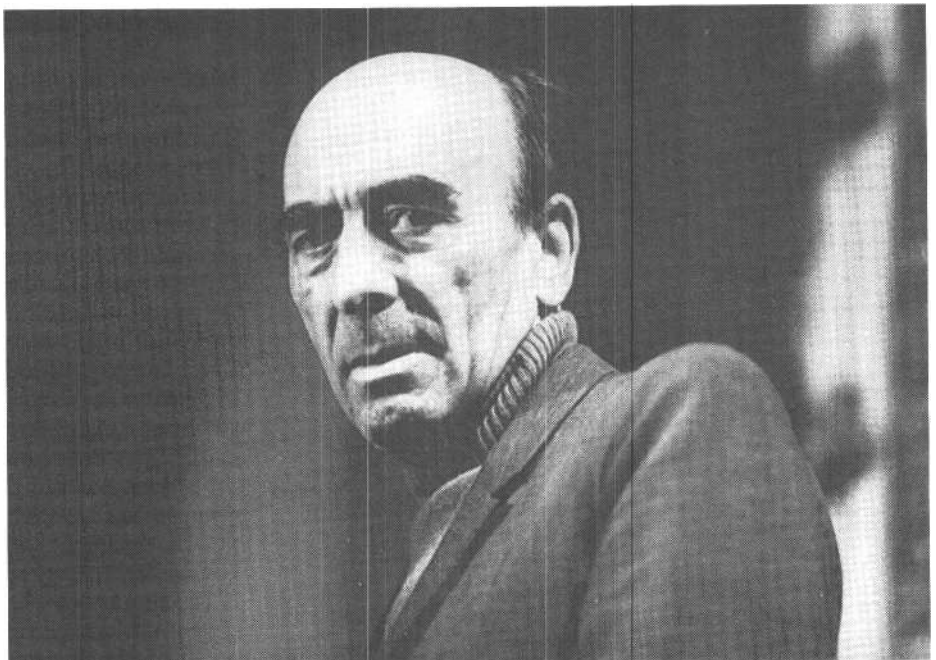
Közrejátszhatott ebben Major Tamás és Aczél közismerten rossz viszonya, és különösképpen a szakma tekintélyes részének gyűlölete a korábban rettegett Major és általában a Nemzeti iránt.

A következmények súlyosnak bizonyultak a Nemzetire nézve; nemcsak azért, mert elvesztette kivételezett helyzetét, hanem azért is, mert a többi színháznál szigorúbb politikai ellenőrzés alá került. Nem a Nemzeti mutathatta be a Kegycenét vagy a Különcöt, a Weöres-darabokat; Sarkadi, Csúrka (a Döglött aknák kivételével), Fejes nem itt került színpadra, Örkény sem, és Sütő, Páskándi, Székely János sem.

A névsort még hosszan lehetne folytatni. A lényeg, hogy a Nemzeti elvesztette szellemi vezető szerepét az ország színházi életében.

Marton Endre modern nyugati darabokkal, Vörösmarty- és Madách-felújításokkal tölti be a keletkezett űrt, Major Brechtrel próbálja megújí-

Major Tamás (Ikládi László felvétele)

Kohut Magda és Kálmán György Félicien Marceau A tojás című darbjában. Rendező: Marton Endre (1957) (MTI-fotó)

tani önmagát és a társulatot. Ezek a bemutatók a Nemzeti utolsó jelentős sikerei, de friss szellemi muníció híján az együttes lassan elfárad és szürkésébe zuhan.

De van a Nemzeti bukásának egy rejtettebb, belső tényezője is, és ma számunkra ez a tényező az igazán fontos. A továbbiakban sűrűn fogom használni a „ripacs” szót, de nem szeretném, ha az erről a tanácskozásról szóló tudósítások címeiben a maga botrányos, pejoratív értelmében szerepelne. Muszáj itt megmagyaráznom, hogy pontosan milyen jelentést tulajdonítok ennek a szónak. Említettem már, hogy valamikor a századfordulón voltak a Nemzetinek olyan vezetői, akik megpróbálták megtalálni azt a stílust, amelyre egy akadémikus tartású nemzeti színjátszást lehetne építeni. Nem sikerült, mert ilyen színjátszás a magyar vidéken nem volt honos. A német romantika, a bécsi népszínmű vagy az iskolai színjátszás (vallásosságában is vulgáris) hagyományai nem voltak alkalmasak a nemes törekvések táplálására, idegen mintákat kellett követni, bukásra ítélve. De azért ha autentikus, „klasszikus” magyar színjátszó stílust keresünk, találhatunk ilyet. Ez a vándorszínészek stílusa, a „ripacsok” stílusa. Ennek a vándorszínjátszásnak a negatívumait már említettem Petőfire, Aranyra hivatkozva, de a pozitívumok talán fontosabbak. Ezeket a művészeket sanyarú életük, az a tény, hogy a vacsorájuk múltott azon, hogy a színpadon sikeresen működnek-e, rákényszerítette arra a magasrendű szakmai tudásra, amely a közönségre gyakorolt hatást tiszteli mindenképp. A bármi áron elért hatást. Ezt nevezem én ripacsstílusnak. Tehát azokat a színészeket, akiket nem nagyon érdekel, hogy mit is akarunk mondani itt tulajdonképpen, akik érzéketlenek a mélyebb filozófiai összefüggések iránt, akiket az sem nagyon érdek, hogy a mellette ágáló nyámulya partner életben marad-e vagy éppen megdöglik, hanem hat és újra csak *hatni* akar, azért, hogy sikert *alkosson* és a társulat kasszáját gyarapítsa, nos, ezeket nevezzük ripacsoknak. A ripacshagyomány, a színpadi helytállás robusztus művészete - ez a mi legautentikusabb stílárís örökségünk. Ítélje el a ripacsokat, aki akarja, én nem teszem, mert az ő művészetük az, amitől a magyar színjátszás, ha *fényre* nem is *derült*, de maradandónak bizonyult.

Na most, Major '45-ben megkaparintotta magának a lehetőséget az új Nemzeti Színház megszervezésére. Egy plebejus, kommunista népszínházat kellett csinálnia. Így aztán összegyűjtötte az ország legjobb ripacsait, részben követvén saját szakmai ízlését, részben jó érzékkel felismerve a helyzetben rejlő lehetőséget. Így jött létre a valaha volt legjobb magyar színház. A monumentális ripacsok színháza. Őket kényszerítették megkérdőjelezhetetlen hatalmú és rendkívüli képességű rendezők óriási erejű és hatású előadások korlátai közé. Emlékszem, micsoda energiával kellett ott játszani, és nemcsak a volt Népszínház színpadának sajátosságai miatt, hanem az előadás egészének szelleme miatt. Ott haloványacská nem lehetett senki. Ha visszagondolok, Feri (ez a jelenlévő Kállai Ferenc-nek szól), ugye, a fél ország vitatta, vajon elég

erős színész vagy-e már ahhoz, hogy Csongort játszd, akkor mit szólunk a mai Csongorokhoz. Törőcsikkel később ez hatvanszor ilyen gonosan történt meg, amikor szegénynek el kellett énekelnie a Solvejg dalát egy hatalmas színpad fenekén. Abban a Nemzetiben a dolgoknak szólniuk kellett. Akárhogy. Ha más nem ment, akkor a színművész vakarta a tőkét - bocsánat -, de valami történt azon a színpadon. Innen származik egyébként a magyar színház egyik legbütbább öröksége, a színész-rendező vita. A Nemzeti Színházban démoni hatalmú rendezők küzdöttek démoni ripacsokkal azért, hogy egy előadás létrejöjjön. Ehhez képest a manapság hangoztatott szeretetfilozófia, amit a régebbi Madách Színházból vettek kölcsön, csak pora fiatalabb szemébe, valójában könyörtelen küzdelem folyt ott minden pillanatban.

Sajnos ez a küzdelem aztán lassan eldőlt. A nagy rendezőknek elfogyott a hatalmuk, majd a tekintélyük is. Majort alig néhányan követték, brechtianus kalandjai önellentmondásnak, vagyis hiteltelenségnek tüntek a társulat többségének véleménye szerint. Marton pedig eleve nem bírt a ripacsokkal. Az „idegyszínházról” beszélt, de csak azt értették, hogy korlátok közé akarja szorítani a színészek művészetét. Az a meccs, amelyet e két vezetőrendező játszott annak érdekében, hogy a társulat átlépjen, hogy úgy mondjam, testületileg, egy modernebb színjátszás világába, elveszett. A monumentális ripacsok az ellenállás különösen hatékony módját választották: megcsinálták, amit kértek tőlük, hiszen majdnem mindent meg tudtak csinálni a színpadon, de nem hittek benne, nem értették, mire való mindez, és káromkodtak az öltözőkben. S lassacskán az együttes, a hatalmas felhalmozott tehetségmennyiség ellenére, szakmailag is megszűnt az ország vezető társulatának lenni. Jött a Madách, aztán később mások.

Székelyék kinevezése lett volna a nagy lehetőség a megújulásra, de inkább elkövétték a megbocsáthatatlan bűnt: a monumentális ripacsok saját kényelmük, hatalmuk védelmében elfogadták annak az embernek a szövetségét, aki a legtöbb kárt okozta a Nemzeti Színháznak - így személy szerint nekik is - és Aczél Györggyel együttműködve megbuktatták a színház fiatal vezetését.

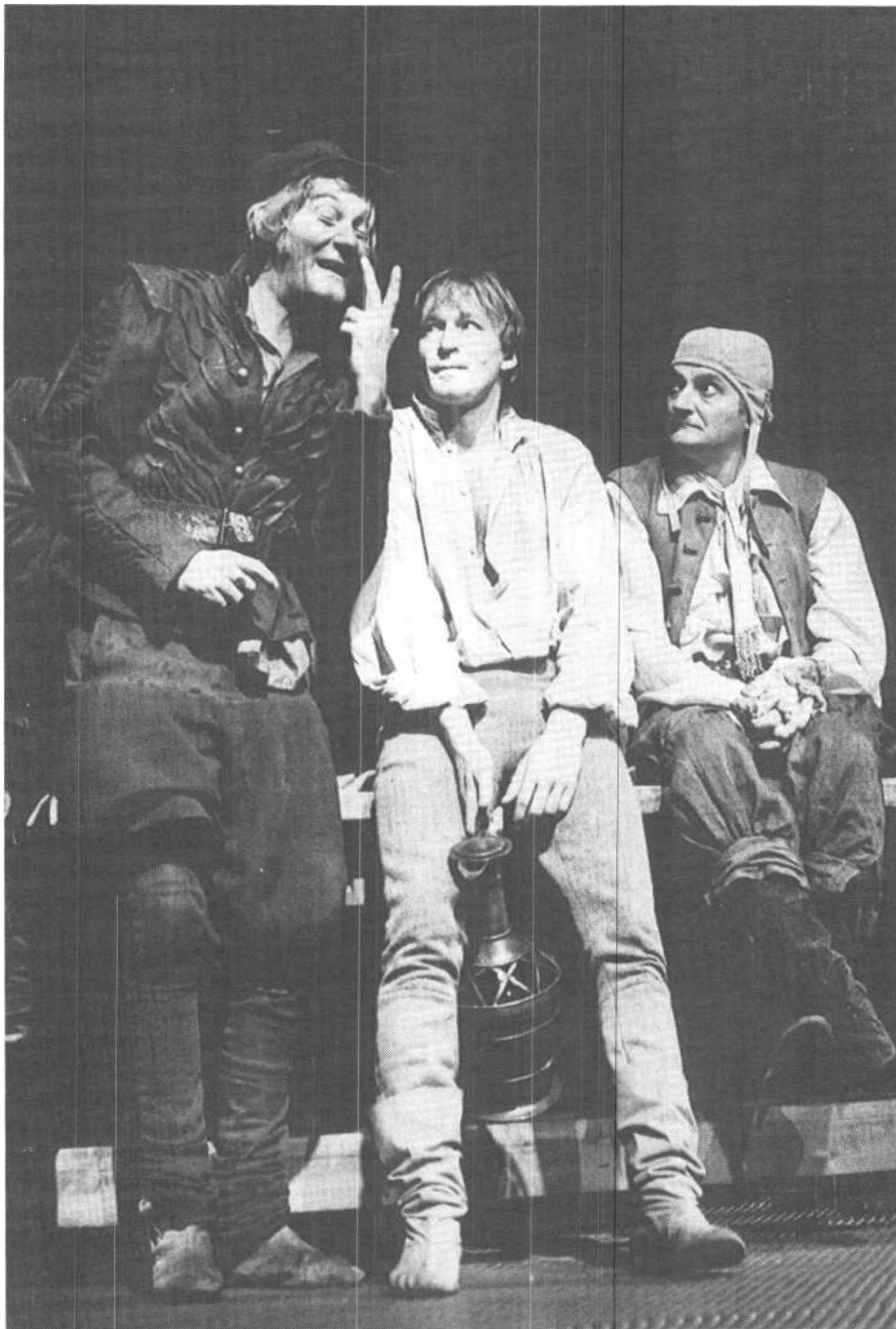
Jellemző a monumentális ripacsok szerény intellektuális képességeire, hogy készséggel bedőltek annak a demagógiának, amely azt sugallta: megvédi őket a magyar dráma és általában a magyarság ügyei iránt érzéketlen Székely, Zsámbéki, Ascher nemzetietlen terrorjától. Mindezt az a politikus hitette el velük, aki személyesen akadályozta meg, hogy a legújabb kori magyar dráma színé-javát a Nemzeti eljátszhasssa. Jellemző az is, hogy hosszabb szünet után Aczél volt az, aki nacionalista indulatokat hasz-

nált fel a Nemzeti ügyében, és pont Pozsgay Imre ellen. Sajnos, ezzel máig tartó divatot teremtett. Úgy tűnik, hogy életművében ez a legmáradandóbb elem.

Mindenki, aki akart még valamit csinálni ebben a szakmában, otthagyta a Nemzetit; a társulat legjobb erői, köztük Major és Gobbi, részt vettek a később világhírűvé vált Katona József Színház megalakításában. A történet érdekes része idáig tart. Mára a Nemzeti társulata jórészt kicserélődött, igaz, hogy ott patkányozgat még a régi társulat kemény magja, de szerepük egyre jelentéktelenebb. A hazafias demagógiával induló jelenlegi vezetésnek szembe kellett néznie azzal a számára felettébb kényelmetlen ténnyel, hogy nincs olyan magyar dráma, amely arra várt volna, hogy a megújuló igazán magyar Nemzetiben mutassák be; mindent, ami érték, bemutatnak mások korábban. Ezért aztán a Nemzeti mai magyar programja jelentős részben utánjátszásokból áll, ráadásul nem is olyan színvonalon, mint az eredeti bemutatók voltak. A másik kellemetlen tény, hogy azok a bemutatók, amelyek indokolatlan önbizalommal arra lettek volna hivatottak, hogy lepipálják, mondjuk, a Katona József Színházat a modern és merész színházi vállalkozások terén, sorra megbuktak. Vagyis a három klasszikus nemzeti színházi funkció közül egyik sem működik. Nem túlzás tehát, ha kimondjuk, hogy az országban létezik ugyan ma egy olyan társulat, amelyet Nemzetinek neveznek, de a nemzetnek a valóságban nincs Nemzeti Színháza.

Ha nincs igazi Nemzeti, akkor úgy látszik, jól megvagyunk nélküle, mondhatná valaki, minek erőltetni ezt a dolgot. De aki így gondolkodik, az nem érti igazán az országot, a magyar kultúra és ezen belül a színházak helyzetét. Nekünk változatlanul szükségünk van a kultúránkat művelő, azonosságunkat megtartani segítő, erős intézményekre. A liberális közgazdász-tanoncok vagy tanonc-közgazdászok csak azt felejtik el mindig, hogy mesterségük legfontosabb kérdése így hangzik: hol?, a második legfontosabb pedig így: mikor?

Mi nem Európában élünk, hanem annak a peremén, problémáink sokkal inkább a harmincas évek világába valók, mint a huszonegyedik századba, és kultúránkat nemcsak újból feltámadó tamerláni hadak fenyegethetik, hanem a mindent elnyelő szegénység, a Balkán förtelmes pauperizmusa. Ha hagyunk valamit elpusztulni, szembe kell néznünk azzal a lehetőséggel, hogy soha többé nem lesz helyette másik, sem újabb, sem a régi. Jó példa erre éppen a Nemzeti épülete; egyszer lebontották, s azóta mi van? Nem nyugodhatunk bele abba, hogy az országnak nincs igazi Nemzeti Színháza. És azt is nagyon egészségtelen állapotnak tartom, hogy az a társulat, amelyet jelenleg Nemzetinek neveznek, s

Gelley Kornél, Cserhalmi György és Sinkó László a Zsámbéki Gábor rendezte IV. Henrikben (1980) (Ikládi László felvétele)

amelynek nagyon sok igen tehetséges tagja van, demagóg vezetésének áldozataként -- vagy túszaként, ahogy tetszik - továbbra is szerepvárvan szenvedjen, olyan igények nyomása alatt, melyek jelenleg nem teljesíthetőek, sértetten, rossz lelkiismerettel, vagy éppenséggel

gyűlölködve, létével is nehezítve a magyar színházak amúgy sem könnyű helyzetét.

A jelenlegi társulatot, amely most mintha valamilyen „magára találási” periódusba jutott volna, hiba lenne szélnék eresztetni. Azt gondolom, hogy megváltoztatott vezetéssel és megszabadítva a Nemzeti Színház cím terhéől a mai helyén az eddiginél sikeresebben működhetne tovább. És végre fel kellene építeni az Erzsébet téren az új Nemzetit, és ezt a munkát össze kellene kapcsolni egy új, valóban nemzeti magyar színház és társulat megszervezésével.

CSISZÁR IMRE

KONZERVATIVIZMUS ÉS ÚJÍTÓ TÖREKVÉSEK

A nemzet színházának feladatköre, „első színházi” mibenléte, az, hogy hogyan változott funkciója létrejöttétől napjainkig, mindez számtalan végiggondolandó kérdést vet fel, melyekkel foglalkozni, úgy vélem, külön-külön előadást érdemel. Én egy olyan, a színház megalakulása óta fennálló látens harcról szeretnék szólni, amely a nemzet színházának problémakörén belül csupán egy részlet, meggyőződésem szerint azonban a leglényegesebb részlet. Ezt a harcot röviden úgy lehetne jellemezni, mint a mindenkori konzervatív színházi szemlélet harcát a korszerű, a minden-kori újító színházi szemlélettel. Nem szeretnék semmilyen történeti és a közelmúltat érintő személyeskedő fejtegetésbe bonyolódni, ezért észrevételeimet inkább az általánosság szintjén próbálom megfogalmazni.

A Nemzeti Színház története a konzervatív és a korszerű színház harcának története. Mindkettőt leginkább azon a két szemponton keresztül lehet vizsgálni, hogy mit és hogyan játszik a színház. A konzervatív színházi törekvések azért lehettek táptalajra elsősorban ebben a színház-ban, mert a klasszikus magyar és külföldi reper-

toár műsoron tartása - amely célkitűzés a mindenkori Nemzeti Színház koncepciójában elsőrendű helyet foglal el - az általában „műzumszínháznak” nevezett megvalósítási formát választotta megjelenésül.

Ez a fajta színház eleve behatárolt drámakörből válogat, hiszen feladatának nem az aznapi néző szembesítését tekinti aktuális problémakörökkel, hanem úgymond, hagyományos, „kipróbált drámakört jár be, újra és újra. Ez azt jelenti, hogy a magyar és külföldi drámairodalomból merített válogatás a nagy elődök jól kipróbált, biztos sikerre számot tartó munkáit akarja mindenáron vitrinbe zárnai. Így jön létre az az abszurd helyzet, hogy például a Nemzeti számtalan Molière-bemutatója gondosan elkerüli *A mizantróppal*, a *Don Juannal* vagy éppenséggel a *Botcsinálta doktorral* való találkozást, hogy Shakespeare szinte minden műve színpadot kap, de gondosan kikerülik a *Cymbeline*, a *Titus Andronicus* vagy a *Pericles* szertelen, kellően még ki nem próbált drámai izgalmaik. Ennek a biztonsági szelekciónak a következménye, hogy sohasem került a Nemzeti Színház repertoárjára Petőfi Sándor *Tigris és hiénája* vagy Katona József *Jeruzsálem pusztulása* című műve. A konzervatív színházi szemlélet tehát elvből olyan irodalmi alkotásokból válogat, amelyek már többször bizonyították sikerüket ebben az intézményben.

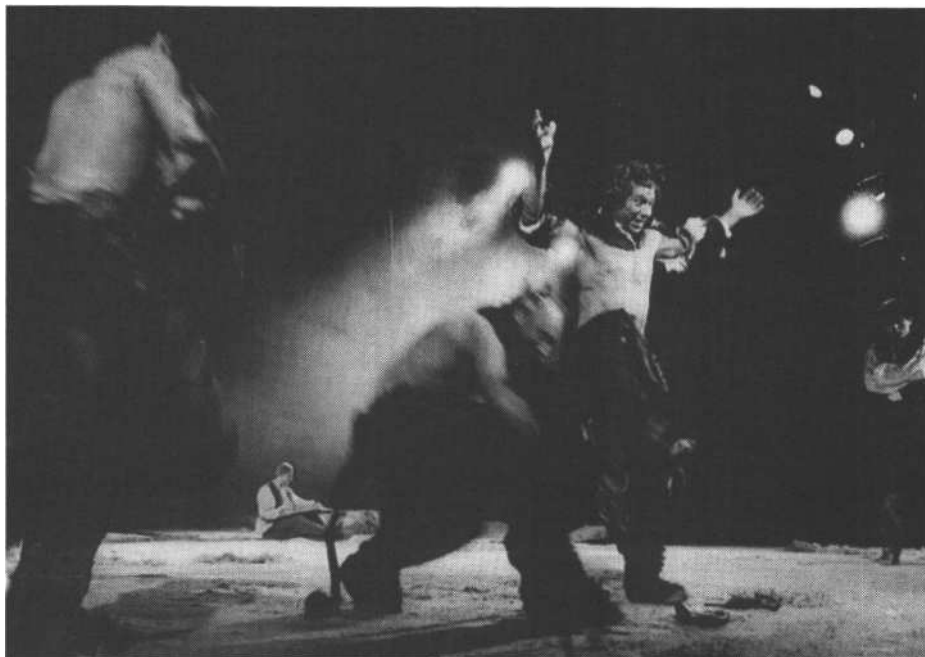
Ennek a konzervatív ízlés diktálta nyugodt, muzeális hangulatnak mondott ellent, amikor ez a színház Shakespeare *Athéni* Timonjával egy teljesen új Shakespeare-képet mutatott nézőinek, vagy amikor otthonra lelt a Nemzetiben Büchner és Szuhovo-Kobilin, Sarkadi Imre és Slawomir Mrozek. Már a darabválasztás pusztán ténye, illetve az utóbbi szerzőknek a Nemzeti programjába való integrálása is, úgy hiszem, forradalmi tett volt, anélkül hogy mosta megvalósítás mikéntjéről szót ejtenénk.

A magyar dráma, amely a legkonzervatívabb színházi elképzelésnek is szívügye, ismét csak elgondolkodtató kérdés. Tudniillik nem feltétlenül hasznos az a műsorpolitikai elképzelés, ami-kor az igazgató rámutat három új drámára, s azt mondja: ezek új magyar művek, nem jók, de bemutatjuk őket, mert ennek a színháznak ez is kötelessége. Így kerülhet igen sok félkész vagy éppen gyenge, dramaturgiai beavatkozás híján lé-vő vagy egyenesen színpadképtelen magyar dráma a Nemzeti repertoárjába. Emlékszem egy kritikára - egy angol színműről szolt, amely színvonalas közösség kialakíthatóságának és vezethetőségének problémáját tárgyalta -, amely szerint, ha a szóban forgó drámát magyar szerző írta volna, azt soha nem veszi elő a színház. Ez az angol darab talán legaktuálisabb hazai problémáinkat öntötte drámai formába, s erről a témáról akkortájt magyar mű nem született. A magyar drámához való feltétlen, sem a mondanivalóra, sem a megvalósítás értékeire nem figyelő ragaszkodás már sokszor vezetett hamis eredményre a Nemzeti Színház színpadán. Fontos és lényeges bemutatók születtek viszont olyankor, amikor a Nemzeti színpadára kerülhettek az olyan, addig onnan ki tudja, miért száműzött írók, mint Sarkadi Imre, Kornis Mihály, Barta Lajos, Szép Ernő vagy Eörsi István.

A konzervatív és az újító törekvésekkel próbálkozó színház harcában azonban nem annyira a műsorpolitikai, tehát a darabválasztási szempontok a döntőek, sokkal inkább az, hogy az adott, mondjuk, klasszikus művet milyen szándékkal, milyen cél érdekében akarja az egyik vagy másik fajta színház a nézője elé tárni. És itt jól kitapintható, éles különbségek mutatkoznak a Nemzeti történetének egyes periódusai között. Úgy is mondhatnám, hogy ebben a színházban szabályszerűen váltja egymást a konzervatív színházi szemlélet a korszerű törekvésekkel.

A klasszikus repertoár létrehozását, a konzervatív elképzelés szerint, az a tradíció diktálja, amelyet gondolkodás nélkül a kulturális örökség kategóriájába sorolunk, holott a valós tértől és időtől elszigetelve csak a klasszikusok megkárosításával, unalmassá, érdektelenné szürkítésével egyenlő. Az, úgymond, hagyományos előadásmód egyaránt szolgálja a rendezők és a színészek, valamint a közönség kényelemszerete-

Jelenet a Csongor és Tündéből. Rendező: Csiszár Imre (1991) (Koncz Zsuzsa felvétele)

tét. Erre alapozva azonban nem léphetünk túl egyfajta, a legjobb értelemben is muzeális értékű előadáson, amit bámulhatunk ugyan mint őskori leletet, de azonosulni nem tudunk vele. Így képzelhető el, hogy a rendező egy francia klasszikus dráma felújításánál hangszalagon játsszon elő, és valamely nagy előd hangsúlyait utánoztassa a színpadon. Így képzelhető el, hogy lejátszott klasszikusok díszletei-jelmezei raktárba kerüljenek, s néhány év múltán ugyanaz az előadás az új generáció számára legyen előállítható.

Ezek az elképzelések homlokegyenest különböznek attól az elvtől, amely a színházat létrehozta, és az „itt és most” bűvös szavaival határozta meg az emberi, művészi áldozatvállalást mint a színház örök kritériumát. A Nemzeti Színház, amelynek valóban meg kell találnia a maga pontosan behatárolható helyét az ország színházainak palettáján, elsősorban akkor válhat nemzetivé és egyben nemzetközivé, ha a konzervatív felfogástól megszabadulva szabadon tervezheti meg

műsorpolitikáját, szabadon választhatja meg, hogy klasszikus repertoárját hogyan képes a leginkább a mában működtetni, hogyan válhat a kor-szerű színházi eszmék felé tett lépésekkel valóban az ország első színházává.

Mindez korántsem jelenthet gátlástalan kísérletezést, s nem járhat az alternatív törekvések elburjánzásával; mutasson azonban utat és perspektívát a magyar Nemzeti Színház a magyar színjátszás számára abban, hogyan tudja a maga sajátos eszközeivel ábrázolni a mai világot, hogyan tudja megszólítani, társul hívni a közönséget egy színházi este erejéig. Az elszigetelődés és az elefántcsonttoronyba zárkózás ugyanúgy nem tesz jót egyetlen színháznak sem, mint a szertelen profilváltástól várt olcsó siker.

A Nemzeti Színházban megvalósuló újító törekvések példaértékűek lehetnek, és újjáteremt-hetik azt a szétfoslani látszó nimbust, amelynek értelmében ez az intézmény az ország első és legjelentősebb állami színháza.

adatának betöltésére. Megjelenésében és főleg környezetét tekintve egyáltalán nem reprezentatív, műszaki lehetőségei erősen korlátozzák az alkotómunkát, állagáról pedig csak annyit, hogy már ma is évente mintegy hatvanmilliót kell költeni az üzemeltetésére és a javíthatására. Valószínű, hogy ez a költség évről évre növekedni fog. A Várszínházban valamivel jobb a helyzet, bár tömegközlekedése megoldatlan, ami azért is komoly probléma, mert az épület kiesik a köznapi forgalomból. Az egyik épület tehát nem túl vonzó, a másik pedig nehezen megközelíthető. Az egyes előadások nem túl magas látogatottságának nem ez a fő, de ez is az egyik oka. Természetesen nem akarom megkerülni a művészi színvonalról való elmékedést, még szó lesz róla!

Egyelőre azonban nézzük csak meg ezt a látogatottságot, hiszen ezen javítani kellene, mert hogy állítólag tragikusan rossz. A számok tükrében a látogatottság javítható ugyan, de hogy tragikus volna, az túlzás. Íme, a mostani évad adatai. Nagyszínház: október körülbelül 60 száza-lék, november körülbelül 60 százalék, december körülbelül 80 százalék, január körülbelül 70 százalék, február első húsz napja körülbelül 85 százalék. Azért körülbelül, mert nem akarom önöket tizedesszámokkal fárasztani.

Talán valóban jobban lehetne elkölteni azt az állami támogatást, amely első pillantásra igen jelentős összegnek tűnik, hiszen 395 millió 385 ezer forintba rúg. Nem ilyen rózsás azonban a kép, ha belegondolunk abba, hogy ebből a színház azonnal visszafizet 136 millió 767 ezer forintot, vala-mint üzemeltetésre és javíthatásra elkölt további évi 60 millió 752 ezer forintot. A művészek béré-nek átlaga 35 468 forint, s ez csak nagy jóindulattal nevezhető közepesnek. A produkciók előállítási árai sem tékozlóak. Az eddigi tizennégy bemutató 42 440 547 forintba került, tehát egy bemutató átlagára 3 031 467 forint.

Bocsánat, amiért számokat soroltam fel, és higgyék el, egyáltalán nem a mundér becsületét akarom védeni, hiszen csak három hete vagyok a színház ideiglenes főrendezője. Magam is azért tekintettem át ezeket az adatokat, mert kitörési lehetőséget kerestem, de a rideg számok ráébresztettek, hogy ezek a lehetőségek meglehetősen szűkre szabottak.

Hadd érintsem végül a legérzékenyebb kérdést, a művészi színvonalat. Ennek egyik alapvető meghatározója a társulat, amely finoman szólva meglehetősen heterogén. Persze erről nem ő tehet! A meglehetősen gyakori vezetőcserék azt eredményezték, hogy minden új vezetővel új csapat jött, és amikor az illetőt menesztették, csapatának legjobbjai távoztak vele, a kevésbé kaposak pedig maradtak. De ugyanakkor szép számmal vannak ebben az együttes-ben jelentős egyéniségek és szárnyaikat egyre inkább bontogató fiatalok is, továbbá itt működik

IGLÓDI ISTVÁN

FEHÉR FOLTOK ÉS KAPASZKODÓK

Nem kívánok hosszas elemzésbe bocsátkozni az európai nemzeti színházak jellegéről, struktúrájáról és működéséről. Csupán a mi Nemzeti Színházunkról szeretnék elmélkedni, a jövőbeliről és a jelenlegiről.

Mindjárt az első pillanatban felmerül az emberben a kétely: kell-e és lehet-e a jövő Nemzeti Színházáról, az álmodozáson túl, valójában gondolkodni? Megszületik a válasz is: néhány évnnyi-re a XXI. század beköszöntétől miért ne?! De mindjárt újra elbizonytalanodom. Ebben az országban, ahol nyoma sincs például a XXI. századi egészségügynek vagy oktatásügynek és még sok minden másnak, vajon épp a Nemzeti Szín-házzal kell-e kezdeni a sort? Vajon nem irritál-ja-e majd a közvéleményt, hogy ennyit polemizálunk a színházakról és elsősorban a Nemzeti Színházról, s túl keveset az embereket valóban hűsbavágóan érintő kérdésekről? Még az a logikus gondolat is felvetődik: nem azért beszélünk-e emerről annyit, hogy egyéb, sokkal kényesebb témákat elkerüljünk?

De félretéve ezeket a fantáziát bénító tépelődéseket, próbáljunk valóban a jövő Nemzeti Színházáról gondolkodni. Ez feltehetőleg olyan reprezentatív épületben működő intézmény lehet, melyet az állam kiemelten támogat, hogy a benne folyó művészi munka függetlenségét biz

tosítsa, s függetlenítse az alkotói folyamatot azoktól a piaci szempontoktól, melyek a többi színházat az elkövetkezendő időkben egyre inkább érintik majd. De álljunk csak meg! Még csak az új színház legáltalánosabb jellemzőit próbáltam felvázolni, és máris az álmodozások ingoványos mezejére tévedtem. Mert igenis álmodozás minden, ha nem bizonyos koordináták mentén gondolkodunk. Ezeket a koordinátákat viszont meg kell, hogy adják. Például: van-e szándék az új színházépület megépítésére vagy nincs? Tudtommal szándék van, lehetőség nincs. A jelenlegi Nemzeti Színháznak birtokában van egy ilyen értelmű levél az államfő és a miniszterelnök aláírásával. Hogyan alakul majd az oktatáspolitikai, növekszik-e a fiatalok humán érdeklődése? Megszűnik-e majd a középosztály elszegényedése, kialakul-e az a tehetős polgári réteg, amelyet érdekel a színház, s ha igen, mikorra?

Csupa megválaszolatlan kérdés! Szerintem a Nemzeti Színházat nem lehet mindentől függetlenül megújítani; a folyamatnak szükségszerűen szoros szinkronban kell lennie a társadalom és a gazdaság átalakulásával és megújulásával. De ha nem hajthatunk végre időbeli ugrást, akkor próbáljuk meg a problémát a másik oldalról megközelíteni. Mit lehetne tenni a jelenlegi Nemzetivel? Talán haladjunk kívülről befelé. A nagyszín-ház épülete sajnos teljesen alkalmatlan fel

Jelenet a Szentivánéji álomból. Rendező: Iglódi István (1991) (Ilovszky Béla felvétele)

színészetünk élő halhatatlanjainak jelentős része.

Nos, végre itt egy kitörési pont. El kell küldeni az együttes egy részét. Elismerem, hogy ettől a ponttól megszűnik az eddig megóvott racionalitásom. Kérem, aki majd ezt vállalja, tegye. Csak gondoljon bele abba, hogy a hetvennégy tagból több, mint harminc elmúlt ötvenéves. Ezeknek az embereknek nem lehet azt mondani, hogy menjenek máshova vagy vidékre. Itt gyökereznek. Megöljük őket, ha az utcára kerülnek.

Tudom, hogy ez gyenge érv, sőt anakronizmus, mégis le kellett írnom. Mindig bámultam a felszámolóbiztosokat.

De ha mondjuk, mégis kiüríték egy csomó helyet, vagy kapok jó pár státust - csak úgy mondjuk, mint a mesében -, akkor mit lehet tenni? Megalakult az Új Színház, hála Istennek megmaradt a Művész Színház. Nem szaladgálnak az országban kiváló állástalan színészek. Úgy vélem, megígérni sem lehet azt, hogy rövid idő alatt új társulatot állít csatasorba az ember.

Világos számomra, hogy a rendezők tartózkodásának egyik oka az együttes volt. De csak az egyik, és nem a legjelentősebb. Tudtommal Sík Ferenc úgyszólván minden számottevő rendezőt megkeresett vendégrendezési ajánlással. Senki sem vállalta el.

Talán a legfontosabbnak azt tartanám, ha elérnénk, hogy ez a magatartás megváltozzon, és a legjobb magyar rendezők vállaljanak részt a Nemzeti munkájában. Ez igazi előrelépés lenne.

Változtassuk szakmai problémává a politikai problémát, amelyet ezelőtt négy és fél évvel egy rosszul és izetlenül végrehajtott kinevezés okozott. Erről, azt hiszem, maga a kinevezett sem tehetett, az együttes még kevésbé. Nem tudok mit kezdeni olyan kifejezésekkel, hogy a Nemzeti

Színház előadásai nézhetetlenek. Én nem ismerem Nemzeti Színház nevű rendezőt. Ismerek viszont rossz és jobb előadásokat ebben a színházban. Ha ez a differenciáltság az előadások megítélésében is megjelenne, akkor bizonyosan több jelentős rendező és több fiatal művész vállalna itt feladatot, márpedig erre égető szükség volna, s ez lehetne talán az első előrelépés a jobbulás útján.

Annyit hallottam az utóbbi években, hogy a művészetnek meg kellene szabadulnia a politikától. Mivel a politika nem sok hajlandóságot mutat erre, mi lenne, ha mi kezdeményeznénk az elszakadást?

Nyitott Nemzeti Színház kellene, ahol minden arra érdemes művészt örömmel látnak, és ahol mindenki hajlandó dolgozni, ha megteremtik számára a nyugodt munka feltételeit. Én ebben látom a kibontakozás reális lehetőségét.

Tudom, hogy vannak radikálisabb elképzelések is. Megszüntetés, időleges megszűnés stb. Óvakodnék az ilyesmitől. Azon egyszerű okból, hogy amit egyszer ebben az országban ideiglenesen megszüntettek, az sohasem született újjá. Mára Blaha Lujza téri épület is ideiglenes volt. A mai is az.

A látszat ellenére senkit sem akartam lebeszélni a jövőről való gondolkodásról, csak a tények feltárásával szeretném ezt a gondolkodást minél reálisabb mederbe terelni.

JORDÁN TAMÁS SZAKMAI ÖSSZEFOGÁST!

A Nemzeti Színház kiemelt rangú intézmény, nem első az egyenlők között, hanem az ország legjobb színháza, mindenkori etalon, szakmai mérce kellene, hogy legyen. Ám ezek az elvárások szinte teljesíthetetlenek. Mint dolgozatom címe is utal rá, csak erős szakmai összefogás esetében tudom elképzelni, hogy létrejöhessen az a Nemzeti Színház, ahol rang játszani, és ahova a közönségnek esemény elmenni. A magyar színház jelenleg, ezt valamennyien tudjuk, rendkívül válságos időszakát éli. A pénztelenség, a minőségi devalváció, az elkerülhetetlen struktúraváltás kínja, ha nem teszünk ellene, még jobban szétzilálja a szakmát, s a magyar színházművészet társadalmi presztízse zuhanórepülésbe kezd. Ebben a helyzetben erkölcsi tőkét kovácsolunk abból, hogy nem mi buktunk meg, vagy máshol nagyobb buktak. Kicsinyesek és csökkent látásúak vagyunk. Nem ismerjük fel, hogy a magyar

színház egésze van bajban, hogy a bárhol meg-esett bukás vagy sikertelenség a mi közös elégtelenségünk, hogy a máshol létrejött sikeres előadás a többiek továbbélési esélyeit is növeli. Egységes, de most még nem egészséges organizmusról van szó; a kisujj körömgnyulladása is elronthatja valamennyiünk közérzetét.

A kilábalásra sokunk szerint csak az összefogás adhat lehetőséget; színházi törvénnyel egy közös Színházművészeti Kamara létrehozása, hogy valamennyi, a színházi élet területén dolgozó művész bevonásával a szakma maga irányítsa és intézze az ügyeit.

A Nemzeti Színházzal kapcsolatban is ennek a gondolatmenetnek kell érvényesülnie, hiszen több mint kétezer művész közös feladata és ügye, hogy az valóban az ország első színháza legyen.

Rendben van, mondhatja bárki, de mit jelent ez a gyakorlatban?

Nem lehet megkerülni a lényegét: jó előadásokat kell létrehozni a szakma egészének tevékeny közreműködésével. A Nemzeti Színház kapja meg a szakmától mindazokat a kiváltságokat, amelyek közös, jól felfogott érdekünkben megilletik. Hogy mit is értek ezen, az kiderül majd a későbbiekből.

Az áttekinthetőség érdekében pontokba szedem a főbb problémaköröket.

1. Hogyan alakuljon ki a műsorterv és kik rendezzenek?

A szakma bizzon meg egy, a legjobb mestereinkből álló (öt-hat-hét tagú) grémiumot, amely a Nemzeti Színház mindenkori vezetésével egyetértésben kialakítja legalább két évre előre a műsortervet: ez hét-nyolc bemutatót jelentene. Hogy ezek a választott darabok milyen nemzeti színházi profilt, koncepciót formálnak ki, az ezen az egész szakmát képviselő testületen múlik. Bízunk kell az ízlésükben, igényességükben, színházi filozófiájukban. Ez a testület azt is eldönti, hogy az egyes darabok rendezésével kit bizzon meg. A felkért rendezők tekintésük ezt visszautasíthatatlan, megtisztelő megbízatásnak, valamennyiünk érdekeit szolgáló misszióknak. Ezeknek a rendezőknek együtt az a dolguk, hogy az említett hét-nyolc darabot két kiváló, három nagyon jó és két-három „csak jó” előadást hozzanak létre.

2. Kik játsszanak?

A szereposztás elsősorban a Nemzeti Színház most is nagy nevekkel álló társulatára épül. Ez a csapat, ha ott valóban jó előadások készülnek szériában, az évek során nyilván még erősödni fog. De a „minden előnyt a Nemzeti Színháznak” elv itt is érvényesüljön. Adott szerepekre a rendezők az ország bármely színházából hívhatnak vendéget, azzal a szabadsággal, hogy nem kell semmiféle egyeztetési nehézséggel megbirkózniuk, mert mindenki, minden színház és minden művész kész áldozatot vállalni a Nemzeti Színházért. Miután a műsorterv évekre előre tudható, az érintett színház idejében felkérülhet, hogy adott időben két-három hónapra kölcsönadja a kért színészt. Szeretném hinni, hogy a meghívott művészek ezt egyfajta kitüntetésnek érzik majd, és örömmel vállalják a megbízatást.

3. Tervezők, zeneszerzők, koreográfusok.

Ugyanazt gondolom, mint a színészek esetében, azzal a különbséggel, hogy ezen a területen már országos gyakorlat a vendégeskedés. De az egyeztetésbeli előny itt is érvényesüljön.

4. Az egyeztetési előny.

A fentiek alapján a Nemzeti Színház két évre előre pontosan, dátum szerint tudja, hogy mikor, melyik bemutatójára kerül sor. A játsszái

Csizsár Imre, Jordán Tamás és Kerényi Imre a tanácskozáson (Kleb Attila felvétele)

rendjét, a havi műsorokat, miután mindenkivel szemben előnyben van, fél évre előre elkészítheti. Így fél évre előre tudja, hogy melyik nap mit játszik, a többi színház pedig ennek alapján készíti el a programját.

Meglehet, mindezt gyerekesnek, naivnak, kivitelezhetetlennek tartják majd. A gondolatme-

net alapja azonban általános üzenetet tartalmaz. Akkor veszedelem fenyeget bennünket, az egész színházi szakmát, hogy a tét ma mára továbbélés. Ha ebben a helyzetben a szakma szekértáborokra oszlik, és ostoba beharcokat folytat, akkor önmagát fogja felszámolni. Egyetlen lehetséges alternatívánk az összefogás és az aggódó gondoskodás egymásról, egymásért.

Hiszem, hogy ennek a szlogennek lehet tartalmat adni!

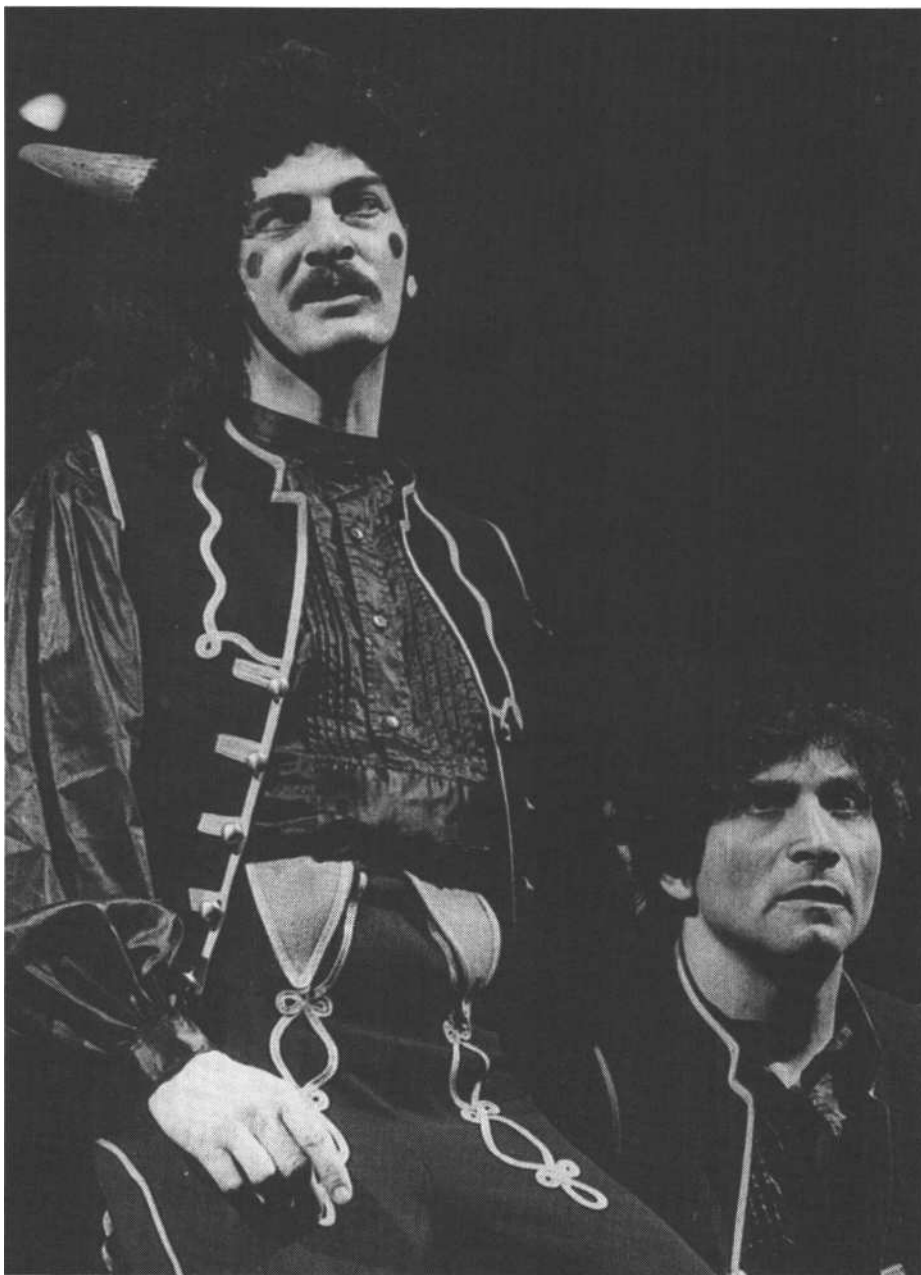
KERÉNYI IMRE TIZENKÉT PONT

Ma itt, a Merlinben nem a Nemzeti Színház jelenlegi vezetése és társulata mérettetik meg, hanem a színházi szakma. Egy mérés és felelős szellemi torna részesei vagyunk, előre nem egyeztetett monológok hangzanak el a teremben remélhetően csöndes eltökéltséggel, s ha tehetségesen és nyíltan szólunk, a gondolatok kecses összjátékából kibontakozhat a Nemzeti Színház ügyének optimális megoldása.

Az alábbi, tizenkét kérdésbe sűrített gondolat-kíséret egy vélemény a remélhetőleg sok közül, egy esély a megoldásra, amely nem tör más esélyek ellen, egy módszer a lebonyolításra, amely ügyel rá, hogy valóban lebonyolítható legyen. A szerző téziseit a közgondolkodás szíves figyelmébe ajánlja, a pontok bármelyikének tovább-gondolása, felhasználása, netán megvalósulása esetén jogdíjra nem tart igényt.

1. Kell-e Magyarországon kiemelt helyzetben lévő Nemzeti Színház?

Kell. Nem azért kell, mert tradíció, és mert közmegegyezés szerinti dolga, a nemzeti kultúra ápolása, a klasszikus és kortárs értékek magas színvonalon való felmutatása tiszteletre méltó és nem mellőzhető feladat, hanem mert ahhoz, hogy mérhető legyen Hegyeshalomig a távolság, szükség van a Lánchídnál a nulla kilométerköre. Az operettelőadások a Fővárosi Operett Színházzal, a vidéki operák az Andrassy úti palotával mérik össze magukat, színházaink iránytűje, ha ezt a szakma ki tudja termelni magából, a Nemzeti Színház legyen. Egy jó *Hamlet* az Nemzeti Színház, egy ógórög ciklus vagy egy korszerűen megfogalmazott *Ödön von Horváth* szintén

Ferenczy Csongor és Székelyi József a Csik-somlyói passióban. Rendező: Kerényi Imre (1981) (Ikládi László felvétele)

Nemzeti Színház, Bornemisztól Bródy Sándoron át Bereményiig a magyar értékek felmutatása kiváltképpen az. Elűzletiesedő világunkban szükség van egy védett helyzetben lévő, megfelelően szubvencionált műhelyre, melynek híján ezen értékek egyre kevesebb helyen jelenhetnek meg, különösen itt, a fővárosban. Kitapint-ható trend a világban, hogy az egyes nemzeti kultúrák önvédelmi intézkedéseket hoznak a nejlönkultúrákkal szemben - ennek egyik in-

tézményes eszköze Magyarországon a Nemzeti Színház. Ha bárki meg akarja szüntetni, tüntetések lennének, sokakat bántana az is, ha a Nemzeti Színház a színházak között vándorló címmé vagy kiváltságga szerveződne át, tehát legyen, ám kiemelkedően jó legyen, de hagyjuk a közhe-lyeket.

2. Van-e baj a Nemzeti Színház háza táján?

Van. A Nemzeti Színház és a színházi szakma között az utóbbi időben szakadék támadt. Nem

először történik ez, s azok mindig politikai természetű. Mint köztudott, a Nemzeti Színház jelenlegi vezetőinek rapid kinevezésére válaszul az előző kulturális kormányzat mellett működő szakmai tanácsadó testület egyet nem értése jeléül feloszlatta önmagát. Az eredmény gettósodás és ideológiai háború egyfelől, bojkott és vezetői alkalmatlanság ki-mondása másfelől, képtelen és kölcsönösen elönytelen helyzet, az új koalíció felállása óta különösen az. Szükséges és hasznos, hogy szakmai talajon szövődő új közmegegyezés alapján a szakadék betemetődjék vagy legalább áthidalódjék, ezért szerveződött a mai ta-lálkozó.

Ám világosan kell látni, hogy ennek a konfereciának politikai esélyei a kigondolása és főként a meghirdetése óta eltelt időszakban napról napra romlottak, s a mélypontra február 23-án, a *Vidám finálé* című Szakonyi-darab bemutatóján jutottak, ahol a Várszínházban megjelent a magyar íróársadalom jelentős szelete, az előző kormány néhány kulturális frontembe-re, egy parlamenten kívüli, ám sokak által figyelt kis párt elnöke, valamint a miniszterelnök, a tehetségesen túlszúfoltra tervezett nézőtérrel azonban hiányzott az intézményét keményen bíráló jelenlegi kultuszminiszter vagy annak képviselője. A Nemzeti Színház ügye tehát újból átpolitizálódni látszik, akár újabb koalíciós válság tárgya lehet. Éppen emiatt, ma itt egybegyűlt színházi atyák, önvédelemből és dacból, vagy ha jobban tetszik, szakmai méltóságtól motiválva arra tegyünk kísérletet, hogy a Nemzeti Színház ügyét egyszer s mindenkorra levegyük a politikai terepsztráról, melyre koncként rendszeresen odavetetik.

Adjunk szellemes szakmai ajánlatokat a megoldásra, s késztessek a politikát ezek valamelyikének elfogadására. Konstruktivitásunk híján csak politikai megoldás születhet, melyet kormányzati ciklusonként politikai ellenlépés követhet - kinek jó ez? Aczél leváltani engedi Martont s hozni Székelyt, akit Pozsgay a Katona József Színházba evakuál, s hozza Vámost, akit meneszt Grósz, aki hozza Csizsárt, akit a földre tapos Fekete, aki hozza Ablonczyt, akit most üssön ki Fodor, aki hozzon egy miszter ikszet - és így tovább az idők végeztéig, kinek jó ez? A kiszemelt vezetőknek nem. A társulatnak és a programnak nem. A politikának sem. Depolitizálni és dezideologizálni kell a Nemzeti Színházat, ennek első lépése természetesen az előző politika által kreált jelenlegi formáció kulturált felszámolása - vagy szakmai legitimálása. Zárójelben: a fenti sakkjátszma egyetlen tehetséges lépése a Katona József színházi szakadás volt, ez Pozsgay érdeme. Akkor a dolog átszervezéssel történt, figyeljünk föl erre a mozzanatra. De erről majd később.

3. Kinevezés vagy pályázat?

Pályázat. Egyes érett demokráciákban a kultusz-miniszter, a miniszterelnök vagy az államfő kinevezi a nemzeti intézmények vezetőit, s ez a metódus állítólag működik, mégis - esetünkben - a magyar művelődési és közoktatási miniszter ne éljen kinevezési jogával. Szakítson bátran a múlt rossz gyakorlatával, s írjon ki pályázatot, de ne a megüresedett főrendezői tisztre, mert nem garantált, hogy a szakma által is támogatott új főrendező együtt tudna működni a jelenlegi igazgatóval, s ez új konfliktusokat okozna. A pályázati kiírás a Nemzeti Színház egészére vonatkozzon, beleértve az igazgatói és/vagy főrendezői posztot, továbbá arra buzdítsa a pályázókat, hogy teljes koncepciókat vázoljanak föl, beleértve az átszervezés, az épületcsere és a társulatösszevonás vagy -szétválasztás esélyeit is.

4. Mi legyen a jelenlegi Nemzeti Színházzal?

Pályázzon. Állítson magának főrendezőt, dolgozza ki koncepcióját s vegyen részt a küzdelemben mint kézenfekvően egyes számú pályázó. Ha vereséget szenved, fogadja el, ha győz, óvé a legitimáció.

5. Hány pályázat várható?

Lehet, hogy csak egy. Ezen a ponton mérettetik meg a színházi szakma. És mérettessen is meg. A vélemény szép dolog, de megformálásához elég csak az agyat és a száját jártatni, esetleg a tollat, s ez most kevés. Ha egyetlen pályázat érkezik, a *jelenlegieké* - s erre van esély, hisz e mai konferencián nem komoly pályázatok íródnak, csak a vélemény hangzik el, s ez a legkönnyebb ellenállás irányába visz, hiszen nem cselekvés és felelősségvállalás, hanem csak verbális mutatvány, akkor a színházi szakma megmérettetett és könnyűnek találtatott, mert nem tudott magából alternatívát felmutatni. Kívánatos lenne hát, hogy céhünk legfiatalabbjai és legnagyobbjai közül azok, akik akarnak Nemzeti Színházat, beszálljanak a versenybe.

6. Ki bírálja el a pályázatokat és mikor?

Delegált kuratórium és nem sebbel-lobbal. Iglódi István ideiglenes megbízása a főrendezői ügyek vitelére helyes intézkedés volt, a működés a

Nemzeti Színházban az utóbbi időszakban valamit javult, katasztrófa helyzet nincs, nem ég a város, nem öntött ki a Duna, legyen hát némi idő és nyugalom, hogy a végleges rendezés jól sikerüljön. A kuratórium döntésében szakmai legyen, ám mégis széles körű legitimációt biztosítson a nyertesnek vagy a nyertes teamnek, ezért tizenegy tagú testület föllállítása lenne célszerű, melybe egy főt delegáljon az Országgyűlés Kulturális Bizottsága, egyet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, egyet a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága (hiszen a Nemzeti Színház Budapesten működik), egyet a Nemzeti Színház Közalkalmazotti Tanácsa, egyet a szakszervezet, hármat a Színházművészeti Szövetség, ketőt a Magyar Színész Kamara és egyet a Magyar Játékszíni Társaság.

A döntés név szerinti, nyílt szavazással történjék, ez kerüljön nyilvánosságra, a kinevezést aláíró kultuszminiszter tartsa fenn magának a vétőemelés lehetőségét.

Elismerve a jelenlegi Nemzeti Színház pályázati jogát, sőt vezetőit erre kifejezetten buzdítva, a következő hat pontban mégis körvonalazódjék egy egészen más típusú megoldás forráskönyve.

7. Van-e megfelelő hajléka a Nemzeti Színháznak?

A Várszínházban, a Karmelita-udvaron és a Refektóriumban van, a Hevesi téren nincsen. A volt Magyar Színház környéke végletesen lepusztult, jobbra az albán, balra az ukrán maffia, az épület nehezen megközelíthető, falai elátkozottak. Hiba lenne abban bízni, hogy az elkövetkezendő évtizedben a Magyar Köztársaság felépíti végleges Nemzeti Színházát, építsünk hát ideigleneset. Szabadítsuk fel erre a célra a közadakozásból gyűlt összeget, kérjük az adományozók engedélyét provizórium létesítésére. Néhány szélsőséges belállítottságú jötevő vizsgálja majd a pénzt, azoknak adjuk vissza, még mindig marad egymilliárd, az ideiglenes hajlék olyan legyen, amilyenre ez elég. Képzeld el a sátorszínházat zöld mezőn, ahol energiaforrás van. Metaforának szép, a „kék buborék” kitűnő játszóhely, még sok is rá a milliárd. Képzeld el ugyanezt a sátrat úszó tutajon, mely a Duna folyásirányában a Margit híd közepes pilléréhez kötözve függ, a Nyulak szigete alatt egy kis színházsziget. Ez is vonzó metafora, s még ehhez is elég a milliárd. Nem megvetendő és jól megközelíthető helyszín a Hegedűs Gyula utca végi állagmegőrzött vasgár is, a korszerű színházművészet rajong az ilyen osztott-bontott-átlátásos belső terekért. Az ötlet sor folytatható, de ne most folytassuk.

8. Melyik ideiglenes épület mozdítaná elő leginkább az ügyet?

A volt testőrségi laktanya romjai a Várszínházzal szemközt. Képzeld el egy zeppelin alakú, hangszigetelt üvegkonstrukciót, mely a tojásdad telket befedi, alatta az állagmegőrvött falszerkezetek közfalak nélkül, a golyónyomok lakkrétegével levédve. Ideális játéktér, mobil széksorokkal, térszínház ezer néző számára. Utcányi szélességű közönségfogadó folyosó az üvegfal és a romfalak között, az ellipszis teljes kerületén, a romfalakon lógnak a kabátok, a szünetben kintről látjuk a bent sétáló közönséget. Színészváro és mellékhelyiségek a meglévő teknőszigetelt pincében, raktár az ellipszis egyik cikkelyében, a legkevésbé exponált délnyugati fronton. Más nem kell, öltöző és iroda sem, hiszen szemközt a Várszínház épülettömbje, ahonnan a felöltöző művészek földalatti folyosón jelmezesen jönnek át a játszóhelyre. Ez az átjáró egyúttal közműalagút is, itt csatlakoztatható az ideiglenes Nemzeti Színház fűtési és energiaellátási rendszere a Várban működő nagyrendszer Várszínház alatti állomásához. A régészeti feltárás szerencsére éppen befejeződött, a Színház utca még nincs visszatemetve, a talált romok belekomponálhatók a provizóriumba, mely egy év alatt könnyedén felhúzható, és talán elég rá a milliárd. Egy ilyen épülettömbben, hatvanhét méterrel a Duna szintje fölött bármely ország Nemzeti Színháza szívesen elvegetálna tíz-húsz évet, a kormány alkotott valamit, a szakma jól jár, a közönség szívesen látogatja az új helyeket, a provizórium nyári turisztikai hasznosíthatósága ott, a Várhegyen egyértelmű, a műemlékvédelem is örülhet, mert a megadás eredménye bemutatódik, s a városképben, a világörökség részét képező Várhegyen begyógyul egy seb, mely ilyen építészeti megoldásban fotózandó szimbólum is lehet. Természetesen a Várszínház épülettömbjéből ki kell mennie az ott albérlő Kommunális Beruházó Vállalatnak, a Nyelvtudományi Intézetnek és a Budapesti Kamaraszínház igazgatóságának; a Hevesi téri épületet viszont megkap-hatja a Rock Színház. Egy zenés népszínház föl-emeli azt a környéket, amely ugyanott a Nemzeti Színház „nagyszínházat” lealacsonyítja.

9. Melyik kulturális miniszter tette a legtöbbet?

A történeztudományprofesszor Hóman Bálint. Ő volt az, aki az ellehetetlenült Nemzeti Színházból a portástól az igazgatóig bezárólag mindenkit elbocsátott, s így lenullázva a lepusztult intézményt

átadta egy Németh Antal nevű fiatalembernek, hogy ő építse fel újra. Felépítette.

10. Megismételhető-e ma Hóman Bálint gesztusa?

Nem, szociálliberális kormányzás alatt kiváltképp nem. Átszervezni azonban lehet. Az törvényes, tehát lehetséges. Nem akadályozza a cselekvést végkielégítések tömege. Ez kétségtelenül áldozatokkal jár, de új épület beléptetése esetén elegendő idő áll rendelkezésre a munkahelykeresésre; aki tehetséges és jó, az boldogul; egyébként is valljuk be: minden előregedett intézmény karcsúsítható.

A következő pont miatt a szerző ki fog kapni, mert a tárgyban nem elvi, hanem konkrét, túlságosan előreszalad, és sok érdeket sért. Mégis hangozzék el, nem árt alaposabban végiggondolni egy esélyt a sok közül, egyébként is, ahhoz, hogy történjék valami, előbb-utóbb forogni kell a

Az előadók...

neveknek. Minél előbb, annál jobb, rajta hát, mellezzük le az egyik lehetséges befutó esetét.

11. Ki vezesse az új Nemzeti Színházat?

A pályázat nyertese. Például Ruszt József, akinek tárgyunk iránti elkötelezettsége közismert, eredményei nyilvánvalóak. Ha pályázik, és ha ő nyer, teljes *pouvoirt* kell kapnia, vezetése alatt a jelenlegi Nemzeti Színház és a Budapesti Kamaraszínház együttese összevonható. Rusztnak jó stábra lesz szüksége; ügyvezető igazgatója az ügyes Szűcs Miklós legyen, akinek így még várszínházi irodájából sem kell kimennie (hisz most is ott ül mint Budapesti Kamaraszínház igazgatója), a gazdasági ügyeket a néhai Lázár dr. úr tanítványa, Pollák Magdolna intézhetné, egy

ilyen új helyzetnek tán még Ablonczy László is részese lehetne, de ne sűgünk a nyertesnek, majd ő felállítja csapatát, melyben a kiszemelt vagy kinevelendő utód is bizonyára jelen lesz. Az átszervezés során egy teljes színháznyi ügykezelés, gazdasági hivatal és komplett műszak fölöslegessé válik. Hogy ezek se járjanak nagyon rosszul, a nemzeti színházi újjászervezés előtt a tárcaszínház Budapesti Kamaraszínházat szubvenciójával együtt a fővárosnak formálisan át kell adni, majd a művészállományt az új Nemzeti Színházba vissza kell venni. A főváros vezetése a Budapesti Kamaraszínház 150-180 milliójának felhasználásával például cigányszínházat létesíthet a Kálvária téren, s átadhatja, mondjuk, Csányi Jánosnak az Asbóth utcai stúdiókat (melyekre a jelölt pályázott), hiszen e kis játékhe-lyekre a Refektóriumot is birtokló Rusztkéknak már nem lesz szükségük. A Fővárosi Önkormányzat által így megalapított és garantált fedezettél bíró, ám olcsó üzemű új színházi kezdeményezések egyrészt színesítik a palettát, másrészt felszívják a felszabaduló nem művészi

munkaerő egy részét. Az összevont két színház művészgarnitúrája kissé népes és heterogén lesz, ezért őket jelenlegi alapbérük befagyasztásával passzív (rendelkezési) állományba kell helyezni, minek fejében a művész csak próbálni köteles. Akit közülük az új program visszahív, fellép-ti díjat kap, akit nem, afölött ott a szociális védőháló. Gondos számítások szerint ez évi százmillió forintba kerül, melyet a Nemzeti Színház szubvenciójából lehet fedezni, hisz a maradék még így is duplája a fővárosi kétszínház-as együttesek dotációjának. A rendelkezési állományi státusa mű-vész más színházhoz való szerződéséig, illetve a kormányzati ciklus végéig tartson, és vonatkozzon minden művészre, kivéve az örökös tagokat. Ha Fodor miniszter úr ezt a megoldást elfogadja, olyasmit tesz, mint amit Hóman Bálint tett, s még a szakszervezet sem haragudhat.

1995. február 28-a van. Három hónapos pályáztatási idővel és a közadakozási pénz felszabadításához szükséges ugyanennyi idővel, valamint az ez alatt zajló kormányzati előkészítő munkával számolva a tervezés és építés a nyár

...és a hallgatóság (Vajda József felvételei)

folyamán elindulhatna, s Ruszt József (vagy a pályázat más nyertese) valamennyiünk öröme a magyar államiság fönnállásának ezeregyszázadik esztendejében, 1996. augusztus 20-án megnyithatná az új Nemzeti Színházat *Az ember tragédiája* vagy a Hamlet bemutatásával. E jelentős millecentenáris esemény politikai esélyeit a kormány remélhetőleg mérlegeli majd, s az erre a célra föllállított pénzügyi alapjából hozzájárul a kiadásokhoz.

12. Ha Ruszt nem pályázik, akkor ki?

Aki pályázik, s a pályázatot nyeri. A pályázóknak talán érdemes átgondolniuk az itt ajánlott modellt, hiszen ez a módszer alkalmazható Barbczy és Verebes kollégák színházára is, akik

kétségtelenül Nemzeti Színházat működtetnek saját városukban, Zsámbéki Gábor Katona József Színházára is, Székely Gábor Új Színházára is, hiszen ott formálódik az új rendezőnemzedék, de még Csiszár Művész Színházára is, tekintettel arra, hogy ott köztudottan Nemzeti Színházba való színészek dolgoznak. De ne csak az előbbi „nagyokban” és a még nem említett Ascherokban és Szikorákban gondolkozunk. Az itt leírt üvegfalú provizóriumban képzeljük el Mohácsi *Miltonját* vagy Csányi Shakespeare-jét. Az is lehetséges, hogy ütészálló fiatal emberek nyerik a pályázatot, sőt az is, hogy nem szakmabeli lesz a befutó, hanem - most már ne forogjanak nevek - egy író vagy egy elméleti ember.

Köszönet a figyelemért, talán még annyit, hogy e sorok írója magának e folyamatban különlegesebb szerepet nem szán, a Nemzeti Színházra pályázni személyes okok miatt nem szándékozik, de nyíltan megvallja, hogy az Új Nemzeti Színház elnevezésű provizórium felépítésében szívesen közreműködne.

LÉNER PÉTER

SZEMÉLYISÉG VAGY/ÉS IDEOLÓGIA

Ellentmondásos érzésekkel fogadtam el a megtisztelő felkérést, és ezt az érzésemet tovább mélyítette Ablonczy László szövegének a felolvasása. Ugyanis a téma valóban túl nagy, átfogó taglalására néhány napos felkészüléssel nem lehet vállalkozni, csak beszélgetni lehet róla, vagy kiemelni egy-egy olyan motívumot, amely az embert régóta fog-

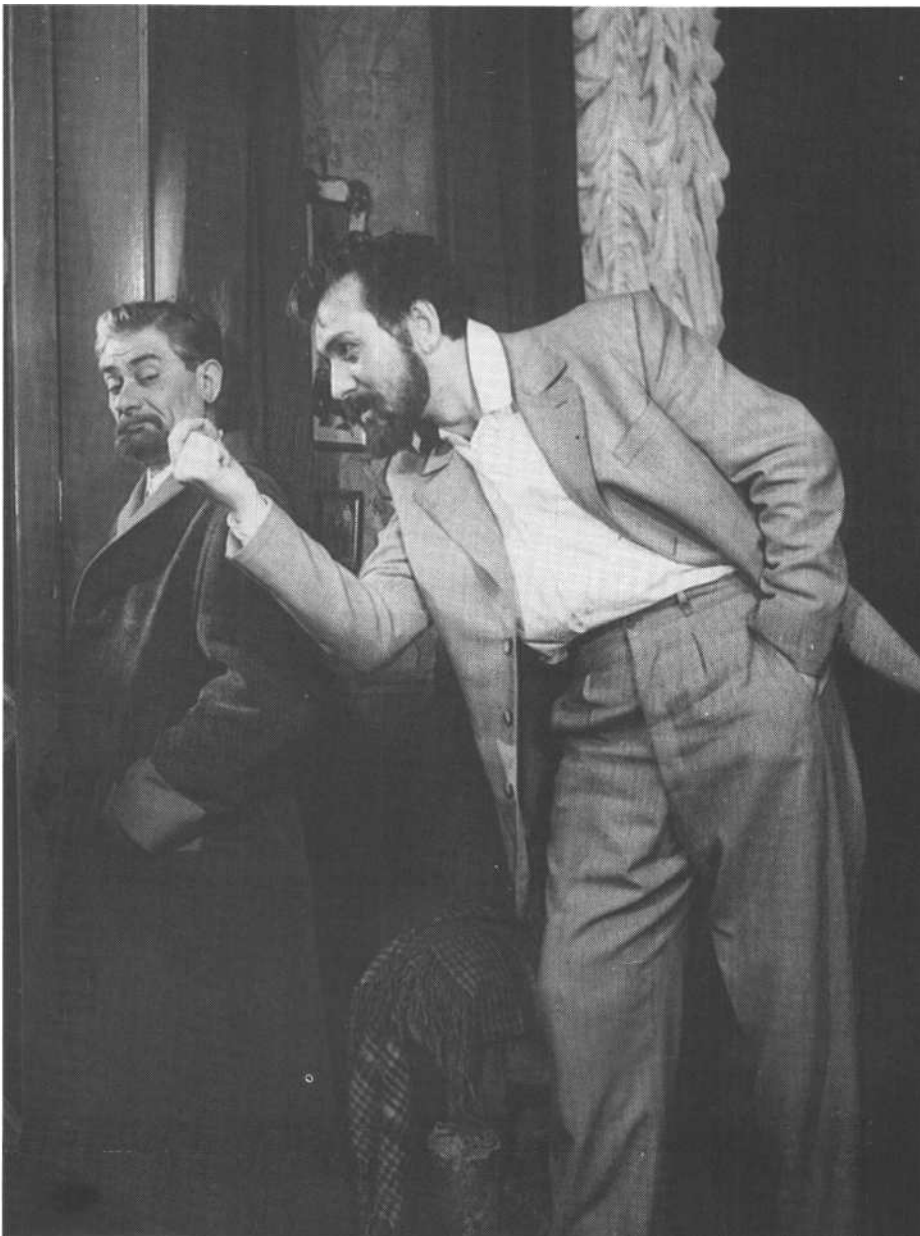
lalkoztatja. Amúgy sem igénylem, hogy a saját munkámon kívül a magyar színházi élet egészét elemezzem; a reflexív magatartás nem áll hozzám igazán közel. Ennek ellenére mégis úgy döntöttem, hogy eleget teszek a megtisztelő felkérésnek, mégpedig a következő okból: ahhoz a generációhoz tartozom, amelyik azért lett rendező, mert járt a Nemzeti Színházba, ez a színház

volta fiatalságának színhelye. Amikor gimnazistaként a Nemzeti Színházban vagy a Katona József Színházban a *Ványa* bácsit vagy a *Pygmalion*-t néztem, pontosan tudtam, hogy Gellért Endre magas, különös alakja az előadás melyik pontján és hol jelenik meg: a Katona József Színházba mikor jön be mindig hátul, és ül le észre-vétlenül, titokzatosan, mégis jelentékenyen, és mikor megy ki ugyanolyan szerényen. Már vártam ezeket a pillanatokot, és ezek a személyes impressziók ugyanolyan mély nyomot hagytak bennem, mint a nagyszerű előadások.

Emlékszem, hogy egyszer mentem a Rákóczi úton, és Margitai Agi - aki hasonló időben járt a főiskolára, mint én - jött ki a színészbejárón. Távolabb álltam és láttam, hogy megáll a színészbejárótól néhány méterre. Nem értettem, hogy miért nem megy tovább. Odamentem hozzá, és megkérdeztem tőle, miért áll ott olyan furán? Azt mondta: most jött ki utoljára mint negyedéves a Nemzeti Színházból, és azon gondolkodik, hogy vissza fog-e térni oda valaha? Mindezt azért mondtam el, hogy alátámasszam: nekünk ez a színház olyan fontos hely volt, hogy kiiktathatatlan az érzelmi életünkéből, az emlékeinkből. Mint főiskolai rendezőhallgatók mi még a Nemzeti Színházhoz tartoztunk, tehát ott voltunk segédrendezők, ott voltunk ügyeletes rendezők, vagyis a mi számunkra, azt hiszem, a Színház életünk végéig azonos lesz a Nemzeti Színházzal.

Egy kicsit bőbeszédűbben és líraibban mondtam el mindezt, hogy indokoljam, miért is vagyok itt. Hiszen végül is meg lehet kérdezni, hogy ki kérdezett? Milyen joron ülök én itt, miért nem ülnek itt mások, még nagyon sokan a magyar színházi életből, és hát erre a kérdésre sokféleképpen lehet válaszolni.

Mindenesetre, akár Ablonczy, akár más teszi fel, valóban jogos a kérdés: ki kérdezett? Én úgy gondolom, hogy azért ülök itt, mert a Nemzeti Színház számomra olyan téma, amely örökké érdekelni fog. Amikor ugyanis, még fiatalon, a Nemzeti Színház rendezője lettem, szent meggyőződésem volt, hogy ott is fogok maradni. Úgy képzeltem, és főiskolai tanárim is arra neveltek, arra bízattak, hogy az életemet majd ott fogom leélni. Tudom, az asztalnál ülök hasonló élményeket éltek át, bár nálam érettebb korban és jelentékenyebb beosztásban kerültek oda, és nekik csakúgy, mint nagyon sokaknak, akik most nincsenek ebben a teremben, éppígy nagyon sok közülük volt a Nemzeti Színházhoz, noha ez a

Maklári Zoltán és Bessenyei Ferenc a *Ványa* bácsiban. Rendező: Gellért Endre (1952) (MTI-fotó)

kapcsolat megközelítőleg sem alakult úgy, ahogy vártuk vagy szeretettük volna, vagy ahogyan adott esetben a Nemzeti Színház hasznára lehetett volna.

A másik ok, amiért a felkérést elvállaltam az, hogy valóban veszélyhelyzetet érzek. Tapasztalom, olvasom, hogy jelentékeny közírók, színházi szakemberek megkérdezik: egyáltalán szükség van-e a Nemzeti Színházra. Idegenkedéssel fogadom, nem szeretem, amikor egy élő organizmusról ilyen doktriner módon beszélnek. A színház számomra nem elvont polémia, nem irodalom, nem teória, hanem napi valóság, ahova reggel bemegyek dolgozni, és ahonnan este hazamegyek, és nem szeretem, ha egy színházról, adott esetben a Nemzeti Színházról, kizárólag intellektuális megközelítésben esik szó, ha időnként mégoly magas színvonalon is. Nekem az a véleményem, hogy a Nemzeti Színház része a magyar életnek, a magyar történelemnek, a magyar kultúrának, ez a színház létezik, ezt a színházat fölaltatták, nem kell újra fölaltálni, ennek megvan a maga eszméje, ezt nem lehet megkérdőjelezni. Aki ezt megteszi, az a kétszáz éves magyar színházat kérdőjelezi meg. Egész egyszerűen műveletlenségre vall, egyszerűen helytelen, egyszerűen nem igaz. És nemcsak azért nem igaz, mert ha megszüntetnék, az emberek kimennének tüntetni; ha nem mennének ki tünetni, akkor is tévedésről volna szó. [Egy ilyen kis országban - de ha kicsivel nagyobb lenne, akkor is - a kultúrának kiemelkedő a szerepe. A nemzetnek, az országnak, a lakosságnak, a bérlőknek - bármilyen szerényen avagy romantikusan fogalmazzam - az öntudatukhoz, emberi tartásukhoz van szükségük arra, hogy legyen egy olyan színházuk, amely elsősorban a nemzeti kultúrára, a nemzeti drámairodalomra épül, amelynek az a feladata, hogy állandóan műsoron tartsa a nagy magyar klasszikusokat. Ez óriási kincsébánya, csak jól kell játszani, úgy kell eljátszani őket, hogy a közönség eljöjjön megnézni. Én úgy gondolom, hogy ezt már fölfedezték, és azt hiszem, hogy ezen nem lehet változtatni; ezzel olyan közhelyet mondok, amellyel minden bérlő tisztában van. A Nemzeti Színháznak a nemzeti drámára és a világirodalom klasszikusaira kell épülnie, miközben ez utóbbiakhoz szervesen hozzátartozik a rendelkezésünkre álló óriási fordításirodalom. A klasszikusokhoz tudniillik a fordításirodalom keresztül nemzetileg is csatlakozunk. Emellett a Nemzeti Színház-nak a kortársi irodalmat is reprezentálnia kell.

Minden hozzászóló és minden gondolkodó ember tudja, hogy a színházat depolitizálni kell; ez közhely, nem akarom a magam módján tovább ragozni. A Nemzeti Színházat akkor lehet stabilabb helyzetbe hozni, ha ebből a politikai

mókuskerékből valahogy kihúzzák. Amikor a minisztérium megkérdezte, miben lehetne összefoglalni annak a néhány mondatnak a lényegét, amivel itt előállok, azt mondtam: „Személyiség vagy/és ideológia”. Úgy gondolom, a személyiségnek a művészetben kiemelkedő szerepe van, sokkal nagyobb, mint az ideológiának. Amit az előbb a Nemzeti Színház lényegéről elmondtam, közhely; tulajdonképpen minden magyartánár, minden rendesebb régi bérlő ugyanígy el tudná mondani, és mégis lehet, hogy az egész úgy nem igaz, ahogy van. Ugyanis a színházban nem eszmék kellene, hanem személyiségek, és ezek a személyiségek mindig a kor legmagasabb szakmai és etikai színvonalán fogalmazzák meg az adott eszmét. A színház jövője nem az, hogy eszmékhez keressen személyiségeket; ez így halott, ez így nem igaz, ebből mindig doktriner színház, halott színház jön ki, ilyenkor mindig nyolcvanegyen lesznek, jó esetben, a nézőtér. A színházat mindig személyiségeknek kell a kor legmagasabb színvonalán megfogalmazniok.

A kibontakozás útja szerintem tehát az, hogy a

Nemzeti Színházat olyan személyiségek vezessék, akikre mi, színházlátogatók vagy bérlők rábízhatjuk magunkat. Ugyanis a Nemzeti Színház kérdésének, mint minden emberi tevékenység dilemmájának nincs *egyfajta* megoldása. Hevesi Sándor helyesen mondta: jót sokféleképpen lehet csinálni, rosszat csak egyféleképpen lehet. Nincs olyan modell, hogy az ezredfordulóra a Nemzeti Színház ilyen vagy olyan legyen. Minden értékes és tehetséges művésznek van elképzelése arról, hogy milyen legyen a mai Nemzeti Színház; adott esetben akár egészen más, mint az enyém. De ha bizalmam van a személyiségében, biztosan mögéje fogok állni. Amikor Hevesi Sándort, Németh Antalt vagy Major Tamást az adott időszakban kinevezték igazgatóknak, mögöttük sem kizárólagosan politikai vagy ideológiai tartalmak álltak; a kiválasztás egyszerűen nagyon is személyre szólt, olyan személyre, aki mellé mindig oda lehetett állni, de persze öelöttük is, öutánuk is találunk még olyanokat, akik a maguk módján fogalmazták meg az adott korszakot.

MALONYAY DEZSŐ

MI DOLGA A NEMZETI SZÍNHÁZNAK?

Nagyon nehéz az ismétlés veszélye nélkül a kérdést megválaszolni. Amikor a Nemzeti Színház százötven éves évfordulóját ünnepeltük, az előkészítő munkák során felmerült a gondolat, hogy a meghívott külföldi vendégeket egy konferencián meg kell kérdeznünk, hogyan gondolkodnak nemzeti színjátszásukról, és ebben mi a szerepe a nemzeti szín-háznak, van-e Nemzeti Színházuk és mi a súlya és jelentősége nemcsak a nemzeti színjátszásban, hanem a nemzeti kultúrában, és hova helyezik az egyetemes kultúra palettáján.

Nem fér el itt ennek a konferenciának az anyaga, még csak százaz statisztikája sem, de a sum-mája igen. Minden résztvevő ország színházvezetője világosan megfogalmazta azt, hogy a Nemzeti Színház több művészeti színjászó intézménynél, a Nemzeti Színháznak ezen túl is van társadalmi funkciója: nemcsak a hazai, hanem a sajtóságios külhoni kapcsolatok megteremtője, gondozója. A Nemzeti Színház a maga helyén az uralkodó politikai kurzus kulturális fegyverzete kell legyen, élni kell vele és használni sajtóságios tulajdonságait. Ahol ezzel nem élnek, ott megjelenik a horror vacui, a kényszer, a szükség és a félelem elborzasztó állapota.

Nem színház- vagy nemzeti színház-elméleti esztétizálásba, politizálásba kívánok elmerülni,

csupán jelenségekre vagy a várható helyzetekre akarom felhívni a figyelmet. Okom nem kevés: *ténylegesen* koromban is nemegyszer durván szembesültem a kérdéssel: szükség van-e Nemzeti Színházra? Mi a dolga a hazában, a világban?

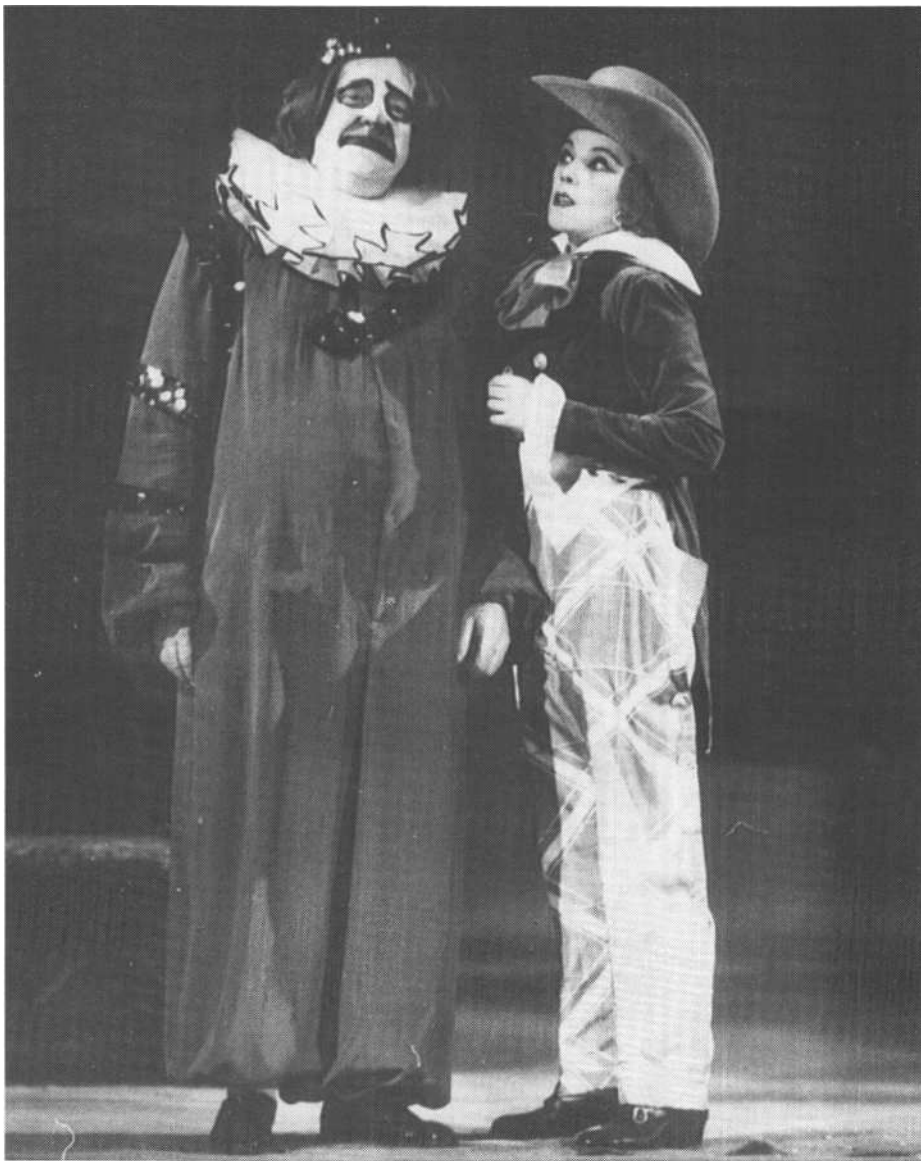
Ennek a kérdésnek a felismeréséhez vezetett Széchenyi Istvánnak a *Magyar játékszínrül* című írása, amely e körben jól ismert. Az 1832-es gondolatok ma is érvényes elképzeléseket hordoznak. Az a nagy gondolkodó, aki a *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium* és a *Lovakrul* című művei mellé *szükségszerűen* letette a játékszínrül leírt gondolatait.

A Magyar Tudományos Akadémia létrehívója és megteremtője az akadémia jelenlegi épületével szemben képzelte el a Nemzeti Színházat.

18:37 után a nemzeti színházi gondolat felerősödött, s a mindenkori politikai eszmerendszerek szintere lett. A dráma mindig a cselekvő és érvényes időszzerű konfliktusok gyűjteménye.

Úgy vélem, hogy a most folyó, nemzeti alapintézmények körüli gondokban kiemelten a következőket kellene respektíve tudomásul venni.

Három olyan alapintézményünk van, amelyek szorosan összefüggenek nemzeti múltunk, jelenünk és jövőnk dolgaival: a Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház és a Magyar Tudományos Aka-

Csörtös Gyula és Bajor Gizi Zilahy Lajos Zenebohócok című darabjában (1937)

démia a maga intézményrendszerével együtt. A Nemzeti Múzeum a nemzeti múlt hagyatékainak gyűjtésével, rendszerezésével és gondozásával törődik, a Tudományos Akadémia a jövő képének kialakításával a tudomány és a művészetek minden ágában.

A Nemzeti Színház a jelenben a múlt, a jelen és a jövő szintézise a maga sajátos művészeti eszközeivel. A Nemzeti Színházak története mindig párhuzamos az adott ország történelmének alakulásával és változásaival. A magyar Nemzeti Színház létrejöttének jól ismert reformkori indíttatása ma is megáll a maga helyén, mutatis mutandis korszakról korszakra bővült, alapvető feladataiban, társadalmi és politikai foganta

tásában. A Nemzeti Színház nem vállalkozás, hanem egy művészetpolitikai megnyilatkozás, mégpedig a színházművészet sajátos eszközeivel.

Miért változna a reformkori igény és feladatrendszer ma? A magyar nyelv gondozásának az ügye, a magyar dráma körüli irodalmi és színházi gondok, a külföldi drámairodalom honosítása és bemutatása, mind-mind mai feladatok is.

A visszatekintés mind a hazai, mind a külföldi klasszikus drámairodalomra kétségtelen állandó kötelesség, de amíg más színházakban ez eseti és alkalmi megjelenést jelent, addig a Nemzeti Színháznál folyamatos és kötelezően ismétlődő feladat.

Ha a dráma - Vörösmarty megfogalmazásában - a cselekvő élet valamelyik érdekesebb szakaszának képe, akkor az eredeti magyar dráma a műsorpolitika gerince, alapvetése kell,

hogy legyen. A nyelv és a magyar dráma művelése olyan monumentális feladat, amely a színházat az iskola és a templom feladatainak katalizátoraként emeli a magasba. Van-e idősebb ismétlődése a nemzeti színházi gondolatnak ma, mint létrejötté idején, amikor a reformkori ellenzék véleményével is megegyezően vallották, hogy a nép nem a társadalmi osztályok együttes halmazata, hanem aszerint közelíthető meg, hogy mennyiben hajlandó a közös nemzeti célok megvalósításáért munkálkodni.

Mai kitekintésünket párhuzamba vonni az alapvető célkitűzésekkel könnyű dolog. Könnyen rokonítható a gondolat a körülményekkel. Nem vitás, hogy a folyamatban lévő polgárosodás olyan emelője a nemzeti gondolatnak, amelynek bölcsője a Nemzeti Színházban van. Így a Nemzeti Színház *szolgálat*, a nemzet szolgálata nem kis felelősséggel. Ennek a szolgálatnak az eszköze a színházművészet. Nagy ügyet felelősséggel csak magas színvonalon szabad szolgálni.

Egy másik gondolat sor dolga az, hogy a művészi színvonal mind a műsorpolitika, mind az együttes tervezés terén milyen módon valósuljon meg. Ide tartozik az egész feladatkör megszervezésének metodikája, az alapvető művészeti feladatok mellett.

Jean Jack Scheiber, az ismert francia politikus azt vallotta, hogy minden művészetek közül a legmagasabb rendű az igazgatás, mert az a tehetségek megszervezésének a művészete. A Nemzeti Színház működésének művészeti, műsorpolitikai, társulati, működési célkitűzéseinek együttes megjelenése és a feladatok megoldása csak azzal az elhatározással jöhet létre, amely közösen vallja a színház létének parancsoló szükségességét.

Az 1840. évi XLIV. törvénycikk is bizonyította, hogy a Nemzeti Színház közvetlen politikai feladatokat is vállalt. Toldy Ferenc egyik írásában, amely Kossuth Pesti Hírlapjában jelent meg, le- szögezte: „...a színház nálunk nemzeti, és ezért szent tárgy, valamint minden, ami a nemzeti nyelv és érzelmek kifejezésére, erősítésére szolgál.” A Nemzeti Színház politikai fórum. A polgárosodó Magyarország alakítója volt a szabadságharcig, majd az azt követő időben, mind a mai napig.

Hogy mi a dolga a magyar Nemzeti Színháznak ma, és dolgát hogyan tegye? Amilyen bonyolultnak látszik a válasz, legalább olyan egyszerű. A színházművészet autonómiájának megőrzése mellett szolgálja a színházművészet sajátos eszközeivel a magyar nyelv, a magyar dráma és a világirodalom mai és klasszikus műveinek ápolásával a mindenkori társadalmi fejlődést, legyen cselekvő részese a politikának, függetlenségének megőrzése mellett. A Nemzeti Színház nem vállalkozás, hanem szolgálat.

RUSZT JÓZSEF MERLINI RÖGTÖNZÉS '95

Nem Versailles-ban vagyunk, hanem a Merlinben. A *versailles-i rögtönzés* mint cím Molière úr által egyébként is le van foglalva. A dolgozatom címében rejlő enyhe ironia egyébként sem az alkalmat szándékozza minősíteni, hanem inkább saját zavaromat igyekszik jelezni a szóban forgó tárgyat illetően. A „jó hangulatú és szellemiekben gazdag eszmecsere” szóló kedves és megtisztelő invitáció ugyanis közös töprengésre szólít fel bennünket, hogy válaszoljunk a feltett kérdésre: „Milyen feladatokat ró a kor a Nemzeti Színházra, és milyen lehetne működésének színházszakmai tartalma?!”... A „választott konkrét témát” ki-kí maga határozhatja meg... Íme, az „önáltalam” választott téma: *miért nem lehet megoldani, és miért kell mégis megoldani a Nemzeti Színház problémáját?!* E témában igyekszem „jó hangulatú és szellemiekben gazdag” eszme-futtatást rögtönözni.

Miért nem lehet megoldani?

Mert a színháznak kezdetektől fogva aktuális politikai és közéleti célja és súlya volt. Ezt a funkciót ma már jobbra a különféle médiák gyakorolják. Annakidején, 1663-ban játssza el truppjával Molière A *versailles-i rögtönzést*. Válaszol az őt ért támadásokra, a darab „mintha” nem készülne el, de „Ófelsége, hallván, hogy a színészek még nem készültek fel eléggé, lemond a bemutatóról, s bármelyik már játszott darab előadásával meg-elégszik”... A Képzelt beteg Molière utolsó darabja, melynek negyedik előadásán, 1673-ban tüdővérzést kap és meghal. Hétév múltán, 1680-ban XIV. Lajos elrendeli, hogy Molière társulata, valamint a Marais és az Hôtel de Bourgogne színészei egyetlen nagy társulatot alkossanak, ellensúlyozva a párizsi olasz színészek sikereit. Megalakul a Comédie-Française, a francia színészek társasága, vagyis a franciák Nemzeti Színháza.

A magyar Nemzeti Színház 1837-ben - többek közt - Széchenyi István szorgalmazására nyílt meg Bajza József direktorral az élen, a nemzeti kultúra és a magyar nyelv, a magyar zene és zenélés érdekében, mondjuk így: a német nyelvű színházak sikerének ellensúlyozására. Később,

a kiegyezés után sorra nyíltak a vidéki nagyvárosokban a nemzeti színházak; megépült a Sugár úti palota, az Operaház. Próza és zene szétvált, a Nemzeti épületét (bár nem biztos, hogy kellett volna, de) lebontották, s a Nemzetit átköltöztették a Népszínházba. E bontás és költöztetés - ma már úgy tűnik - precedens értékű aktus volt, mert később megismétlődött. Sokak szerint a

második bontás és költöztetés is felesleges volt... A Nemzeti Színház elvesztette ugyan eredeti épületét, s vele együtt eredeti funkcióját, de „rangját” - címében legalábbis - megtartotta, és egyszersmind kényes kérdéssé vált. A Nemzeti Színház Hevesi Sándor elűzetése óta a magyar kultúrpolitika hadszíntere.

A Nemzeti Színház sorsa bizony akut kérdés. Orvosi hasonlattal élve pontos diagnózisra és hatékony terápiára lenne szükség, s felelősségteljes konzíliumra - talán éppen olyanra, mint ez a mostani... De a mára feltett kérdés, talán szándékosan, túl általános. Mintha itt nem gyakorlati, hanem elvi, elméleti problémák lennének?!... Csak remélni merem, hogy nem. A mostanihoz

Sinkovits Imre és Balkay Géza A szuzai menyegzőben. Rendező: Ruszt József (1981) (Ik-ládi László felvétele)

hasonló nehéz helyzetekben annak idején Lenin nemcsak azt tanácsolta, hány lépést tegyünk előre és hányat hátra, hanem azt is, hogy „a konkrét helyzetet konkrétan elemezzük”.

Itt két beteg van: az egyik a Nemzeti Színház társulata, a másik a kulturális irányítás. És persze gyengélkedik az „orvosi kar”, a szakma is. De azért ez a konzílium helyén való, mert biztosan akadnak köztünk jó diagnoszták és jó terapeuták. Magam nem vagyok jó diagnosztá, de a tünetek alapján az első beteg baja „idült redundancia”, a másiké pedig „katonán bújócskamánia”, melynek szindrómája, hogy a beteg hol az orvos mögé bújik, hol pedig elébe áll. E tünetcsoportot közismertebb néven kuratóriumszindrómának hívják. A beteglátogatók - többnyire szimpatizáns publicisták - ezért hol csendes agóniáról, hol pedig halálhörgésről tudósítják az aggódo rokonokat, magyarul: a közönséget.

Nem kívánok önjelölt háziorvosra lenni egyik betegnek sem, receptet se tudok a gyógyulásra, de őszinte szívből javasolom a Nemzeti Színház társulatának, hozza magát vizsgálható helyzetbe, és szerezze vissza szakmai legitimációját. A kulturális kormányzatnak pedig azt tanácsolom, hagyja abba a bújócskát, vállalja döntéseit és tényekkel kommentálja azokat. És idejében!... Ennek a mai tanácskozásnak - kiváló példa! - már jóval korábban végbe kellett volna mennie!

Nem tudom, hol tartunk most a személyiség történelmi szerepének megítélésében. „Jószomszédság, török átok...” Kíé a „fülemile füttye?!... Kíé legyen a Nemzeti Színház?! Van-e itt az „orvosi karban” valaki, aki hajlandó a „képzelt beteg” szerepét fõlvállalni?!

Ha ma a Nemzeti Színháznak mint fogalomnak ideológiai vagy politikai tartalma van, akkor a fogalom meghatározása nemcsak korszerűtlen, hanem szakszerűtlen is. Ha a Nemzeti Színház az ország első színháza kell, hogy legyen, csak szakmai teljesítménye és nem protokolláris biztosítékok által lehet az. Volt idő, amikor - szakmai rangját tekintve - a kaposvári színház számított az ország első színházának, korábban pedig a Madách Színház. A színvonal vándorol, a cím és az épület marad. Sõt néha, mint tudjuk, még az sem.

Nem tett jót a Nemzeti Színháznak a sok költözés, mint ahogy nem tett jót neki Hevesi Sándor elüzetése, majd később Gellért Endre halála sem. A második mélyrepülés ugyanis ekkor kezdődött. Az elsőt megoldotta Németh Antal a maga híres „nullamegoldásával”, a másodikat pedig rövid időre egy nagy felíveléssel megoldották a „Gáborok”, akik a sokszor szidott épület ellenére igazán nagy előadásokat voltak képesek ott létrehozni, s a nézőtérre nemcsak diákok ültek, hanem hozzáértő, lelkes, igazi közönség.

Van-e hát válasz e tanácskozás alapvető kérdésére?!... „Nemzeti Színház és korszerűség?”

- igen nehéz, nem csupán színházzakmai, hanem történelmi, társadalmi és politikai kérdés ez, a hozzá fűződő viszony pedig alapjában véve érzelmi természetű. Én mégis azt mondom: nem az a korszerű, ami nemzeti - hanem az a nemzeti, ami korszerű! A kor mi magunk vagyunk, és felelősséggel tartozunk utódainknak.

Precedens értékű-e az, ami a Művész Színházzal történt? Megtörténhet-e a Nemzeti Színházzal is? Ha csak annyit jelent a Nemzeti Színház különleges státusa, hogy vele mindez nem történhetik meg, akkor nem méltó önmagához. Bukni is tudni kell!... A Nemzeti Színháznak sikerre van szüksége, s ezt csak úgy értheti el, ha visszakerül a szakma egészségének vérkeringésébe, ha osztozik annak gondjaiban, bajaiban, és bizakodik, mint itt mi, mindannyian.

Miért kell megoldani?

Azért, mert Hegel szerint - (nehogy csak Lenint idézzem!) -, a tárgy azonos a tárgy történetével. Azért kell megoldani a Nemzeti Színház problémáját, mert a mai helyzetben nem adhatunk fel egyetlen hadállást sem, ahol társulat van vagy lehet... Mert a Nemzeti Színház a magyar színház első nagy műhelye volt, hozzá kötődnek emlékeink. Szakmánk történetének nagy figurái itt munkálták ki mesterségünk csinját-bínját. Mert ide köt minket a becsület.

A magyar színház történetnek két nagy ellentéte volt, a Nemzeti és a Vígszínház. E két nagy rivális termelte ki magából és egymásból azt, amit magyar színházi életnek lehetett és lehet még ma is nevezni.

A háború után a Nemzetiben bontakozott ki a Gellért-féle realizmus, a Major-féle avantgárd és

végül az a Marton Endre fémjelzte polgári (bár mondandójában baloldali) attitűd, amely korábban, még a háború előtt a Vígszínházat jellemezte. S azt se felejtjük el, hogy Várkonyi Zoltán a Nemzetiből ment át az új Vígszínházat megcsinálni.

Ebből a Nemzeti Színházból jött létre a Katona József Színház, és ha jól belegondolok, talán még a friss hajtású Új Színház is. Mert mi itt szinte mindannyian Nádasdy, Major és Marton Endre tanítványai vagyunk, akik úgy tanultak a szakmát Ádám Ottóék Madách Színházától, hogy tanúi voltunk a nemzeti színházi küzdelemnek. Ha végre sikerülne „depolitizálni” a Nemzeti Színházat, az egyetemes magyar színház az új, megfiatalodni képes, megújulni akaró, friss és eleven műhelyt nyerhetne, ahol „nagy öregek” mesélhetnének a fiataloknak arról, hogyan hozta be a színpadra Cordeliát Bartos Bimbi bácsi a két karján mint Lear király, pedig már elmúlt hetvenéves.

Fiatalszínház legyen a Nemzeti Színház, tiztizenöt darabos repertoárral, amelyet folyton meg-megújít, és vegyen fel évente egy-egy kortárs szerzőt a repertoárjába, hogy „szakmai idegrendszerét” évente a mai kor követelményeihez igazíthassa.

Bízva meg a miniszter a szakmát (beleértendő a Nemzeti Színházé is!) a jelöléssel, konzultáljon, ha kell, és saját hatáskörében döntsön. Szerény véleményem szerint ez lenne Molière úr testamentumának a magyar Comédie-Française-re vonatkozó hagyatéka... Csupán a megkívánt kedély miatt mondom: legyen az új Nemzeti Színház nyitódarabja a *Tartuffe* vagy *A fősvény*, vagy a *Don Juan*, mindhármát nagyon időszzerűnek, mondhatnám, „korszerűnek” találná a publikum, no persze csak „időszzerű” szereposztásban.

SZIKORA JÁNOS ÚJ INTÉZMÉNYT A Z

Nehéz így, a sor végén megszólalni és az ismétlés veszélye nélkül ebben a témában még valami érdekeset és újszerűt mondanunk. Ugyanakkor talán épp e sorvégi helyzet indokolja és készítet is arra, hogy néhány mondat erejéig monológ helyett reflektálni próbáljak mindarra, ami előttem elhangzott. Babarczy Lászlóhoz hasonlóan én sem állhatom meg, hogy el ne mondjam észrevételeimet e kerekasztal nyitóbeszédéről, Ablonczy László leveléről, amelyet egyre meghatottabban hallgattam, végül már úgy éreztem, hogy mind-

járt édesapámnak fogom szólítani Ablonczy Lászlót, és úgy gondoltam, hogy ha igaza volna, akkor nekünk mindannyiúnknak becsületesen föl kéne állnunk az asztaltól és haza kéne mennünk, mert rá kellene jönnünk, hogy tévedésből hívtak meg ide minket, tévedésből ülünk itt; a Nemzeti Színházban minden rendben van, ott minden tényleg oké, és mi egy politikai tévedés áldozatai vagyunk. Azonban az, hogy ez nem így történt, talán mégis azt mutatja: Ablonczy Lászlónak még sincs mindenben igaza, és mégis bajok, mégpedig komoly bajok vannak a Nemzeti

Színházzal. Kollegáim, akik előttem szóltak, impozáns és nagyon szellemes gyakorlati megoldásokat javasoltak, annyira szimpatikusakat és annyira szellemeseket, hogy ezek tulajdonképpen vissza is riasztottak attól, hogy a magam gyakorlati megoldásaival előhozakodjak. Viszont oly sok elméleti kérdés is elhangzott, hogy nem állhatom meg - éppen a Nemzeti Színház jövője, sorsa érdekében -, hogy néhány, eddig talán még el nem hangzott elméleti kérdést radikálisan fölvessek.

Sok szó esett a Nemzeti Színház eszméjéről és eszmei tartalmáról. Nem esett azonban szó arról, hogy igazából melyik az az eszme, amely magát a Nemzeti Színházat létrehozta; és azt gondolom, arról sem esett szó, hogy milyen lehet az a mai eszme, amelyik egy korszerű Nemzeti Színházzal kapcsolatban érvényesíthető. Az a meggyőződésem, hogy a magyar Nemzeti Színház a reformkor eszmerendszerének nyelvi és kulturális programját testesítette meg, és ez a nemzeti függetlenség, az idegen hatalmi és kulturális befolyás alól való szabadulás eszméjének köszönheti a létét. Pontosan tudjuk, hogy ez az eszme olyan országban született, amely jelentős ügyeiben önállótlan volt, nyelveként pedig a magyart nem használhatta, tehát a kulturális indíttatása mellett kezdetől fogva érvényesült valami oppozíciós jelleg. 1848 elbukása a szabadság és függetlenség eszméjének az elbukása volt, a Nemzeti Színház pedig a mindenkorri hatalomhoz kötődött. A történelemben ezután következő különböző hatalmi kurzusok hivatalos cégére alatta Nemzeti funkciója is megváltozott és polarizálódott.

A Nemzeti Színház története egyszerre fel-emelő, megindító, mélységesen elszomorító és lehangoló. Mintha történetében egy függetlenségében megnyomorított nemzet jellemtorzulása tükröződne. Sok minderről szemérmesen hallgatunk. Büszkéek vagyunk Hevesi Sándor Shakespeare-ciklusára, büszkéek vagyunk a Major-korszakra, ugyanakkor szemérmesen hallgatunk arról, hogy a Nemzeti Színház története másfelől feljelentgetések, besúgások, politikai intrikák és kegyetlen hatalmváltások dicstelen korszaka is volt. Persze nagyon jól tudjuk, hogy ez nemzeti sajátosság. Hiszen sokat beszélünk a második világháború ártatlan áldozatairól, de kevesebbet arról a letagadhatatlan tényről, hogy Európának ebben az országában volt a legtöbb feljelentő, a legtöbb besúgó. Azt gondolom, hogy itt a nemzeti jellem torzulásának olyan tagadhatatlan tényével állunk szemben, amelyről nem volt érintetlen maga a Nemzeti Színház és annak története sem. Persze mindez a múlté. Ma egy olyan nemzet színházáról beszélgetünk, amelyet alig néhány történelmi másodperc választ el függetlensége kivívásának pillanatától, az idegen hatalmi és kulturális befolyás alóli szabadu-

A Nemzeti Színház épülete 1964-ben

lastól. Egész közéletünket áthatja az elsorvasztott polgárosodás késői reformja. Túlzás nélkül nevezhetjük tehát napjainkat új reformkorszaknak, amelyben a társadalmi lét egész szerkezetét átható alapvető változások történnek. Tudjuk, hogy ezek a változások a nemzet sorsát, jövőjét alapozzák meg. Érezzük ennek a történelmi terhét és nagyszerűségét.

De mielőtt még elragadna az ünnepi emelke-

A Nemzeti Színház épülete bontás közben, 1965

dettség, annak is tudatában kell lennem, hogy ez a tanácskozás olyan országban hangzik el, ahol negyven évig hazudtak. Ahol a hazugság a hétköznapi élet velejáró szindrómája volt; hazudott a politika, hazudott a művészet, sőt a művészet tulajdonképpen ebből az ügyes hazudozásból élt meg. Persze mondhatjuk, hogy hál' Istennek, ez is a múlté. A rendszerváltással eltűnt az a korszak, amely mindnyájunkat közös és mindnyájunk által jól ismert hazugságba kényszerített. Kétségtelen azonban, hogy a rendszerváltás óta ez az ország amnéziába esett. Most gyorsan mindent elfelejtünk, tehát nekünk is el kell felejtünk szakmánk politikai köpönyegforgatóit, el kell felejtünk a pártkongresszusok sztárrendezőit, és tudnunk kell: ahhoz, hogy tovább él-

jünk, ezekről nem illik beszélni. Én mégis azt javasolom, hogy ne csaljunk és ne hazudjunk tovább. Ne használjunk tovább bizonyos mondatokat. Ne rágjuk tovább a gittet. Ne beszéljünk a Nemzeti Színház épületének problémájáról. Ne beszéljünk a magyar drámairodalom ápolásának feladatáról. Persze még mielőtt valaki ezekben a kijelentésekbe könnyedén belekötne, sietve hozzá kell tennem: ne beszéljünk róluk valami helyett. Ne beszéljünk róluk a színház lényege helyett, a színház helyett, amelynek, idézem, feladata mindig az volt és az lesz, hogy tükröt tartson az emberi természetnek. Nos, a Nemzeti Színház is ilyen tükör, a nemzeti önismeret és a nemzeti lelkiismeret tükré kell, hogy legyen, mint ahogy az volt születése pillanatában is.

Jól ismert valamennyiünk előtt, hogy a hatvanas években esztendőnkön át vitatkozott a szakmai közvélemény arról, hol legyen a Nemzeti Színház? A Várban legyen? A Városligetben legyen? Az Engels téren legyen? Milyen legyen? Lehessen benne kongresszust rendezni vagy ne lehessen? Legyen rajta dísztribün, vagy ne legyen rajta dísztribün? Ezekkel a vitákkal évek teltek el; persze erről lehetett vitatkozni. Arról nem lehetett vitatkozni, amit Déry Tibor kérdezett A *tanú* című drámájának utolsó pillanatában az orosz katonával, aki azt kérdezi a pincéből előbújó magyaroktól: miért nem ti szabadítottátok föl magatokat? Nos, az a meggyőződésem, hogy a radikális Nemzeti Színháznak, egy olyan radikális színháznak, amely születése pillanatához, születése hagyományához hű, előbb a színpadon kell felépülnie, és csak utána lesz méltó arra, hogy új hajlékot kapjon. Azt gondolom, ez a folyamat fordítva nem működik.

A magyar irodalom ápolása a másik olyan szlogen, amely mögé éveken keresztül jól és kényelmesen el lehetett bújni. Ezzel a jelmonddal két baj van. Az egyik: azt mondjuk, a Nemzeti a magyar dráma otthona. Na de miért? A többi magyar színház nem az? Van olyan, magát komolyan vevő magyar színház, amely a magyar drámát nem veszi komolyan? A magyar dráma ügye nem irodalmi kérdés. A magyar dráma ügye mindig is nemzeti ügy volt abban a korszakban, amikor egyszerűen nem létezett magyar színház. De ma ez a szlogen nem lehet cégér. Amikor a magyar irodalom örökségének ápolásáról beszélünk, képzletemben mindig egy temető jelenik meg, egy temető, mintha az embernek az volna a kötelessége, hogy bemenjen oda és sírokat ápoljon, és nagyon vigyázzon arra, nehogy kegyeletisértést kövessen el. A magyar drámairodalom viszont nem temető, hanem kert. Olyan kert, amelyben - tetszik, nem tetszik - vannak élő és vannak élettelen növények. Tudomásul kell vennünk, hogy a magyar nemzeti dráma-kincs nem feneketlenül kiaknázható kincsesbánya, s a színháznak éppen az a feladata, hogy

különbséget tudjon tenni aközött, ami még élő, életre kelthető benne, és mi az, ami halott, élettelen, semmi más, mint irodalom. A mai Nemzeti Színházról való gondolkodás közben megkerülhetetlen, hogy a szabadságról és a függetlenségről ne gondolkodjunk; ezek azonban egyre ritkábban hallott szavak. Helyettük nemzeti identitás és európai integráció divik. Persze jól látható, hogy napjaink történelmi kérdése Európában pontosan e két fogalom köré fogalmazódik. És azt is tudjuk, hogy ha hiszünk vagy hinni szeret-

nénk egy háború nélküli jövőben, akkor azt kell mondanunk, hogy nemzeti identitás és európai integráció nem egymást kioltani kész ellentétek, hanem egy dialektikus fejlődési folyamat szélsőséges pólusai, amelyek egy eddig ismeretlen szintézis felé mutatnak. Az a meggyőződésem, hogy az új Nemzeti Színház korszerű eszméje csakis a kulturális identitás és az integráció szintézisére épülő, az emberi természetnek és a nemzeti sorsnak radikálisan tükröt tartó színház lehet.

SZINETÁR MIKLÓS

ÉPÍTSÜK FEL A NEMZETI SZÍNHÁZAT!

A Nemzeti Színház immár évtizedes válságának megoldását változtatlanul az új Nemzeti Színház felépítésével kapcsolatban tudom elképzelni. Az új színház számos olyan funkciót vállalhatna magára, amelynek teljesítése során sok jelenlegi kérdés-re válasz adódna.

Ma az új Nemzeti Színházzal kapcsolatban két hangos álláspont van. Az egyik felelőtlenül és megalapozatlanul kétségbe vonja a Nemzeti Színház szükségességét, a másik oldalon pedig zengenek a tirádák valamilyen veretes templom felépítéséről. Egy az angol Nemzeti Színház típusához közeli kulturális és színházi központ polgári igénye nem nagyon hallatszik.

Az új Nemzeti Színház felépítését változtatlanul aktuálisnak, sőt szimbolikus értelemben létkérdésnek tartom. E színház felépítésével a kormány helyreállíthatná a magyar kultúrának azt a fontosságát, amelyet az utolsó tizenöt-húsz évben elveszített. Ismerem azt az érvet, hogy nincs pénz. Volt terv és kezdeményezés 1914-ben, amikor lefűjték a felépítést, hogy egy világháborúra költsék el az ország vagyonát. Ezután még vagy ötször volt terv és kezdeményezés, de „nem volt pénz” a harmincas években, amikor volt pénz fegyverkezési programra; „nem volt pénz” az ötvenes években, amikor volt pénz Sztálinvárosra és a magyar gyapotra; „nem volt pénz” 1986-ban, amikor bőségesen jutott a nehézipari lobbyk támogatására, és „nem volt pénz” 1990-ben, amikor százmilliárdos kárpótlási összegeken spekuláns rétegek gazdagodtak. „Nincs pénz” ma sem, amikor naponta nőnek ki a földből olyan bankok reprezentatív épületei, amelyeket az állam az aófizetők pénzén konszolidál.

Mindezeket tudva én nem hiszem el, hogy a ma tizennégymilliárd forintra prognosztizált szin-

házépítés, mely esztendőnként hármat jelent, alapjaiban rendítené meg a magyar gazdaságot. Itt szeretném megjegyezni, hogy amikor 1990-ben az elmúlt évtizedek legnemzetibb kormánya levette napirendről a Nemzeti Színház ügyét, akkor már készen volt egy hatmillió forintos költségvetés, amit több mint száz szakember fél évig készített.

Én csak megismétlem a magam véleményét, és mellékelem azt a programot, amelyet 1990-ben utolsó kormánybiztosi előterjesztésként alá-írtam:

Az új Nemzeti Színház az egész nemzet színháza! Szükséges egy *nemzeti színházi* hálózat létrehozása, amely az e profilba vágó előadások cseréjét is biztosítja. A vidéki színházak kiemelkedő színvonalú, a Nemzeti Színház műfajába tartozó előadásai kapjanak lehetőséget a budapesti Nemzeti Színházban való sorozatos játszásra.

A Nemzeti Színház *nyújtson* lehetőséget valamennyi, az ország *határain belül* és *kívül élő magyar nyelvű* színésznek a *bemutakozásra*; a főprogram részeként repertoáron tartott kiemelkedő magyar vagy világirodalmi művek előadásában (*Az ember tragédiája*, *Romeo és Júlia*) nyíljék alkalom más színházak megfelelő színvonalú művészeinek a rendszeres fellépésre.

Az új Nemzeti Színház *legyen* a *színhelye minden évben a magyar színházak versenyszerű seregszemléjének*, amelynek jelenleg nincs otthona.

A színház gondozásában *drámaírói kollokviumokat* és valamennyi magyar nyelvű színház számára rendelkezésre álló *dramaturgiai tanácsadó* testületet kell fenntartani. Ennek elsődleges célja minél több új magyar színmű színpad-ra segítése és menedzselése.

Állandó műfordítói irodát kell létrehozni, mely

a világ drámairodalmának még le nem fordított vagy elévült fordításban lévő klasszikusait ugyanúgy, mint a legjobb kortárs művek fordítását a magyar színházi élet rendelkezésére bocsátja.

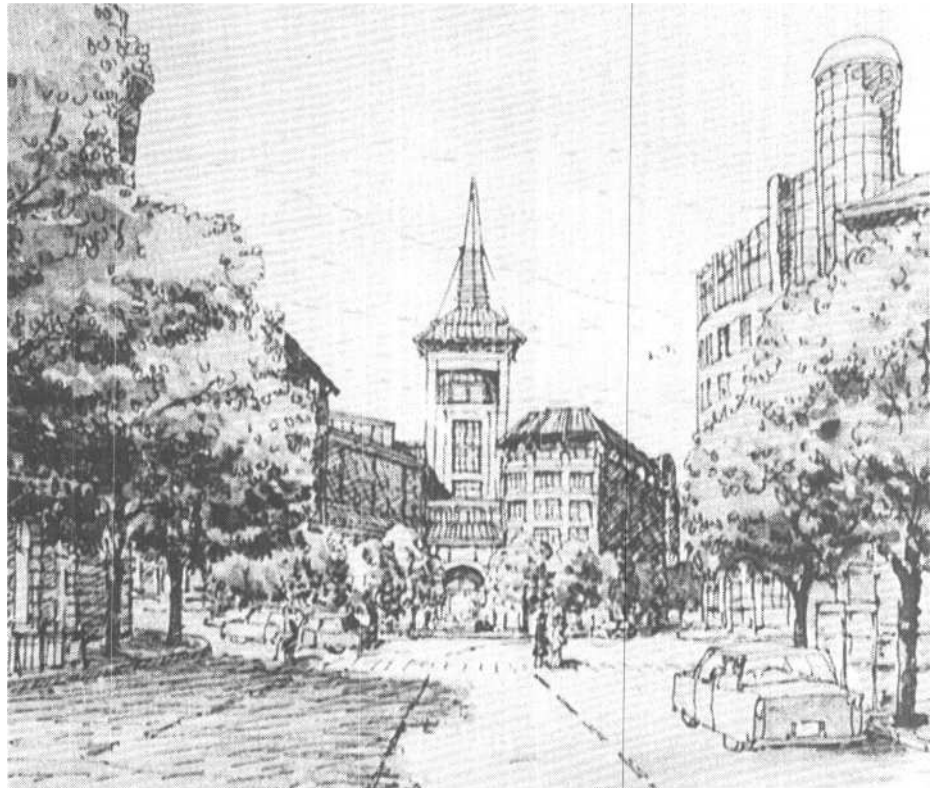
Az új Nemzeti Színház *színházi kísérletek* otthona! Az egyre nehezebb anyagi körülmények között dolgozó színházak egyre kevesebb kockázatot vállalhatnak új, a szokásoktól eltérő művek létrehozására. A legmodernebb színházi útkeresések nem tudtak nálunk meggyökeresedni, pedig a művészetek fejlődésében nélkülözhetetlen ez a szín. Az új Nemzeti Színház -- miközben főépületében a klasszikusokat, a maradandó és nemzetközi értékeket kell műsoron tartania - kamaraszínházában, stúdiójában a legkockázatosabb kísérletekre is vállalkozhat.

Az új Nemzeti Színház *módszertani központ*. Azokban a színházi szakmákban, amelyekben az utánpótlás esetleges és elapadóban van, az ország valamennyi színháza számára rendszeres tanfolyamokkal *biztosítania kell a szakemberképzést* (asszisztens, ügyelő, öltöztető, maszkmester, díszítésvezető, fővilágosító, kelékes, fodrász). Ezek a tanfolyamok - rugalmas tantervekkel - az új szakemberek képzésén kívül a már működők szakmai színvonalának karbantartását is vállalhatnak.

Mint módszertani központnak a színi pályán levők számára nyitott *testkultúra-, beszéd-, ének- és zenetanulási* programokat kell összeállítania és életben tartania.

A Nemzeti Színház *új műfajok műhelye és kultúránk nemzetközi képviselője*. Mivel a színházi műfajok egyre jobban élnek a zene, a tánc esz-kozeivel, és a magyar zenés színház nemzetközi elismertsége köztudott, meggondolandó, hogy nem kellene-e laza kapcsolattal a Nemzeti Színházhoz fűzni egy zenés színházat (például Rock Színház) és valamelyik táncgyűttest. Ez az együttműködés kölcsönös tanulást eredményezhetne, közös produkciókban gazdaságosabb működést és a nemzetközi színházi élethez való újfajta és egyre szorosabb kapcsolódást. És azt is, hogy ezekben a műfajokban közös munkával olyan új magyar művek születhetnek, melyek nemzetközi sikerre is számíthatnak. (Például *István, a király*, *Magyar Elektra*). Így meg lehet-ne teremteni annak lehetőségét is, hogy egy, vagy akár két társulat úgy járhassa a világot, hogy az ne befolyásolja a színház hazai játék-rendjét.

A Nemzeti Színháznak mint országos hatású közművelődési intézménynek szüksége lenne egy tévéstúdió létrehozására, melynek egyik fő funkciója lehetne az *iskolák videokazetta-ellátása*, a legjobb művészek által előadott versekkel, novellákkal, drámarészletekkel. Másrészt e stúdió bevétele hozzájárulhatna a színház működési költségeihez.

Az 1990-es pályázat egyik díjazott nemzeti színházi terve az Erzsébet térre

Amatőr együttesek és művészeti jellegű középiskolák szervezett patronálása szintén a színház feladata lenne.

A Nemzeti Színház mint *idegenforgalmi vonzórő*. Az új nemzeti színházi hálózatnak (Nemzeti Színház, rockszínház, népi együttes, vidéki színház) a nyár folyamán külön programmal kell színházi élményt nyújtania az egyre növekvő idegen-forgalom számára.

Az új Nemzeti Színház *otthont adhatna nemzetközi színházi fesztiválnak is*, amelynek pilla-

natnyilag nincs állandó színhelye Európában. E fesztivál rendszeres fenntartása a színházművészet vonzó nemzetközi központjává teheti Budapestet.

Az új Nemzeti Színház a környezetében *végezzen kulturális* és egyéb szolgáltatásokat, melyek napközben is sokakat vonzhatnak a kultúra körébe. Nyújtson alkalmat kiállításokra, vitákra, közösségi együttlétekre.

A színház építésével egy időben szükséges új struktúrájának kimunkálása, korszerű irányításának kialakítása és társadalmi ellenőrzésének biztosítása. Mindezekhez a feladatokhoz kiemelt helyzetre és új szervezetre van szükség.

TAXNER-TÓTH ERNŐ

„SÍK MEZŐBEN HÁRMAS ÚT”

Felmerülhet a kérdés: a színházvezetők karéjában kakukktojásként, a színházi szakmán kívülről, egyszerű nézőként jogom van-e a Nemzeti Színházról szóló tanácskozáson hozzászólnom. Mégis

vál-laltam a felkérést, mert én vagyok a tegnap, ama és tanítványaimon keresztül a holnap nézője.

Abban a szerencsében van részem, hogy minden évben beszélhetek egyetemi hallgatóimnak a Nemzeti Színházért folytatott fél évszázados küzdelem hősi erőfeszítéseiről, majd a meg-valósult eszme első évtizedének súlyos gondjairól, sebeket osztó vitáiról, sűrűn változó igazgatóiról.

Körtvélyessy Zsolt és Kozák András a várszínházi Bánk bánban. Rendező: Iglódi István (1992) (Ilovszky Béla felvétele)

Nem akarom mindazt megismételni, amit Barczy László elmondott, de néhány ponton vitatkozni szeretnék vele. Ő azt emelte ki, hogy a Nemzeti Színház valami ellenében jött létre. S ebben igaza van. Valóban, ez a színház a pesti Német Színház ellenében született. Azonban ez a Német Színház is kettős funkciójú volt a magyar történelemben. Valahol, a mátészalkai kocsmaszínpadon tartott magyar előadás felől nézve maga volt Európa. De Bécsből nézve provincia volt. Ugyanakkor nemcsak valami ellen, hanem valamiért is született a Nemzeti Színház. Írók, színészek hittek abban, hogy a művelődésnek felemelő ereje van.

A Pesti Magyar Színház széles összefogással megvalósított épületét azonban minden este közönséggel kellett (volna) megtölteni. A megálmodók és létrehozók ízlése, igénye, szándéka azonban távol állt attól az élménytől, amire a jegyek, bérletek vásárlói vágytak. A magyar dráma és a világirodalom nagyjai, vagy szórakoztató, zenés színház - feszültek egymásnak az érvek, ellenérvek. S ha a vagy nem is szólt kirekesztő szándékkal, az arányokon akkor is bőven lehetett vitázni. Az ezekhez tartozó egyéni érdekek-ről, mondjuk, Schodelné fizetéséről már nem is beszélve.

Személyes élményeim az utolsó negyven évből vannak. Nekem Major Tamás kicsit másként él emlékezetemben, mint ahogyan most alakját

néhányan felidéznek. Major megbízatásul kapta a szocialista népművelést, a szocialista szellem terjesztését. Ebből a politikai szándék eltűnt valahol a színpad és a nézőtér között, vagy ha valahonnan mégis „átjött”, ellentétes hatást váltott ki. Közismert, hogy Illyés Gyula *Fáklyalángja* a nemzeti függetlenség, Németh László *Galileje* a gondolat szabadság mellett, Shakespeare *III. Richárdja* a történelemhamisítás és a közhazugság elleni tüntetés alkalmául szolgált. Major ugyanis soha nem hitte el, hogy Pavlenko vagy Davidoglu jobb szerző Shakespeare-nél vagy Lope de Vegánál, s igyekezett a műsört a „tűrészhatáron belüli” klasszikusokkal kitölteni. Ebből az okból nézte el vagy talán támogatta is, hogy az igazgatása alá tartozó dramaturgia a párt által nem különösebben kedvelt íróknak is megbízásokat adjon. Mert a pártterdek kiszolgálója lelke mélyén mégis sikerre vágyó művész volt. Ellenében, mondjuk, Lukács Györggyel, aki világszerte látta, milyen veszedelmes az általa megszólaltatott eszmékre. Az ember tragédiája. Mindent meg is tett, hogy leszorítsa a színpadról, kitörölje nemzeti hagyományaink értékrendjéből.

Kívülállóként sokat hallottam a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek Nemzeti Színházának válságáról, a színházon belüli gondokról. Nem tudom, Andrásfalvy miniszter úr valóban följárolta-e az igazgatói széket Avar Istvánnak, de emlékszem Avar nyilatkozatára, amelyben szerepvállalását a Németh Antal-i példa megismétléséhez kötötte: *fölmondást mindenkinek, szabad kezet teljesen új társulat építéséhez*. A végül kinevezett igazgató, Ablonczy László nem kapta meg ezt a lehetőséget. Vállalta azokat a terhe-

ket, amelyek az elmúlt negyven év során fölhalmozódtak. Csak egyet említek: a színművész arathatott dicsőséget, kaphatott kitüntetések, jogot a Központi Állami Kórház magasabb színvonalú orvosi szolgáltatásaihoz, beutalót a szigorúan zárt öszödi kormányüdüdőbe, még pénzt is kereshetett filmmel, szinkronnal, tévével, rádióval, föllépésekkel; színházi fizetése azonban megalázóan alacsony volt. Erre ő is csak akkor döbbsent rá, amikor megállapították a nyugdíját.

A Nemzeti sajtós helyzete miatt ezek a gondok ott aránytalanul nagyobb mértékben jelentkeznek, mint máshol. Mindez természetesen érzelmi feszültségeket is okoz, amelyek sokféle formában robbannak. Ablonczy László nagy türelemmel és megértéssel kezelte e roppant nehéz kérdést, de időbe került, amíg ennek teherével új társulat építésébe és saját elképzelései megvalósításába kezdhettek. A „szakma” és a sajtó bizony nem könnyítette meg a helyzetét. A művelődési tárca sem találta meg a szociális feszültségek kezeléséhez, a rég megígért új színház felépítéséhez, az égető anyagi gondok orvoslásához szükséges forrásokat. Szabó Iván miniszterségéig töretlenül érvényesült (és azóta visszanyerte érvényét) a Pénzügyminisztérium tisztviselőinek évtizedes fölfogása, amely szerint a kulturális kiadások a lehetséges, nem pedig a szükséges kategóriájába tartoznak. (Szeretném megjegyezni, hogy Szabó Iván neve itt nem mint pártpolitikúse szerepel, hanem mint mérnöké, mint Pénzügyminisztériumot évtizedek óta vezető szűk szakmai körön kívüli felelős emberé.)

Nem lehet a Nemzeti Színházról beszélni anélkül, hogy figyelmen kívül hagyánk egyfelől az ország gazdasági helyzetét, másfelől a kultúra hazai és nemzetközi válságát. A Pesti Magyar Színház megnyitása előtt az ezért küzdők soraiban közmegegyezés volt abban a tekintetben, hogy a Nemzeti Színház a fölemelkedés fontos tényezője és a nemzeti öntudat, azaz a haza, a köz iránti kötelességek, az erkölcsi érték tudat erősítője. Akik ehhez később hozzátették a szórakozás, a kikapcsolódás igényét, az előbbit nem vonták kétségbe. Pedig már a romantika korában belopakodott a mindent megoldó *felemelkedés* eszméje mellé a kétség, és megerősödött a tagadás szelleme. Nincs itt lehetőség sem hosszabb történeti-filozófiai fejtegetésekre, sem a művészetek társadalmi szerepében bekövetkezett alapvető változások elemzésére. Századunk második felében a fogyasztói és a hiánytársadalom, a szabadság és az önkényuralom egyaránt a tagadás szellemét táplálta. A művészetben uralkodó tagadás erős visszhangot keltett egy szűk és nagy befolyású elitben. Ugyanakkor viszont - miközben a technikai fejlődés rendkívül kiszélesítette az iskolázott középrétegeket - az igen gyorsan változó új művészeti irányzatok befogadására a nagy többség nem készült fel.

Az elit legfőbb mércéje az „új” lehetett, ami legkönnyebben a meghökkentő, a szokatlan, a hagyománytagadó formában fejezhető ki; a közép- és a középrétegek ízlése viszont jó esetben a megszokott, a szülőiktől, tanáraiktól tanult értékítéleteknél maradt. Szíves figyelmükbe ajánlom, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó opera estéről estére többnyire meg tud tölteni (a drága jegyek el-lenére) két nagy befogadóképességű színházat. A marxista iskolarendszer évtizedek óta azt táplálja diákjai tudatába, hogy a régi és az új művészeti érték közös mértéke a politikai üzenet. Mivel ez újabbban érdektelenné vált, a középrétegek ma jóformán semmi értéket nem látnak a kultúrában. Ezzel él és él vissza egyfelől az üzleti élet, amely (főleg amerikai kézben) nagyhatású kulturális szórakoztatóipart hozott létre, és igyekszik igen eredményesen elhitetni, hogy ez „a” kultúra; másfelől ez vonatkozik nálunk a marxista iskolázottságú gazdasági döntéshozók csoportjára, akik úgy mérlegelik a támogatásokat, mint valamiféle luxuskidrást, ami a termelés szempontjából lényegtelen, de segíti az ország jobb „kinézését”. Azaz nem szükséges, mint a vitamin, az ételmyszer vagy a meleg ruha, hanem lehetséges, mint például a nyakkendő.

Kicsi a kereslet az értékes képzőművészeti alkotás, a könyv, a színház iránt, amit öncsaló módon hajlamosak vagyunk kizárólag pénzhiánnyal magyarázni. Igaz, a szerencsésebb országokban a kultúra „vevőköre” sokkal nagyobb anyagi lehetőségekkel rendelkezik, de semmivel sem szélesebb, mint nálunk. Nézzük meg például London színházi kínálatát: az előadások döntő többsége különböző színvonalú zenés vagy mulattató darab. Ott is ebben a közegben kell a Nemzeti Színháznak a maga szerepét megtalálnia. Annak a Nemzeti Színháznak, amit egyébként akkor létesítettek, amikor már világszerte arról folytak a viták, elégséges művészszínházi kínálat mellett van-e sajátos feladata a Nemzeti Színháznak. Az angol színház persze kedvező helyzetben van: hatalmas és minden ízlést kielégítő anyanyelvi drámairodalomra támaszkodhat és támaszkodik.

Még nem épült föl a londoni Nemzeti Színház, amikor 1964-ben az évfordulós stratfordi Shakespeare-kiállítás középpontjába a „régii dicsőséget”, a győzhetetlen spanyol armada fölötti győzelmet ábrázoló hatalmas festmény került. S ha azt kérdezzük, mi köze ennek Shakespeare-hez, csak emlékezetbe kell idéznünk a nemzeti érzés talán első újkori megszólaltatását a II. Richárdból. Gondoljunk York szavaira, aki gögös külhoni divat erkölcsromboló erejétől félti Angliát, attól a pusztítástól, amit a „csak új legyen, akármilyen silány” eszméje okoz. Tegyük hozzá Gaunt himnikus válaszát a drága hon szépségéről és nagyszerűségéről. Vajon volt-e szerepe a XVIII. századi Shakespeare-kultusznak a Na-

poleon fölötti győzelemben? Hozzájárult-e Walter Scott régi dicsőséget idéző regényeinek átütő (ma sem szégyellt) sikeréhez, Turnernek Nelson diadalát ábrázoló vásznaihoz, a sok neogótikus kastély vagy a Parlament fölépítéséhez? Ahhoz az épülethez, amelyben a makacs konzervatív, Winston Churchill 1940 nyarán szembeszállt Hitlernek a kényelem fenntartását biztosító, igen csábító békeajánlatával. Vajon a 11. Richárd és mindaz, amit a Trafalgar téren vagy a Waterloo pályaúdváron megfordulók tudatában a múlt föli-déz, mennyiben járult hozzá, hogy ez a nép, amelynek „józan önzésére” a Führer annyira számított, önként vállalta a háború szörnyű áldozatait?

Jelenet Az ember tragédiájából.
Rendező: Ricard Salvat (1994)

A magyar Nemzeti Színház mindenkori igazgatója egyben Csongor szerepének alakítója is: ott áll a tévedések hármasság útján, a bizonytalanság csalfa közepén és töpreng: „Oh, de melyik nem közép itt?” Nem mondhat le a magyar irodalmi hagyomány műsoron tartásáról. Nem mondhat le mai drámák bemutatásáról. Sem a világirodalom klasszikusairól. Sőt! Ezek mellett még sikert is várnak tőle.

Az udvari színház nézői abból a szűk körből kerültek ki, amelyet megtisztelésül meghívtak. A polgári színház a közös élmény hatáskörébe vonta azokat, akik a társadalom különböző rétegeiből jegyet váltottak. A szocialista kísérlet a „népnevelési mozgalom” részesévé kívánta tenni a művészt és a nézőt egyaránt. Az utóbbiak ingyen vagy nagyon olcsón kínálta, sőt gyakran rátukmálta azt, amit a művész élete értelmének

Varga Mária és Bessenyei Ferenc a Lear királyban. Rendező: Sik Ferenc (1994) (Németh Juli felvételei)

érezte. Tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy ami olcsó vagy ingyenes, az gyanús. A szocialista gyakorlat neveltje is erre az állásponton helyezkedik. Egyszerűen nem érti, hogy a szín-házban (könyvtárban, képtárban, hangverseny-teremben, moziban) értékes élményeket kínálnak vagy kínálhatnak neki. Nem tudja, mi az érték, viszont elutasítja, ha nevelni akarják, nem engedi, hogy valamit rákényszerítsenek. Úgyis agyon vagyunk hajszolva, nincs időnk. Viszont szobánkba jön a televízió sokszínű kínálata. Mi-

ért kívánják, hogy pénzt áldozunk a kevésből arra, aminek semmi köze jólétünkhöz?

Nem gondolom, hogy ha valaki át tudja élni Bánk és Petur vagy Melinda egymásra utaltságát, Csongor bizonytalanságérzését és vágyait, Ádám szembesüléseit a tagadás szellemével, másként gondolkodó, másként viselkedő állampolgár lesz. Nincsenek kétségeim azokról a nehézségekről, amelyekkel a magyar dráma bemutatására vállalkozóknak meg kell küzdeniük. Mégis kell lenni legalább egy színháznak, amelyik divatokkal, szűkebb körök igényeivel akár szembeszállva vállalja a (hazai és nemzetközi) hagyományos értékek gondozását; s ezzel együtt az új értékek színpadi bemutatását. Egynek? Senkit ne lehessen ebből a feladatvállalás-

ból kizárni, ami a Nemzeti Színháznak kötelessége legyen. Petőfi elfogult, amikor a *Színész*-dalban ezt írja: „Minden művészetek / Fején a korona: / A mi művészetünk”... mert „Csak árny, amit teremt / A költőképzelet; / Mi adjuk meg neki / A lelket, életet... / Miénk a hatalom / Az emberszív felett...” Mégis apostoli feladat ez ismét, mert a mai ember a történelem személtádjában véli tudni az emberszívét, semmire nem becsüli a lélek erejét. A kulturális ipar a pénz, az ösztönök, az erőszak hatalmát sulykolja tudatába, a művészi hatást a brutalitással és a hangerővel helyettesíti. Miközben elszegényedünk, nem merünk arra gondolni, hogy valamit kitalálhatnánk, valamit tehetnénk ez ellen. Ha tudnánk még színpadi hősökkel azonosulni, együttérezni, a színpadon látottakon fölháborodni vagy lelkesedni. Talán érdemes lenne szembefordulni azzal az irányattal, amely lassan kiürit minden nem szórákzó és nem a sokkhatásra építő színházat.

A világ szellemi életében két ellentétes irányzatot figyelhetünk meg. Az egyikről mint a „Gutenberg-galaxis végéről” harminc éve vitatkoznak, s nem lehet kétséges, hogy az olvasása vizualitás előretörésével egyidejűleg háttérbe szorult. Vörösmarty még szöveget hallani ült be a színházba, Petőfi már látványban gondolkodott. Másfelől viszont a számítástechnika és a filozófia (igen különböző módon) a nyelvi kommunikáció fontosságát állítja előtérbe. A számítástechnika nyelve az angol, magyar nélkül világméretben lehet ma már kapcsolatokat teremteni, információkhoz jutni. A modern filozófia viszont azt tanítja, hogy a nyelv jelrendszer, amelynek segítségével felállíthatjuk saját világképünket. A görög példából kiinduló Kölcsény, aki Kazinczyval vitázva rádöbbszent nyelv és tudat szétválaszthatatlanságára, fölismerte, hogy világképünk - és ezzel alkalmazkodásunk a jelen feltételrendszeréhez - olyan, amilyenné a megújulás folyamatos nemzeti hagyománya alakítja. Részletesen kifejtette, hogy a köz költői megszólításának legnagyobb lehetősége a játékszín. Most az a kérdés, van-e szándékában a játékszínnek a közös érzést, a közös akaratot megszólaltatni?

Én hiszek a színházban, hiszek abban a műkedvelő színházban, amelyik nem a kívülállásra, nem valamiféle társadalmon kívüliségre szoktatja a benne részt vevőket, hanem éppen ellenkezőleg; önkifejezésre, viselkedésre, az emberek közötti kapcsolattartásra. Hiszek a művészszínházban, amelyik meg tudja szólítani az emberek lelki érzéseit, s amelyik valóban tud hatni az emberek szívére. Hiszek a Nemzeti Színház eszméjében, mert e nélkül a hit nélkül a jövő Magyarországa, a felemelkedés eszméjére váró Magyarország nehezen elképzelhető.

Hiszek, mert hit nélkül nemcsak művészet, de néző sincs.

VÁMOS LÁSZLÓ

KI VEZESSE A NEMZETIT?

Amikor megkaptam a felkérést a mai meg-beszélésre, először egy kicsit megijedtem, mert az volt az érzésem, hogy valami albumot, valami kiadványt szerkeszteni jövünk itt össze, és a mit gyarapítjuk a hogyan helyett... Aztán amikor megkaptam a részletes programot, kicsit megnyugodtam, most pedig így, a staféta végén nyugodt vagyok, mert megfogalmazódtak a legfontosabb gyakorlati kérdések. Sőt úgy érzem, hogy bizonyos pontokon ismétlésbe kell bocsátkoznom Babarczy után, Kerényi után, Léner Péter után, talán első-sorban Léner Péter után, aki egész konkrétan arról beszélt, amiről én is beszélni szeretnék. Tehát szeretnék elszakadni mindenfajta elméletieskedéstől. Úgy érzem: a Nemzeti Színházban eltöltött hét évem alatt az a körülbelül háromszáz oldal, amit ebben a tárgyban leírtam és a levelek sokasága - sokszor gondoltam, hogy több levelet írok, mint Madame de Sévigné - minden elméleti megfontolásomat kimerítette.

Szeretném eloszlatni azt a tévhitet, amely szerint a Nemzeti Színház az eszmei megfogalmazás hiánya miatt került válságos helyzetbe. A válságos helyzet oka ennél egyszerűbb és ugyanakkor bonyolultabb: hiányzik az az egyetlen alkalmas személy, aki száznyolcvan fokkal fordulattal meg tudná változtatni a Nemzeti Színházról alkotott képünket. Nem értek egyet azzal, hogy az épület a megoldás, semmivel a világon nem értek egyet, csak azzal, hogy egyetlenegy személyre van szükség, akihez leszerződik egy társulat, akihez elmegy a színész, a rendező, a technikai személyzet, mert olyasvalaki, akiben megbízik.

Most persze azt kérdezzük, honnan vegyünk ilyen vezetőt, s egyáltalán ki alkalmas erre a posztra?

Engedjenek meg egy rövid történeti áttekintést. Kiírtam magamnak a Nemzeti Színház eddigi igazgatóit, pontosan, évszám szerint, és a következőre jöttem rá. A nagy vonulat tagjainak, tehát Paulaynak, Hevesinek, Major Tamásnak, Marton Endrének egy ponton azonos volt az életútja: valamennyien a színházban nevelkedtek, ott nőttek föl, és a Nemzeti Színház talaján bontakoztak ki mint igazgatók. Hevesi Sándor például huszonegy évig volt a Nemzeti Színház rendezője, majd főrendezője, mielőtt 1922-ben igazgató lett. Major Tamás, mint tudjuk, harmincöt évesen úgy vette át a Nemzeti Színházat, hogy előtte tizenöt-tizenhét évet töltött ott. Tehát a színház kinevelte magának,

mintegy kidobta magából ezeket a vezető személyiségeket.

Az igazgatók másfajta vonulata, Tóth Imre például - talán sokan nem ismerik ezt a nevet -, aki 1908-tól 1917-ig volt igazgató, már 1876-tól tagja, ügyelője, színésze, rendezője, mindenese a Nemzeti Színháznak. Összesen negyvenegy évet töltött el a Nemzetiben. Ilyen volt Somló Sándor is.

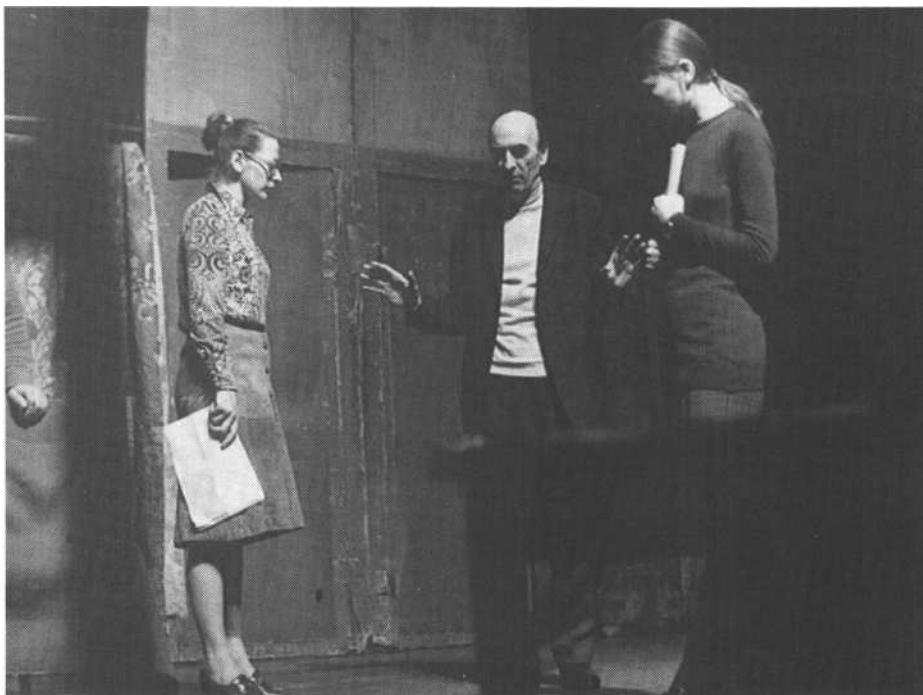
A harmadik vonulat tagjai - közéjük tartozott Ambrus Zoltán, Vojnovich Géza, Nagy Péter és részben Bánffy Miklós, a színházi ember, képző

művész, drámaíró - valamilyen módon az irodalom, az irodalomtudomány felől kerültek a Nemzeti Színház élére; ez az irányzat, illetve kiválasztási mód megbukott. Ambrus Zoltán rendkívüli tekintélyű író, regényíró, novellista. Kritikus, amikor a Nemzeti Színházhoz kerül, azonban mára második napon megbukott, amikor beiktatása után bement Hevesi rendelkezőpróbájára, leült az első sorba és elővett egy látcsövet. Gondolják el ezt a helyzetet! Abban a pillanatban, lett légyen bármilyen jó ízlésű, kiváló ember, elárulta tökéletes színházidegenségét.

Ezután jönnek azok, akik valamelyik politikai irányzat képviselői. Bárhogy fordított is a pályája során Németh Antal, azon a tényen nem tudott fordítani, hogy őt a Hóman-kurzus tette oda és adott neki teljhatalmat a Nemzeti Színház élén. Németh Antal belépésének nemcsak az volt ismerve, hogy kulcsrakészen vette át az üres Nemzeti Színházat, hanem az is, hogy 1935-ben, néhány évvel a gazdasági válság mélypontja után, olyan állami támogatást kapott, amitől

Németh Antal a Nemzeti irodájában

Major Tamás rendez (Ikládi László felvétele)

egyszerre fellendül ez a borzasztó szegény és lezüllött színház. (Olvassuk csak el Hevesi Sándor és Márkus László könyörgő leveleit a minisztériumhoz a lyukas körhorizont és hasonló ügyében!) Németh Antal első éveiben húsz bemutatót tartott évente, vagyis körülbelül tíz-tízennegyszer ment egy-egy darab. Ilyen módon természetesen elő lehet vezetni a húsz bemutatóból tíz új magyar darabot, bár ezzel nem akarom kicsinyíteni azt az érdemet, hogy Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Hubayt, Tamásit valóban ő hozta be a Nemzeti színpadára. De hát őt a kurzusa minden szempontból, eszmeileg és anyagiilag egyaránt támogatta.

A Major Tamásé egészen különleges pozíció volt. Hiszen Major Tamást a párt bizalma helyezte a Nemzeti Színház élére, de ő a zsenialitásával, ahogy ezt előttem Babarczy Laci már elmondta, túltette ezen magát, és rendkívül okosan, rendkívül ravaszán manipulálva s egyszersmind mégiscsak a párt bizalmától támogatva megteremtette a háború utáni Nemzetinek, azt hiszem, soha vissza nem térő fénykorát, amely már csak azért sem térhet vissza, mert a Nemzeti Színház tagjának lenni akkor még mindig egészen különleges, ki-emelt státusnak számított minden tekintetben: gázsiban, megbecsülésben, kitüntetésekben, odafigyelésben. Ezen a helyzeten az államosítás fordított, amikor valóban megalakult az összes többi Nemzeti Színház.

Érdekes módon Marton Endre is bírta a párt bizalmát, bírta Both Béla is, és hát közben voltak

olyan kinövések, mint Meruk Vilmos, akit kifejezetten komisszárnak tettek oda, bár hamarosan kiderült, hogy benn, a színházban sokkal nehezebb komisszárkodni, mint ahogy azt korábbi minisztériumi székében elgondolta.

Már most akkor milyen tulajdonságokkal is rendelkeznek a Nemzeti Színház igazgatója? (Bár remélem, hasonló megbeszélés résztvevői lehetünk akkor is, amikor legközelebb az Opera témája kerül terítékre.) Ahogy már elmondtam: döntő, hogy olyan erős személyiség legyen, akinek szívesen csatlakoznak a művészi erők, mivel ma teljesen más a helyzet, mint az államosítás előtt volt. Akkor ugyanis a színészt eléggé vonzotta a Nemzeti Színház státusa, az, hogy ő nemzeti színházi tag. Ma ez nem elég. Ma megkérdi, hogy mit fogok játszani, ki fog rendezni és egyáltalában milyen a légkör a színházban. Továbbá: ne férjen kétség művészi és emberi tisztességéhez. Persze megkérdézhetnénk minden kegyeletsértés nélkül, hogy akkor mi van a Majorral? Nos, az igazgató olyan személyiség legyen, aki, hogy is mondjam, még a vitatható emberi gesztusait is olyan nagyságrendben tudja tálni, ahogy ezt ő tette. Legyen humorérzéke. Humorérzék, önirónia nélküli színházi vezető el-képzeltetetlen, mert ha nagyon komolyan veszi saját magát, az életveszélyes.

A velencei kalmár gyönyörű részlete az ötödik felvonásban, amikor Lorenzo azt mondja, hogy annak az embernek, aki legbelül zenétlen, a lelke sötét, mint az Erebus; ne bízz meg benne, hallgass a zenére. Tehát „zenétlen ember” se legyen. Nem azt értem ezen, hogy úgy játsszon, mint Richter, hanem a zene mélyebb értelméről

gondolkozzon. Legyen ereje legyőzni a hiúságát, és az egyenrangúakat, sőt az esetleg jobbkat maga mellé engedni. Erre is nagyon kevés példa van színháztörténetünkben. S ami a legfontosabb: értesse meg a családjával, hogy ez a poszt legalább tizenhat, ha nem tizennyolc órás napi jelenlétet kíván. Nekem egy igazgató, amikor arra kértem, hogy szombat délután legyen egy megbeszélés, mert más időpontban nem tudjuk összehozni, azt mondta: „Ne haragudj, most neveztek ki - legalább egy éve volt igazgató -, de a feleségem már ferde szemmel néz rám.” Akkor ne gyere ide, nincs rád szükség! - válaszoltam neki. Ez olyan szakma, hogy itt nincs ünnep, nincs nyár, itt bent kell lenni reggeltől estig a színházban. Mindenütt jelen kell lenni. A színházvezető-nek értenie kell a művész lelkéhez, de ugyanúgy értenie kell ahhoz is, hogy a csapózsínort a hengerléc mögött, a jobb vagy a bal oldalon alkalmasabb-e végigpattogatni. Lehet, hogy ebben el kell égni, lehet, hogy ebbe bele kell pusztulni, de gyönyörű érzés ebbe belepesztulni.

Továbbá: szívós legyen, de ne görcsös, mert az nagyon nagy különbség. Este tízig, előadás végéig ugyanis nem lehetséges vert helyzet. Nádasdy Kálmán mesélte, hogy lefordította, ha jól emlékszem, Massenet *Manonját*, amelyben Rösler Endre levelet kap második felvonásban, amit el kell énekelnie. Nádasdy az első felvonás alatt úgy érezte, nem lesz sikere a fordításának, ezért a szünetben újrafordította a levelet, és elküldte a lakáját játszó statisztával egy levélke kíséretében: „Bandikám, ezt énekelj”. Szóval ezzel csak azt akarom mondani, hogy ő nem adta föl az előadás végéig.

Saját tapasztalatból tudom ajánlani a leendő Nemzeti Színház és egyáltalában minden színház igazgatójának, hogyne vegye föl a sajtó által elé dobott kesztyűt. Én ennek szenvedő hőse voltam, mert ostobán állandóan fölvettem a kesztyűt, vitákba bocsátkoztam, s a kritika nem szereti, ha visszakritizálják. Igaza van. Nekünk nem ez a dolgunk. Az igazgatói stallum valamilyen módon olyan, mint a családban a családfő; úgy szoktam mondani, hogy apukának kell lenni; apukának a szó mindenféle értelmében, mindenféle összefüggésében, az emberek személyes problémáinak megoldásában stb. Olyanfajta szeretet kell, amely ugyanakkor nem a Gut bácsi szerete, hanem több, emberibb, humánusabb annál.

Végül most eljutottunk oda, hogy ki ne legyen igazgató. Hát először is ne legyen igazgató, aki úgy gondolja, hogy ő a díszpinty, az ünnepi köszönőember, aki azért ül, hogy ott ül, abban a székben, felemeli az intézményt, és ő is valamilyen fényben ragyog, egyszerűen attól, hogy van. Hát attól, hogy ő van, még nem történik semmi.

Ide tartozik az a gyanúm, hogy külső embert akarnak a színház élére, és itt nem értek egyet

Kerényivel, aki azt mondta, hogy esetleg író legyen vagy valami egyéb tekintélyes hazánkfia. Hát mondjuk, századunk egyik legtekintélyesebb hazánkfia, Szent-Györgyi Albert professzort sem nagyon tudnám a Nemzeti Színház élén elképzelni, pedig ő valóban szerette a szín-házat, a szegedi fiatalok az ő szárnyai alatt nőttek nagyra, és lettek a háború előtti magyar szín-ház fontos alternatívjai.

Olyasmit is hallottam, hogy szóba jöhetne olyan idegenbe szakadt hazánkfia, aki színházi vagy irodalmi téren, inkább irodalmi téren, valamilyen módon tekintélyt vívott ki, vagy legalábbis ezt állítja magáról, mert ez a gyakoribb. De olyan ember sem kell, aki nem tudja, hol lakott Vörösmarty Mihály, és nem kell színházidegen rajongó sem, ez olyan jellegzetes emberfajta, aki él-hal a színházért, és attól kezdve, hogy ő oda belépett,

minden tetszik neki, ami az ő égíze alatt született.

Olyan sem kell, akinek fogalma sincs, hol terem a forint, mert ma a művészeti igazgatónak egy kicsit menedzsernek kell lennie, vagy legalábbis érteni kell a menedzserséghez, még akkor is, ha a művészeti vezető igazgatót vagy művészeti vezető főrendezőt olyan menedzserigazgató segíti, aki megágyaz neki és megcsinálja az utat ahhoz, hogy dolgozni tudjon, hogy meg tudja valósítani a művészi álmait. Egyébként ilyen embert is nagyon nehéz találni, elképzelhető, hogy a kettőt együtt könnyebb.

Osszegezve: az igazgató olyan tapasztalt, helyismerettel rendelkező színházművész legyen, aki képes napi tizenhat órát piruettozva, mosolyogva, kezében selyemkorbáccsal táncolni a szakadék mellett, esetleg fölött.

lyen, néhány alkalommal színvonalát tekintve a világ legjobbjai közé röpitve azt.

A Nemzeti Színház - úgynevezett hagyományörző játékmódja mellett - részben meg-próbálta integrálni a máshol elért eredményeket, részben - szűkebb mozgásterén belül - önmaga is tett értékes kísérleteket a megújulásra, no-ha lelki és fizikai energiáinak jelentős részét hosszú - immár emberöltőnyi - távon más dolgok is lekötötték. Világosan látható, hogy a Nemzeti Színház ma már idős vagy idősödő művészei az elmúlt évtizedek során - sokszor magas színvonalú művészi munkájuk mellett - szerelmesen őriztek valamit a lelkükben, őrizték az igazi Nemzeti Színházat, a Nemzeti Színház épületét, a nemzeti színházi értékeket, gondolatot, eszmét s igazi lojalitást, a Nemzeti Színházhoz való lojalitást. Őrizték azért, hogy továbbvigyék, tovább-adják, továbbörökítsék azt, amit ők hoztak, kaptak, örökölték. Őrzik még mindig, pedig az öregedés miatt egyre reménytelenebbnek látják, hogy „ideiglenes” száműzetésük, méltatlan, erőszakos kitelepítésük valaha is véget érne.

Az újszerűség, a megújulás néha a régi értékek megkérdőjelezésének, megtagadásának - mítoszok, szentségek lerombolásának fájdalommal jár. A megalázott, kitelepített, esetleg küldetésstudatában is kigúnyolt, meggyalázott ember, aki joggal érezheti, hogy a terhek nehezét ő hordta kisebesedett vállán akár évtizedeken át, ezeket a fájdalmakat nyilván nehezebben viseli. Ezt meg kell érteni, kötelező megérteni.

Leegyszerűsítve: nem érvényes tehát egyfelől, hogy ami új, az jó, ami hagyományos, az rossz, de ugyanúgy nem érvényes másfelől, hogy ami új, az minden esetben a régi értékek ellen van, ami pedig hagyományos, az minden megújulásra képtelen.

Fentiekből kitetszik, hogy a szakmát egy rég-ről hozott, hosszú időn át kialakult esztétikai hasadás osztja meg. Ez a megosztottság részben valós, részben látszólagos. Ezt a részben valós esztétikai kettéhasadást a rendszerváltás nyomán - úgy tűnik - tovább mélyítette a politikai-világnézeti szakadás.

Számomra egyértelmű, hogy a Nemzeti Színház szakmán belüli elszigetelődése, vagy ha fordítva fogalmazom, a szakma jelentős irányzatainak a Nemzeti Színházról való eltávolodása a rendszerváltás során törvényszerűen alakult ki, de ebben a fent leírtakból is fakadóan, sokkal nagyobb szerepük van a véletleneknek, a félreértéseknek, a pillanatnyilag kialakult szerencsétlen kényszerpályákon való tévelygéseknek, mint a politikai-világnézeti szembenállásoknak vagy - mint azt sokan vélik - a múltból hozott kölcsönös bizalmatlanságoknak és átkozott előítéletességeknek. Ezt nem is tartanám szükségesnek bizonyítani, talán mégis annyit, hogy a Nemzeti Színházon belül jelenleg is léteznek mindenféle

IVÁNKA CSABA

HOMOK A LEKVÁROS KENYÉREN

Amit eredetileg el akartam mondani, az két gépelt oldal, ami tartalmaz egy provokációt, egy példázatot és egy ezekhez fűzött kommentárt. De előbb muszáj egy-két dolgot elmondanom, hogy véleményemnek háttere legyen.

Itt végül is mindenki a jelenről szólt. Azt hiszem, nem egészen ez volt a kitűzött téma, hanem szerepelt benne a jövő és a múlt is, és valóban, sokan a jövőről és a múltról is elemzészzerűen nagyon sok mindent mondtak. De azt hiszem, hogy valamilyen formában természetesen mindenki a jelenhez kapcsolódott vagy arról be-szélt, vagy arról vitatkozott, vagy a jelenlegi helyzet módosításának lehetőségeit kereste. Nagyon jó ez a békés hangnem, félttem, hogy nem ilyen lesz, nagyon hasznos ez a társalgás, mindenki a jó szándék és a megoldások keresése sugárzik. De a hétköznapok nem ilyenek, a hét-köznapok mások, ezt nagyon jól tudjuk mindannyian. Hiszen érdekek harca folyik egy színház és a vele járó pénz megszerzéséért.

En belülről, a színház társulata szempontjából mondanék néhány dolgot, noha a csatározásokban és a személyes sérelmekben nekem vajmi kevés részem volt, engem soha senki nem bántott, nekem nagyon sok barátom van a színházon belül és kívül is, másként gondolkodó emberek közül is sokan. Itt az a lényeg, hogy a mai békés hangnemből ellentétben a hétköznapok másnyelnek, és engem az érdekel, hogy ezt a csatát egy társulat hogyan éli meg. Mi van és mi lesz a

társulattal, mialatt a feje fölött jönnek-mennek a vezetők és dúlnak a csaták? Miközben ugyanis egy ember elmozdításáért vagy beültetéséért folyik a vagdalkozás, a színészeket mintegy mellékesen sorozatosan méltatlan és ormótlan oldal-vágások érik.

Néhány részletet szeretnék rövidítve felolvasni a '93-as pályázati szövegemből. Azért, mert akkor még felmerült bennem a Németh Antal-i megoldás lehetősége is.

A Nemzeti Színház felügyeleti szerve, munkáltatója a minisztérium, tehát a miniszter, tehát a kormány, tehát az ország mindenkor vezetőse. A rendszerváltást megelőzően a többi színházat is erősen kézben tartotta a hatalom, de a többiek mégiscsak hosszabb pórázon mozoghattak. Ez a kicsivel több mozgáster lehetőségete, hogy szabadabb darabválasztással, szabadabb, szemtelenebb hangnemből, szabadabb, érdekesebb előadások jöjjenek létre, amelyek akaratlanul is egyre inkább szembekerültek az úgynevezett hagyományos előadásokkal. Az apró szabadságélményekből táplálkozó szakmai előrelépések odáig vezettek, hogy a legtehetségesebb emberek vezetésével a körjük gyűlő legtehetségesebb csoportok több helyen valósággal megújították, sőt mintegy megelőlegezve a majdani rendszerváltást, lélekben felszabadították a magyar színjátszást, néhány he-

világnézeti, politikai különbségek, szokások és természetes érdekelletetek, de ezek a mindennapi munka közös céljait nemigen befolyásolják, továbbá a különböző színházak különböző gondolkodású művészeinek, dolgozóinak a színházon kívül legtöbb esetben zavartalan személyes és munkakapcsolataik vannak. Tehát úgy tűnik, a szakadék - ilyen értelemben is - csak részben valós. De még ez a félig-meddig látszatszakadás is jelentős teherterhelés a Nemzeti Színházon.

A jelenlegi helyzetben több okból nagyon nehéz igazi minőségi követelményeket állítani a színház művészei elé. Mára a társulat jelentős része olyan emberekből áll, akik egyértelműen, szívvel-lélekkel az úgynevezett nemzeti színházi ügy kedvéért maradtak itt vagy szegődtek ide. (Ezt lényegesnek tartom, még akkor is, ha sokan nem így látják.) Vállalásuk egyértelműen szellemi természetű, hiszen sokuknak módjukban állna máshol, jobb anyagi körülmények között működni, sőt a már tárgyalt kettészakadás miatt itt-létük erkölcsileg is - szakmai és kritikai megbecsülés tekintetében - hátrányt jelent számukra. Ez a probléma gátolja a társulatfejlesztést is: vannak színészek, akik egyszerűen félnek a Nemzeti Színházhoz szerződni, nem merik vállalni ezt a több szempontból hátrányos helyzetet.

Az elhivatottságot érző, valamiféle dacból, csak azért is itt maradó vagy ide szegődő színészeket határozott vagy erőszakos követelésekkel - a kívülről jövő pofonokat tetézve - csak még inkább megbántani vagy tovább keseríteni lehet. Ily módon a vezetőség foglya, kiszolgáltat-

tottja egy helyzetnek, amely nehezíti a minőségi előrelépést, annak ellenére, hogy lényegében mindenki éppen ezt áhítaná. A nagy tudású magyarországi rendezők kívül maradása miatt a külföldi vendégrendezők olykor kényszerű alkalmazása további kiszolgáltatottságot jelent a vezetésnek, hiszen a külföldi vendég, helyzetéből adódóan, idő, pénz és sok más tényező tekintetében optimális feltételeket követelhet. A külföldi vendégrendezők túl gyakori alkalmazása külön teherterhelés a színészek számára is, hiszen munkájuk során állandóan transzponálniuk kell eredményeiket, majd a végeredményt is oly módon, hogy közben mindenben megfeleljenek egy idegen gondolkodásmód, mentalitás, metódus feltételeinek. Különösen fájdalmas (és sajnos többször előfordult), amikor a külföldi vendég „biztosra megy”, garantált „eredményt” akar, s az általa már máshol megrendezett előadást viszi színre; ilyenkor a magyar színészeknek még az alkotás örömeiben sincs részük, kénytelenek megelégedni egy máshol már létrejött előadás szolgai reprodukálásának kétes dicsőségével. Nem csoda tehát, ha a társulat tagjai gyakran érzik úgy, hogy noha az ország úgynevezett első színházáért dolgoznak, erkölcsi, szakmai és anyagi értelemben is sokadrangú „elbánásban” részesülnek.

A színészek számára nincs ekkeserítőbb, demoralizálóbb dolog, mint foghíjas, netán csaknem üres nézőtér előtt játszani, hiszen hatás nélkül a befektetett munka, a művészi szándék, az egész színházi működés értelme kérdőjeleződik meg.

A régi, nagy odafigyeléssel irányított „kultúrpolitika” - akár a minőségtől függetlenül is - el tudta érni, hogy az, aminek sikere kívánatos volt, az siker is lett; az pedig, ami tűrés mellett vagy

netán tiltás dacára jött létre, a közvélemény előtt kétes értékűvé válják vagy megbukjon. Ezt a feladatot segítették megoldani a monopóliumhelyzetben lévő, rövid pórázon tartott médiumok (reklámmal, értékelésekkel, hangulatkeltéssel, kritikával), tömegmerekben pedig elvégezte a szervezői hálózat, hiszen részben kötelezően, részben manipuláltan, be lehetett hozni a színházba iskolákat, intézményeket, gyárakat, tévészeket, szocialista brigádokat, telefonon akár egyik napról a másikra megrendelt, állami pénzből finanszírozott kultúrautóbusz-konvojokat, hogy az olcsó jegyárakat kifizető nézők előre megszabott, engedélyezett gondolatokhoz, élményekhez jussanak a pénzükért.

A propaganda és a közönségszervező rendszer azonban a régi módon nem működtethető, az eredményes új megoldások felfedezése pedig egyelőre várta magára. Talán beszélünk sem kell az egyéb, legnyilvánvalóbb nehézségekről, amilyen az életszínvonal romlása, a jegyárak emelkedése, a bezárkózás, a kedvetlenség, a kultúra általános devalválódása az olcsóbb vagy sokszor nem is olcsóbb, de bódítóbb (netán hülyítőbb) szellemi és egyéb mámorok-hoz képest.

A Nemzeti Színházba a nézők - bármilyen minőségű, fajsúlyú vagy témájú darab legyen is műsoron - nem óhajtanak elmenni. Ha egyáltalán rászánják magukat, hogy színházjegyvet vásároljanak, akkor már inkább egy elegánsabb színházba fizetnek be. A színház jelenlegi „ideiglenes” épületének környékén lakók is, ha csak tehetik, elköltöznek onnan, akinek pedig nem muszáj, eszébe sem jut arra járni.

A színház közvetlen környezete nem hogy nem vonzó, hanem - nemzeti színházi szempontból - kifejezetten taszító. Szűk, sötét utcákon, járdán parkoló autók és a szemetesek között lavírozva, a közeli kocsmák gyanús kinézetű vendégeitől tartva, kóbor macskák kaján nyávogásától kísérve, a városi kutyák börtönsétájukon elpottyantott jelzéseit átlépve, boldogan érkezik meg a néző a Nemzeti Színház főbejáratához, ahol is egy szűk kis betontéren - a tömény kipufogógázt beszippantva - büszkén felsóhajthat, mert végre szerencsésen célhoz ért; nem hányt le, nem szúrta le senki, nem lépett bele semmibe, nem esett át semmin, és a többi „versenyzővel” együtt megcsodálhatja, hogyan húz el a nemzeti színjátszás temploma (?) mellett egy nagy, kocka alakú, piszkosvörös, szovjet trolibusz.

Babarczy László, Ivánka Csaba és Csiszár Imre a tanácskozáson (Kleb Attila felvétele)

A budapesti Nemzeti Színháznak törekednie kell arra, hogy ápolja a hagyományokat általános szellemi és színházi értelemben egyaránt, felmutassa a magyar nép kultúrájának egyedi sajátosságait (az örökség feldolgozásával, transz-

Széley Imre és Őze Áron a Tündöklő Jeromosban. Rendező: Ivánka Csaba (1994) (Fábián József felvétele)

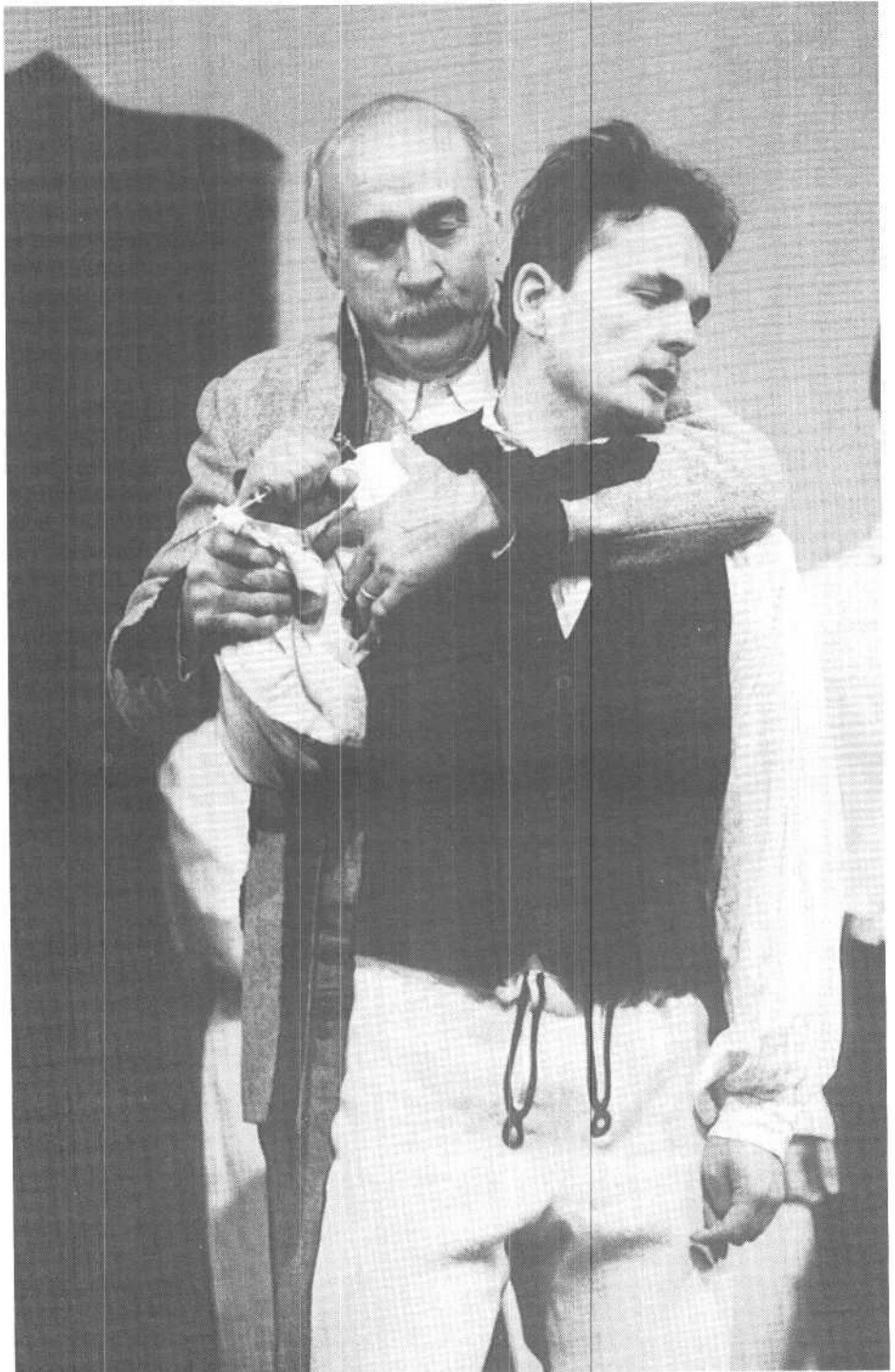
pozíciójával vagy újraalkotásával a mában, tehát a múlt felhasználásával a jelenben hatva), valamint a világszínház minden eredményét felhasználva a múlt és jelen pozitív és negatív példáin keresztül meg kell kísérelnie olyan magasztos hitet sugározni, amely segít regenerálni a magyar nép önbecsülését, és a jövőépítés vágyának erősítésével képes felszabadítani és mozgósítani a jelen alkotó energiáit.

Mik a teendők? Mindenekelőtt *mindent el kell követni* azért, hogy megszűnjön a Nemzeti Színház szakmán belüli *elszigeteltsége*.

Mindenkinek minden oldalról tennie kell azért, hogy a szakmai és világnézeti szakadás - amennyiben létezik - ne a Nemzeti Színház és a szakma többi része között húzódjék. Mit lehet tenni a Nemzeti Színház oldaláról? A vezetésnek szellemi példaadással befolyásolnia kell a társulat tagjait, hogy a máshol és esetleg más gondolati alapokon létrejött minőséget elfogadják és értékeljék (még akkor is, ha ez fordítva nem így lenne), az igazi művészi eredményeket önmaguk számára is mércének tekintsék, mégpedig azért, hogy egymás túlszárnyalásának vágya a kicsinyes acsarkodások helyett igazi szakmai és művészi versengést hozzon minden résztvevő épülésére. Csak tartós és hiteles példamutatással lehet elérni, hogy - a rendszerváltást követő nagy szellemi iszapbirkózás után - fokozatosan megszűnjenek az alaptalan támadások, elfogadhatóvá és elismertté váljanak a speciális nemzeti színházi feladatok.

A Nemzeti Színházba be kell engedni, be kell hívni, ha kell, be kell csalogatni azokat a meghatózó erejű színházművészeket, akik hajlandók azonosulni a Nemzeti Színház alapvető céljaival, és akik bizonyítottan magas szakmai színvonalat képesek produkálni. E tekintetben szemérmességnek, sértődékenységnek, presztízskérdéseknek, előítéleteknek helye nincs. A vezetés feladata, hogy a mindennapokban mindent megtegyen a nemzeti színházi funkció létjogosultságának bizonyításáért, a kételkedők meggyőzéséért, a Nemzeti Színház munkájában való részvétel fontosságának hitelesítéséért, a különböző világnézetű emberek közös célért való mozgósításáért, a zavartalan együttműködés biztosításáért.

A szakadásról könnyen kiderülhet, hogy csak repedés vagy csupán vékony választóvonal, amely eddig is létezett, és mindig is létezni fog olyan emberek között, akiknek erőteljes, szuverén személyiségük és sebezhető, szeizmikus érzékenységük a munkaeszközük.

A múltból le kell vonni a tanulságokat. A lojalitás veszélyeket hordoz magában, görcsösségek jelenhetnek meg mind a „hatalom”, mind az „alattvaló” részéről, de a legnagyobb veszély természetesen a karrierista hajlékonyság, amely kontraszelekciót eredményezhet.

Világosan ki kell mondani, hogy egyrészt a mai lojális magatartás nem azonos a néhány évvel ezelőttivel, másrészt, hogy a lojalitásnak nem

elsősorban a hatalom, hanem egy szakmai-eszmei cél érdekeit kell szolgálnia. Színházi értelemben ez azt jelenti, hogy a hatalomnak nem elsősorban a napi politika szerinti lojalitást kell elvárnia, hanem egy eszméhez, szakmai célhoz és minőséghez való hűséget kell erkölcsileg és anyagilag honorálnia, még azt a rizikót is vállalva, hogy esetleg néha kígyót melenget a keblén.

A Nemzeti Színház külső és belső csatározások színhelye. Az intézmény működtetésének jelenlegi alternatívája: a csatározások további, évekre szóló prolongálása avagy, azok megszüntetése céljából, egy konszolidációs vezetés létrehozása.

Véleményem szerint a színház legfontosabb eleme a színész. Rajta keresztül nyilvánul meg az érzélem, az élmény, a katarzis. A szándékot, az eszmét - hatás formájában - ő juttatja el a közönséghez. Az ő munkájának eredményessége, minősége azonnal megmérettetik. Munkájának értelmét (vagy értelmetlenségét) a jelen igazolja. A jövő is a jelen alapján méri a róla megjelent (vagy meg nem jelent) írások, cikkek, kritikák alapján. Állandósult harc, állóháború esetén ő hozza a legnagyobb áldozatot. Minden munkája, egész pályája a semmibe hullhat egy, a történelem által szakított lyukon, s vele együtt ugyanilyen sorsra juthat színházának akár egész korszaka is. Véleményem szerint tehát a színháznak nincs energiája, a színház nem ér rá az elkerülhetetlen napi gondok és konfliktusok mellett az állandósult, politikai indíttatású háborúskodásra.

Elképzelésem szerint a színház vezetésének segítésére olyan emberek kellene, akik minden irányban nyitottak, politikailag függetlenek, szakmai és esztétikai értelemben kapcsolódni tudnak a legújabb színházi törekvésekhez, képesek lebonyolítani egy szellemi értelemben vett nemzedékváltást, ugyanakkor lelki habitusukból fakadóan magától értetődő, szent felelősséget éreznek a megőrzendő vagy újjáteremtendő értékek megítélésében.

Most pedig jön a rövid kis példázat, afféle provokáció, hogy mindenki érzékelhesse, miként élük meg ezt a helyzetet belülről a színészek.

Az ötvenes évek első felében a XI. kerületi Vak Bottyán utca egyik lebombázott házának helyén játszottunk néhányan, kisgyerekek. Egyik társunk egy szelet lekváros kenyeret kapott uzsonnára. Nagy kincs volt ez akkor, éhesek voltunk, el akartuk venni tőle. Körbevettük öten-hatan, de ő magasabb és idősebb volt nálunk, és olyan ügyesen tartotta magasra a kenyeret, hogy sehogyan sem fértünk hozzá. Ekkor széfutottunk, és hogy társunk ne tudja befalni a kenyeret, homoklabdákkal dobáltuk meg. Emlékszem, ahogy a homok, a piszok elcsúfította a gyerek arcát, beleragadt a lekvárba, ehettelenné téve az uzsonnát. A zavaros porfelhő mögött, a sírástól maszatos gyerekarcként otthagytva, hazafutottunk, azzal a kétséges diadallal, hogy ha már nekünk nem jutott, legalább ő sem bírta megenni.

Mondok néhány nevet: Hegedűs D. Géza, Bárdy György, Tahy Tóth László, Halász Judit, Igó Éva, Lukács Sándor, Miklósy György, Eszenyi Enikő, Kern András, Kútvolgyi Erzsébet, Ru-

dolf Péter. Ők és hozzájuk hasonló szakmai rangú és színvonalú színészek alkotják a Vígszínház társulatát. Ez a társulat az ország leggyengébb társulata. Ugye érzik, érzitek a mondat képtelenségét?

Az előbb felsorolt színészek és még sokan mások a társulatban az ország legjobb színészei közé tartoznak, szakmánk és a magyar művészeti élet büszkeségei. Ezennel visszavonom tehát az előbbi, durva provokációnak szánt mondatomat, hiszen ha nem ezt tenném, nem lennék méltó arra, hogy céhünk tagja legyek, és mindannyian jogosan gondolhatnák, hogy nem vagyok normális.

Most mondok néhány másik nevet: Agárdi Gábor, Béres Ilona, Bács Ferenc, Rubold Ödön, Sörös Sándor, Sinkovits Imre, Szakácsi Sándor, Varga Mária, Végh Péter, Őze Áron, Kállai Ferenc, Kozák András, Moór Marianna, Oszter Sándor, Gótz Anna, Hámosi Ildikó, Raksányi Gellért. A most felsorolt színészek hozzájuk hasonló színvonalú és rangú társaikkal egy másik budapesti színház, a Nemzeti Színház társulatát alkotják. Aki erről a társulatról azt állítja, akár szóban, akár írásban, hogy gyenge, az nem méltó arra, hogy céhünk tagja legyen; aki ehhez hasonló tartalmú kijelentést tesz vagy tett, és azt nem vonja vissza, az nem normális.

Gimnazistaként jártam a Blaha Lujza téri épületben mint néző. Ezt felrobbantották. Stúdiós-ként a hatvanas évek vége felé már a jelenlegi ideiglenes épületben statisztáltam, azóta eltelt huszonhat év, és még csak nem is dereng, hogy mikor ér véget a kitelepítés. A Nemzeti Színháznak nincs épülete, csak társulata van és szelle-

me. A társulat erős, az utóbbi évek-évtizedek alatt szervesen alakult, fejlődött, heterogenitása rejtett erőket takar. A sokfelől érkező tapasztalat, ha jól sáfárkodnak vele, egymás erősítésére használható. Tizenöt éve vagyok tagja a társulatnak, de a huszonvalahány éves távlatot is érzékelve, határozottan kijelentem, hogy a társulat szellemisége jó, minden szépre-jóra nyitott, sőt vágyakozó-várakozó. A kíméletlen és sokszor igazságtalan külső támadások ellenére a színészekben nyoma sincs gyűlölködésnek, inkább könnyes-maszatos arccal, értetlenül szemlélik a homokdobálók kétes diadálát. A társulat nagy része igényes rendezőkre vár, meg akarja mutatni valódi kapacitását.

Tisztelettel kérem a kultuszminisztérium illetékeseit, hogy a vezető posztokra kiírandó pályázatok fő szempontja a társulat és a szellemiség óvása és a szakmai minőség javításának garantálása legyen. Aki ezzel az együttessel nem tud minőségi előadásokat produkálni, az szakmailag nem alkalmas vezetői poszt betöltésére.

Végül arra kérem önmagunkat, szakmabelieket, hogy ne dobáljunk homokgalacsint a lekváros kenyérre, mert bármelyikünknek jut, ha nem is az egész kenyér, csak egy darabja, végül mindannyiunk foga alatt ropogni foga száraz homok. Azt szeretném még hozzáfűzni: akármilyen komoly arcot vágunk is, akármilyen érveket és komoly elméleteket gyártunk és találunk ki, nagyon leegyszerűsítve, és lehet, hogy egy kicsit cinikusan mondva, de végül is mindannyian tudjuk, hogy a lekváros kenyérért csatázunk. Azt hiszem, ez nem is baj, de azért közben gondoljunk a társulatra is.

KOLTAI TAMÁS NEMZETI ÉRTÉKLERAKAT

Mialatt mi a magyar Nemzeti Színház elméleti lehetőségeiről tartunk szellemi szeánszt, a londoni Nemzeti Színházban éppen kinevezik a következő igazgatót. Sam Mendesnek hívják. Huszonnyolc éves.

Rendezett egy nagyon jó Shakespeare-Vihart és egy nagyon jó Pinter-Születésnapot, mesélik, akik látták. Ajánlói egyike bizonyos Richard Eyre volt. Foglalkozására nézve az előző igazgató.

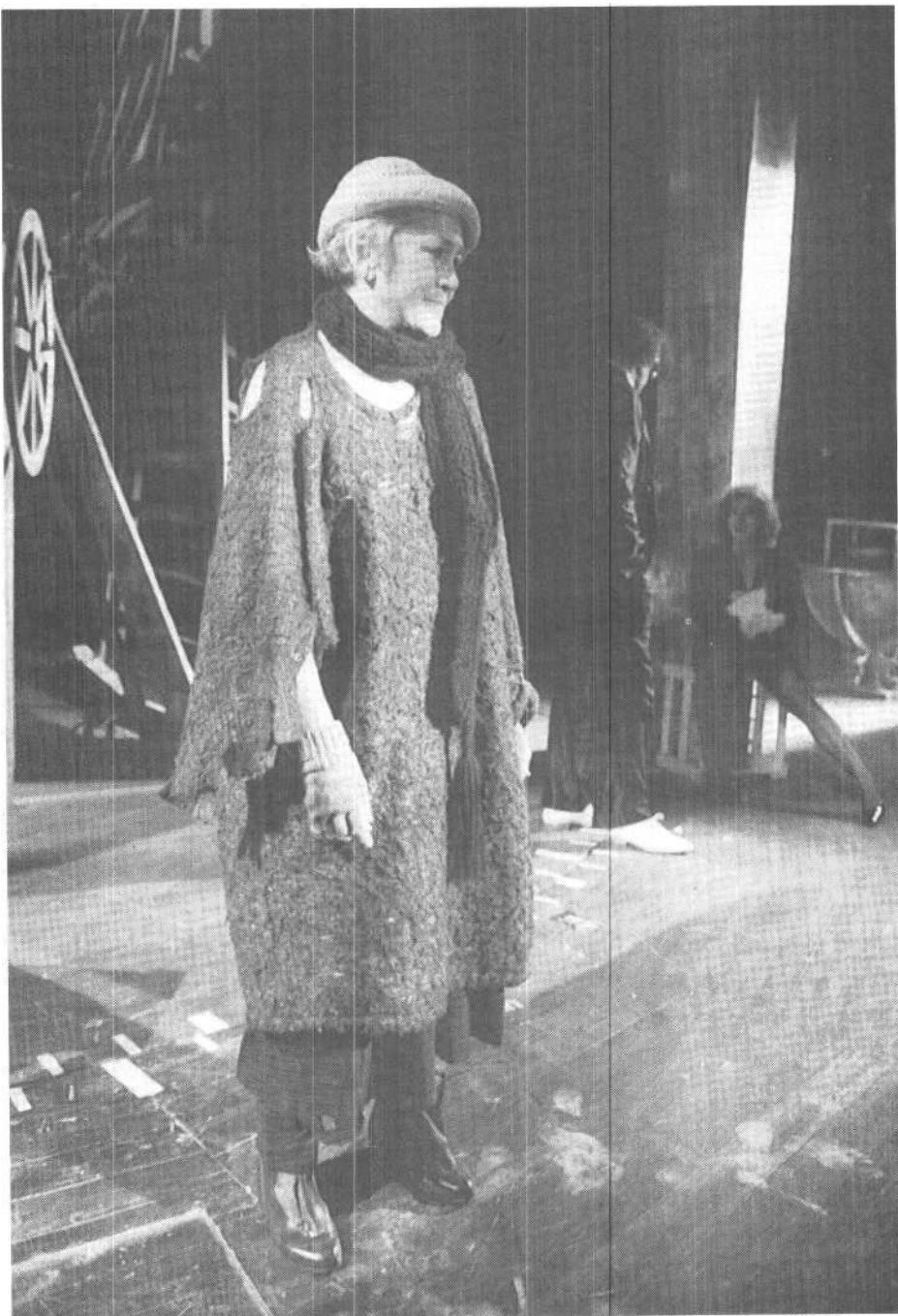
Korábban, amikor még nem ültünk le szellemi szeánszt tartani a magyar Nemzeti Színház elméleti lehetőségeiről, a bukaresti Nemzeti Színház igazgatói posztjára visszahívták külföldről Andrei Serbant. Elődje, a kissé konzervatív ízlésű Radu Beligan nagyon erős társulatot hagyott rá. Serban elküldött harminc színészt, és hu-

szonkét másikat szerződötett helyettük. Egy év alatt világhírű színházat csinált. Amikor az együttes történetesen Brazíliába kapott meghívást, az elnöki helikoptert bocsátották a rendelkezésére. A történet színhelye Európa, Románia.

Ugyancsak korábban, amikor még nem ültünk le szellemi szeánszt tartani a magyar Nemzeti Színház elméleti lehetőségeiről, Hamburg városában, tehát nem egy Nemzeti Színházban, hanem annál sokkal kisebb jelentőségű, bár hírneves teátrumban a távozó Peter Zadek utódjául Michael Bogdanovot nevezte ki a helyi hatóság. Gondolom, az utóbbi név a jelen körben nem szorul magyarázatra. Bogdanov azonban nem csinált jó színházat, ezért egy év után fölbontották a szerződését, és elküldték.

Őnök azt mondhatják, hogy az említett példák rosszak, és ha ezt mondják, igazuk van. A huszonnyolc éves Sam Mendest Londonban egy olyan Nemzeti Színház élére nevezik ki, amely működik, profi szakemberek működtetik profi módon, az előző igazgató nem bukott meg, az intézmény virágzik, de mert mindenki úgy gondolja, hogy többféleképpen lehet Nemzeti Színházat csinálni, nem érdemes negyvenévesekkel elöregíteni egy intézményt, jöjjenek az új arcok, új rendezők, új színészek, fiatalok. Ez Anglia, mondják önök, aztán körülnéznek és hozzáteszik: mi Magyarországon élünk. Ami viszont délkeleti szomszédunkat illeti, jogosan kérdezhetik: hol van a mi Andrei Serbanunk, akit hazahívhatnánk - és honnan? No, igen, nekik több is van, sőt otthon is van, ezért aztán, mint önök jól tudják, hiszen széles látókörű, világot járt emberek a mai román színházat - ismétlem, a *mai* román színházat - nemzetközileg a világ legjobbjai között könyvelik el. Végül a hamburgi példán önök csak mosolyoghatnak. Nekik ott, Németországban nyilván nincs közalkalmazotti törvényük, amelyik védi a kialakult jogi helyzetet, nekik ott valahogy a kultúra az érték, a minőség, egyszerűbben szólva a néző s egyben adófizető állampolgár érdeke lényegesebb a rosszul megalkotott törvényeknél, amelyek a politika játékszerévé teszik a művészetet.

Ezért nem jók az általam fölhozott példák. Az említett helyeken ugyanis kényesek arra, hogy értenek a színházhoz. Úgy is fogalmazhatnám, hogy a színházat ott szakmai kérdésnek tekintik, míg nálunk politikainak. Nálunk nagy hagyománya van arról suttozni, mit hallhatott ki Horthy Miklós a Nemzetiben a Czillei és a Hunyadiakból, melyik színházat tüntette ki jelenlétével Aczél György, vagy hogy a közelebbi jelenre térjek, mennyire lehet politikai tőkét kovácsolni az eggyel korábbi külügyminiszter és a jelenlegi miniszterelnök demonstratív nézőtéri látogatásából. Az említett országokban színházat csinálnak, nálunk politikát, ez a különbség. Nem tudom, önök hogy vannak vele, ha azt hallják, hogy színházvezetők frakcióvezetőkhez járnak kura-tóriumai és bizottsági ülések előtt, s a döntések előestéjén pártfrakciók ülésnek. Én ezt nem kifejezetten kedvelem. Én azt gondolom, hogy végre politikamentesíteni kellene a színházat. Önök ugyanúgy tudják, mint én, hogy a Nemzeti Színház százötvennyolc éves története a politikai manipulációk története, egészen a mostani pillanattig. Ki ne tudná, hogy az érdemdús Hevesi Sándort a bethleni konszolidáció, a nem kevésbé érdemdús Németh Antalt a Gömbös-féle reformpolitika lökte a Nemzeti igazgatói székébe, minek következtében előbbit a baloldal, utóbbit a jobboldal emberének kiáltották ki, és ennek megfelelően támadták a képviselőházban és a sajtóban jobbról balra, illetve balról jobbra, miközben

**Margitai Ági a miskolci Saloméban
(Strassburger Alexandra felvétele)**

ők maguk, szerencsétlenek, izgalmas szakmai programot próbáltak volna végrehajtani. Ki ne tudná, hogy Major Tamás és Marton Endre ellentéte az aczéli kultúrpolitika eszközévé vált, s hogy a Székely-Zsámbéki-féle Nemzeti sorsa az Aczél és Pozsgay közötti libikóka pillanatnyi állásától függött. Hogy a még későbbi politikai játszmákról, kizárólag tapintatból, ne is beszéljek. Kinek nincs elege abból, hogy dilettáns

újságírócskák Paulay Edétől Székely Gáborig azzal vádolták igazgatók sorát, hogy kevés magyar drámát játszik, s a hamis váddal nyíltan vagy burkoltan a nemzetietlenség elnevezésű sületlenséget sütötték rájuk? Kinek nincs elege abból, hogy a jó ízlés minimumát nélkülöző parlamenti képviselők interpelláció címén hetven éve egyfolytában vérségi alkatról, nemzeti problémáról, a *Bánk bán* helyes színreviteléről vagy egy színházi vezető cinikusan kihasznált haláláról karattyoljanak? Kinek nincs elege abból, hogy a politika másfélszáz évre elátkozta és totálisan tönkretette a Nemzeti Színházat?

Jelenet a Képmutatók cselszövése kolozsvári előadásából. Rendező: Tompa Gábor (1995) (Temesi-fotó)

Normális ember csak azt mondhatja: legyen vége már. Elég a politikából, ne foglalja a helyet, adjon utat a szakmai minőségnek. Tyrone Guthrie, akit ebben a körben nem kell bemutatnom, egyszer azt mondta, hogy a Nemzeti Színház a legjobb minőségű művészek színháza, akik ön-ként választották egymást. A minőség a kulcs. Néhányan még szeretik ezt a szót: küldetéstudat. A Nemzeti Színháznak nem lehet szebb küldetése annál, hogy a legjobb minőségre, a legjobb művészek megnyerésére és alkotásra ösztönzésére törekedjen. Tudjuk, hogy a hely szelleme jó ideje messze úzte ebből a házból a minőséget, és keveseknek van kedvük visszatérni. Akárhogy is, én valami rendellenes látok abban, miközben természetesen nemzeti érzéstől dagad a keblem, hogy például Ascher Tamás, lelkes közönség- és sajtóvisszhangot keltve, nem a magyar, hanem az osztrák Nemzeti Színházban rendez. Hogy is van ez? Nem minősít ez mindannyiunkat? Nem vagyunk ezért mindannyian felelősek? És a magyar Nemzeti Színház-ban „nemlegesek” nevét, rendezőként, színésze-két, tervezőként, másokét tovább sorolhatnám az ábécéből, Aschertől Zsámbékiig.

Amíg a szakmai minőséget nem helyezzük vissza jogaiba a Hevesi Sándor téren, nem lesz Nemzeti Színházunk. Ha ez megtörténne, lényegében már csak a különféle nemzeti színházi koncepciók között kellene válogatni, noha nem biztos, hogy érdemes lenne. Azt tudniillik, hogy milyen legyen egy Nemzeti Színház, a benne dolgozó minőségi művészek határozzák meg,

erre nézve sem állami, sem pártdirektívát, sem ideológiai, sem stilisztikai iránymutatást nem szükséges, sőt kifejezetten káros adni. Egy tisztességesen konzervatív, főként klasszikusokat játszó, hagyományosan iskolás Nemzeti Színház éppúgy elképzelhető, mint egy újító, repertoárját és játéktípusát tekintve a legszelebb körből merítő, nyitott szellemű Nemzeti Színház - ha, ismétlem: minőséget teremt, és közönséget vonz. Hogy úgy mondjam, ez a rendelkezésre álló káderanyagtól, annak szellemi és művészi kapacitásától függ. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy jobb helyeken, ahová Európa országainak nagy része tartozik, nem divat a Nemzeti Színházakban az ásatag konzervativizmus. Aki látta Budapesten a londoni Nemzeti Színház provokálóan ragyogó Sondheim-musicaljét, a Sweeney Toddot és a stockholmi Királyi Drámai Színház Sade márkinéját, vagy megengedheti magának azt a luxust, hogy Peymann bécsi Burgtheaterében - a konzervatív Ausztriában -, esetleg a berlini Deutsches Theaterben néz-zen előadásokat, tudja, miről beszélnek. A Sweeney Toddot rendező Declan Donnellan egyéb-ként egy kitűnő, meglehetősen vad alternatív társulat vezetője, a londoni Nemzetiben pedig azt az Angyalok Amerikában című drámát is ő állította színpadra, amelyet - ha engedek a képtelen ötletnek, hogy nálunk is a Nemzeti tűzi műsorra - aligha úsznánk meg kedvenc színházi műfajom, a parlamenti interpelláció nélkül.

Az előbb kifejtettekből, abból tehát, hogy a Nemzeti Színház olyan lesz, amilyené a bármilyen indíttatású, minőségi művészek teszik, logikusan adódik a kérdés, hogy vannak-e nálunk ilyen művészek. Természetesen vannak. Még a Nemzeti Színházban is. A társulat fiataljai közül

és derékhadából nagyon sok tehetséges és elkeseredett színészt ismerek, akik csak négy-szemközt szólnak kétségbeejtő helyzetükről, noha nyilvánosan alkotni is tudnának, ha nem féltenék egzisztenciájukat azoktól a hangadó művészekről, akik „derék államhivatalnokká öregedtek”. (Ezt a minősítést több mint hatvan éve Kárpáti Aurél használta az akkori Nemzeti Színház bizonyos színészeire.) Természetesen városszerte és országszerte is akadnak színészek, rendezők, tervezők, akikkel jó Nemzeti Színház lehetne csinálni. Az elméleti megoldás tehát egy vitathatatlan szaktekné, aki társulatot szervez a saját képére és hasonlatosságára, és akihez özönlenek a jobbnál jobb művészek. A mondat lejtéséből talán kiviláglik, hogy ezt az elméleti megoldást csak kivételes, nagyon szerencsés esetben tartom gyakorlati megoldásnak. A szóba jöhető, korlátozott számú független vagy színházvezetőként dolgozó szakember társulat-szervezési szempontból nagyon nehéz helyzetben van, mert egy teljes létszámú ütőképes csapat létrehozása más, többé-kevésbé ütőképes társulatok meggyengítésével, azaz földrengéssel járna. Jelenleg rosszak a személyi konstellációk, rossz a színházművészet általános szakmai állapota egy ilyen radikális lépéshez.

Am adódik egy gondolat, amely megoldást kínál, és amely - jó, legyen, bár nem szeretem a szót - visszaszerzi a Nemzeti Színház küldetését. A Nemzeti Színház a nemzet színháza. Értéktérmet és értékbefogadó. Szellemi műhely, találkahely, nyílt ház, a sokféleség gyűjtőmedencéje. Hozzon létre értéket - keveset, amennyi egyelőre az erejéből telik -, és fogadjon be sokat, minél többet abból, ami határainkon innen és túl születik. Megengedhető-e, hogy egy Nemzeti Színház gögös elszigeteltségben éljen országtól-világtól, szakmától-közönségtől? Miféle pazarlás, miféle fogyatékos kultúrpolitizálás fogaszthatatlan termékek gyártását finanszírozni, miközben számos vitathatatlan érték kevesek privilégiuma marad, ahelyett hogy közkinccsé válna? Tavaly Pécsen három bemutató, egy egész kamaraszínházi évad foszlott szét, noha a csodájára járhattunk volna. Az idei évad szenzációját, a Csányi János-féle szabadcsapat által fogcsikorgatva létrehozott bámulatos Szentivánéji álmod alig lehet játszani; nincs hol. A miskolci Salome remek előadás és mozdíthatatlan; kettős forgót kellene építeni hozzá, holott Budapesten garantáltan hónapokig menne zsinórban. A példák folytathatók Nyíregyházáról, Kaposvárról és máshonnan, az alternatív színházak, táncszínházak, mozgásszínházak területéről. Miféle arisztokratizmus nem venni tudomást a nemzeti színházkultúra e jelentős teljesítményei közül a legjobbakról? És Tompa Gábor kolozsvári Kopasz énekesnőjét miért Londonban játszották en suite, miért nem nálunk? És legutóbbi Bulgakov

rendezését, a *Képmutatók* cselszövését miért Párizsba hívják meg előbb, miért nem Budapestre? És vajon ki tárgyal már Ascher Gombrowicz rendezésének meghívásáról? Vagy ehhez is bécsi autóbustúrát kell majd szervezni, mint a Burgtheater *Heilbronn Katicájához*? És az említett angol Donnellan alternatív együttese, a Cheek by Jowl néhány hete miért hagyta ki éppen Magyarországot, miután végigjárt egy csomó várost Lengyelországban, Szlovákiában és Romániában?

Talán sejthető, mi következik mindebből. Úgy gondolom, a közeljövő Nemzeti Színházának legfőbb egy csekély létszámú, ütőképes állandó társulatból kell állnia, amely önálló produkciónkat csak korlátozottan hoz létre, azt viszont az elismerten legkiválóbb színházművészek meghívásával, illetve részvételével. Emellett a legtágabb értelemben vett és legtoleránsabb befogadó színházként működik, ország-világ előtt nyitottan, műfaji, működéstan és minden egyéb megkülönböztetés nélkül válogatva a hivatásos és alternatív produkciónk közül, ügyelve a változatosságra, a polémikus, tehát vitát kiváltó esztétikai értékre és a vitathatatlanság minőségére. Egyébként bizonyos előadásokat egyszeri vagy néhányzori, másokat sorozatjatszásra invitál. Ezen kívül, magától értetődően, kiegészítő programokat tart, hidakat épít, ahogy egy rendes Nemzeti Színházhhoz illik: találkozókat, fesztiválokat, műhelyeket szervez, rendszeresíti a kiállításokat, színházi videosorozatokat, elméleti kiadványokat publikál, programot dolgoz ki a klasszikusok újrafordítására, ezt finanszírozza is, és így tovább. Mindebből következik, hogy a színház igazgatójának színházi embernek, de nem föltétlenül rendezőnek kell lennie; mindenesetre széles látókörű, hibátlan ízlésű, toleráns európai szellemnek - és kiváló menedzsernek. Van ilyen? Miért ne lenne? Vannak olyan színházi szakemberek, akik bár máshol dolgoznak, alkalmanként létre tudnak hozni a Nemzetiben egy-egy föltehetően minőségi produkciónkat? Vannak, bár ehhez a szakmai érdekcsoportok, a színigazgatók, a színházi ösztársadalom segítségével is szükséges. A dolgok paradoxona ugyanis, hogy bár a Nemzeti Színház depolitizálását kizárólag a politikusok hajthatják végre, éppúgy, ahogy a színházi struktúra átalakítását is, de ha kizárólag a szakmai lobbikra hallgatnak, és nem az azok fölött álló sokkal szélesebb szakmai konszenzusra támaszkodnak, megnézhetjük az eredményt.

Lehet, hogy túl messzire mentem, a fellegekbe, itt tehát megállok. Mivel tisztában vagyok jelenkori viszonyainkkal, dolgozatomat mint kor-dokumentumot följajánlom a Nemzeti Színház elméleti lehetőségeiről a Merlin Színházban száz év múlva rendezendő szellemi szeánsz „Így mullattak őseink” című vitájához.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Dr. Varga László országgyűlési képviselő (KDNP)

Nem színházi szakemberként, hanem olyan félig-meddig kívülállóként kértem szót, akinek a fiatalága szorosan összekapcsolódott a Nemzeti Színházzal, s aki nem mellékesen 1945 és 1948 között az egyik jogtanácsosa volta Nemzetinek és az Operaháznak. Céloom az, hogy elősegítsem: belátható időn belül felépüljön a Nemzeti Színház. Ennek érdekében már kétszer interpelláltam a parlamentben. Ismerem a gazdasági nehézségeket, mindnyájan ismerjük, de azt is tudom, hogy sem a Bazilika, sem a Tudományos Akadémia nem épült volna fel, ha mindig a gazdasági nehézségeket tartották volna szem előtt. Meggyőződésem, hogy kellene olyanok, akik minden nehézség ellenére ezt az ügyet előbbre viszik. Szerény lehetőségeim határain belül igyekszem mindent megtenni, hogy a Nemzeti Színház eszméje valóra váljon, s a színház új hajlékot kapjon. Addig nem nyugszom, amíg el nem érjük: 1996-ban megtörténjék az új Nemzeti Színház alapkövetétele.

Horváth Z. Gergely rendező

Elsősorban nem színházrendezőként, hanem olyan szakemberként szólok, aki munkája során szoros kapcsolatba került a határokon túli magyar színházakkal. Mondandóm egyik része sokban rokon Szinetár Miklós gondolataival (ezért e témában csak utalok néhány dologra), míg a másik fele a Nemzeti Színház feladatkörének bővítésére, kiteljesítésére vonatkozó javaslataimat foglalja össze.

Bár a magyar színházi struktúrában az úgynevezett alapfeladatok megoszlanak az egyes intézmények között, a Nemzetinek - országos hatóköre miatt - magyar színházi központként kellene működni. Ehhez meg kellene teremteni a feltételeit annak, hogy befogadó színházként évad közben is fogadhassa a legjobb vidéki produkciónkat; segítse elő olyan alkalmilag szerveződő társulatok előadásait, melyek beilleszkednek a Nemzeti cél- és feladatrendszerébe; fogadja be és segítse azokat a fiatal társulatokat, amelyek más források segítségével már bizonyították tehetségüket, s ezzel is tegye nyitottá a működését; adjon lehetőséget a rendszeres elméleti és kritikai értékelésre; rendezze meg az országos színházi találkozókat.

A Nemzeti Színház hatóköre azonban túlnő a határokon, hiszen minden magyar színháza. Ugyanakkor a nemzeti elkötelezettség csak a világ s főként Európa felé való nyitottságon keresztül valósulhat meg. Ezt a nyitottságot elsősorban közvetlen szomszédaink felé kell érvényesítenünk, erre kötelez a határokon túl élő magyarság sorsa és a mindannyiunkat összekötő történelmi múlt meg a közös perspektívájú jelen. A Nemzeti Színház kezdeményezésére és szervezésében tehát létre kellene hozni egy közép-kelet-európai színházi központot, megnyerve a környező országok támogatását és Nyugat-Európa intézményes segítségét.

Szemponatok a központ működéséhez: folyamatos műhelymunka, produkciónk cseréje, közös előadások létrehozása, tematikus vagy alkalmi együttműködés, elméleti viták, workshopok, évente fesztiváljellegű bemutatósorozat (felváltva különböző országokban), fiatalok stúdiója, továbbképzés, mesterkurzusok stb. Minden programban kiemelt jelentőségű legyen a határokon túli magyar színházak részvétele!

Szilágyi Tibor színművész

A Nemzeti Színház működése a színházi szakma közös gondja kell legyen; a színház eredményeinek tükröznie kell, hol tart a magyar színházművészet. A Nemzeti Színháznak speciális küldetése van, ehhez kell kialakítani társulatát, műsorrendjét s ezek anyagi és személyi feltételeit.

A kinevezőknek és a színház művészeti vezetőjének pontosan meg kell határozniuk a Nemzeti profilját. Ez a színház nem lehet csak egy a magyar színházak között; elsősorban a magyar klasszikus és modern drámák otthonává kell válnia. Évekre előre meg kell határozni a műsorrendjét, és biztosítani, hogy klasszikus drámáink mindig láthatók legyenek, mégpedig a magyar színművészet legjobbjainak tolmácsolásában. Létre lehetne hozni egy művészeti kuratóriumot, amely például drámapályázatot hirdetne, majd felkérné a művek színrevitelére legalkalmasabb-nak tartott rendezőt, aki az ismertetett és elfogadott koncepciónak megfelelő szereplőket és munkatársakat szabadon választhatná ki, azaz egy nemzeti válogatott szólalathatná meg a műveket.

Szellemiségében és gyakorlatában összememzeti befogadó színház lehetne a Nemzeti, ahol egyfelől mindig a legjobb erők dolgoznak,

Varga Mária és Szilágyi Tibor A szerelem és halál játékában. Rendező: Szilágyi Tibor (1994) (Németh Juli felvétele)

másfelől a vidéki színházak is rendszeresen bemutatkozhatnak, illetve több színház közös produkciói is helyet kaphatnának. Itt lehetne megrendezni az országos színházi találkozót is. Az újjászervezett Nemzetinek szoros és élő kapcsolatot kellene tartania a főiskolával, amelynek növendékei elsősorban itt töltenék gyakorlati idejüket.

A magyar drámák mellett külföldi klasszikus sorozatok is kialakíthatók lennének; drámapályázatot kellene kiírni; arra érdemes, kivételes képességű pályakezdő művészek (rendező, tervező, színész) bemutatkozására kellene lehetőséget adni, illetve egy-egy kiváló művész jutalmjátékára is sort kellene keríteni.

Mivel a színház jó értelemben vett népszínház, ennek a helyarákban is tükröződnie kell (díjak- és nyugdíjas-előadások, kedvezményes bérletek stb.). A művészeket konkrét feladatokra, alapfizetés, próbapénz és fellépti díj kombinációjára épülő bérezéssel kellene szerződtetni.

Legyen kitüntetés, megtiszteltetés, és járjon kiemelt anyagi megbecsüléssel az, ha valaki a Nemzetiben dolgozhat.

Mindez természetesen komoly anyagi áldozatvállalást igényel a kormányzattól, de még mindig kevesebbet, mint egy új épület felépítése. Bármilyen nehéz helyzetben van is az ország, ha mi, művészek egyetértünk egy ilyen típusú Nemzeti Színház létrehozásában és működtetésében, és ezt támogatjuk is, a jelenlegi kormánynak és utódainak kötelessége lesz ennek a színház-nak a feltételeit megteremteni.

Székhelyi József színművész

A szakma kérje a művelődésügyi minisztert, hogy ne főrendezőre, hanem művészeti vezetőre írjon ki pályázatot, ugyanis a főrendező szakmailag diszfunkcionális foglalkozás, míg a művészeti vezető valóban egyszemélyi felelősségű irányító lehet, aki ha pontosan és optimális feltételek mellett dolgozik, még az igazgató kinevezését is értelmetlenné és feleslegessé teheti.

A megtalált, alkalmasnak ítélt és minden szempontból feddhetetlen művészeti vezetőnek azonnal intézkedések sokaságát kell végrehajtania:

- a) szűkített létszámú gazdasági kabinetet jelöl ki, amely felméri a színház pénzügyi helyzetét, és javaslatot tesz az értelmes racionalizálásra;
- b) a jelenlegi repertoár ismeretében a rendezői karral együtt szakmailag körültekintően, etikailag érzékenyen, egyénenként és részletes tárgyalások után dönt a társulat személyi összetételéről;
- c) profil- és repertoártisztítás után átmeneti műsortervet készít;
- d) megszünteti a színház színiakadémiáját, s az eddig erre fordított pénzből ösztöndíjat ad a főiskolán tanuló tehetséges fiataloknak. Országosan elismert művészekből alakítja ki a társulatot, és száműz mindenfajta kontrasztelekciót. Vendégeket csak a legszükségesebb esetekben hívhat. Vissza kell hozni azt a valahai remek állapotot, amikor minden előadást alternatív szereposztásban mutattak be; ez nemcsak azt eredményezte, hogy nem maradt el előadás, hanem azt is, hogy egészséges versengés alakult ki a színészek között. Ez biztosíthatja a sokat áhitott belső szakmai önmozgást. Mindez három hónap alatt végrehajtható, tehát a következő szezont már egy megújult színház kezdetné;
- e) a művészeti vezető javasolja a kulturális tárcának, hogy a Várszínház és a Refektórium

épületegyüttesét adják el részben a fővárosnak, részben a gazdag budai kerületek önkormányzatainak, s alakuljon ott egy Budai Szín-ház. A kapott összeg egy részéből lehet finanszírozni a színház vázolt programját, a másik része pedig a Nemzeti Színház új épületére gyűjtött adományok összegét gyarapíthatja;

f) a művészeti vezető indítványozza az országban működő többi nemzeti színháznak, hogy hozzák létre a nemzeti színházak laza szövetségét; e szövetség tagjai szakmailag egyeztessék programjukat, s hozzanak létre közös produkciónkat.

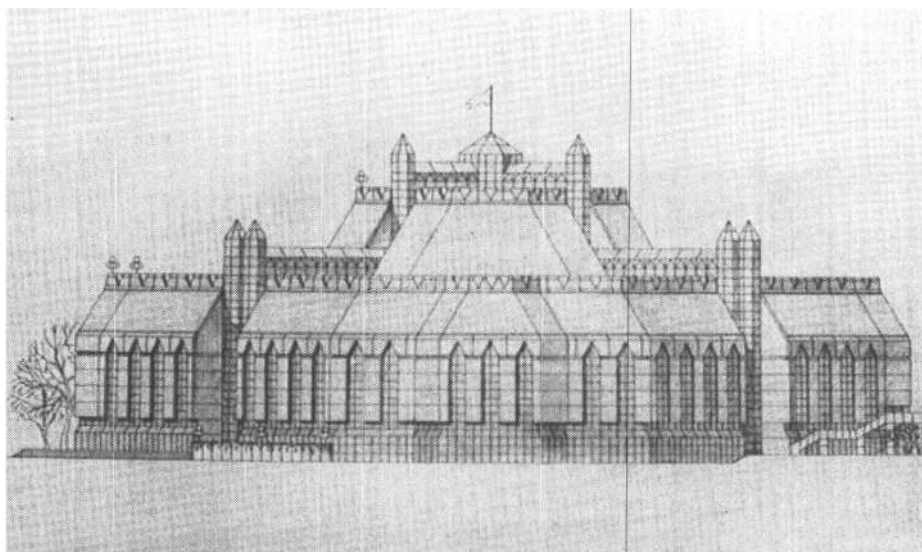
g) ez a részben rövid távú, részben hosszabb időre tervezett program deklaráltan független a politikától és mindenfajta pártpolitikai megfontolástól. Az ezredfordulón aztán meglátjuk, hogy a honi színházépítési- vagy nemzetspecifikus-e, beköszönt-e egy új fénykor, avagy ekhószekerünket eladjuk snackbárnak?

Ligeti Béla építész

Nem vagyok az a fajta színházkedvelő ember, akiről Vámos László elítélően szólt, én csak egy színháztervező szerencsétlen építész vagyok, aki a tizennégy tagú szakmai zsűri csaknem egyhangú szavazata alapján első díjat kapott a Nemzeti Színház épületére kiírt pályázaton.

Sokat tanultam most színházról, nemzetről, nemzettudatról Babarczy Lászlótól, Ruszt Józseftől, Szinetár Miklóstól és másoktól. Mélységesen igaz van Szinetárnak: a nemzeti össztermék egy ezrelékét kitevő összegekből három-négy év alatt fel lehetne építeni a Nemzeti Színház épületét. Ekkora kiadástól egyetlen ország sem tud tönkremenni. Mire elég a Szinetár által tizennégy milliárdra becsült, ténylegesen tíz- és tizenöt milliárd forint közötti összeg? Egy tengerentúrra is közlekedni képes repülőgépre vagy öt kórházra, vagy annyi villanyrendőrré, amennyivel tetemesen csökkenthetők lennének a közlekedési balesetek, vagy az egész országnak eleget adó egyszerű felhasználható oltótűre. Melyikre nincs szükség? Mindegyikre szükség van. S ha csak akkor szánjuk el magunkat a színházépítésre, ha ezeket a szükségleteket már mind kielégítettük, akkor soha nem lesz Nemzeti Színházunk.

Talán nem mindenki tudja: a tervezést egy pillanatra sem hagytuk abba. Sok-sok vélemény alapján csökkentettük a színház befogadóképességét - ma már csak nyolcszáz fősre tervezzük -, a föld alatti parkolót külföldiekkel csináltatnánk meg, a Nemzeti Szalont eladnánk, a vendéglátó egységeket bérbe adnánk... Ezekkel a

Az Erzsébet térre tervezett Nemzeti Színház díjnyertes pályaműve (1990)

módosításokkal meg lehetne csinálni a Nemzeti Színházat.

Egyet nem lehet és nem szabad: tízmilliárdos létesítmény helyett egymilliárdos provizóriumot csinálni! Tisztelt Kerényi tanár úr, ez az elképzelés nemcsak mint építész, hanem elsősorban mint állampolgárt aláz meg. Az ilyen ötletek is hozzájárulnak ahhoz, hogy nekünk soha nem alakult ki az a nemzeti önbecsülésünk, amely sok más ország polgárainak sajátja. Mert mi mindennek csak az alját, mindig a legkisebb lehetőséget kaptuk meg. De a nemzetet nem szabad megalázni.

Kállai Ferenc színművész

Én mint „túlélő” sajnálom, hogy nem most vagyok fiatal színész. A szünetben oda mehetnék egyik-másik jelölthöz és azt mondhatnám: téged tartottalak a legjobbnak. Másrészt ugyancsak mint „túlélőnek” meg kell köszönnöm hogy összejöttünk, és el tudunk beszélgetni arról, hogyan tovább. Remélem, nem a frázisok szintjén, hanem a realitás talaján. Külön köszönet Ivánka Csabának azért, amit valóban frázisok nélkül, a megszenvedett évek élményével elmondott.

Volna egy-két megjegyzésem, ami tulajdonképpen nem sürgető, nem fontos. De azért elmondom, hogy egyetértek Kerényi Imre nagy-szerű gondolataival és minden szavával. Lehet az a színház üvegből, vagy akár más anyagból; remélem, az ábrándjai és a realitás szinkronban vannak egymással. De mások véleménye is elgondolkodtató; azoké is, akik indulattal szóltak, erősen támadták a jelenlegi helyzetet, s azoké is,

akik új hangvételt sürgettek. Néhány előadásból kiderül, hogy az újat akarás nem elég, és meg lehet kérdezni, hogy meg tudná-e valaki mondani, miről szól. Ilyen előadásokkal a Nemzetiben nagyon nehéz létezni. Ami döntő ebből a szem-pontból: úgy érzem, a jó szándék mindenkiben megvan, bár a jelen helyzet néha megszűri, néha növeli az indulatot.

Lenne azonban egy javaslatom, és egyben kérdezni is szeretnék valamit Koltai Tamástól. Azt mondta, „visszahívták”, „kinevezték”, „lemondatták”... Szeretném tudni, hogy kik? A Nemzeti Színház mindig a hatalomtól függött. Az olyan kvalitású emberektől, mint Major Tamás, aki a mamája révén megfogta Horthy kantárszárát, és haláláig uralkodott. Konformista volt a hatalommal, de az előadásaival kritizálta a hatalmat; még a kötelező olvasmányokban is. Ha az a kritika vagy korbács, amelyet Koltai Tamás, időszakonként válogatva az igazgatók között, érvényesít az ország színháztársaságának a minősítésére, az lenne a javaslatom, vállalja el ő a Nemzeti Színházat. Hátha egy szerencsés korszakhoz érkezünk, meg tudjuk magunkat újítani, és akkor nem mint múmiák leszünk jelen, akik nem hagyjuk a fiatalokat érvényesülni. Az ő úgynevezett ízlésdiktatúrájában egy megújult Nemzeti Színház várhat a jövőre.

Márta István zeneszerző

Hosszabb-rövidebb monológokat, példázatokot hallottunk; mindegyikben volt igazság. Mégis abszurdnak érzem a helyzetet. Tökéletesen igazat adok Ablonczy László igazgató úrnak, aki

szerint ezt a tanácskozást a Nemzeti Színházban kellett volna megrendezni. Sőt tovább me-
gyek: a Nemzeti színpadán kellett volna egy két-
napos monstre, performance-jellegű diskurzust
tartani. Azért is tartom abszurdnak a helyzetet,
mert itt éppen a beszélgetés maradt el, s így jog-

**Major Tamás és Kállai Ferenc Csurka István
Döglött aknák című darabjában. Rendező: Ig-
lódi István (1971)**
(Ikládi László felvétele)

gal merül fel a kérdés: lesz-e valami értelme en-
nek az összejövételnek?

Ha én is monologizálnék, akkor a zene és a
színház kapcsolatáról fejteném ki részletesen a
véleményemet, most azonban - az idő rövid-
ségére való tekintettel - csak jelzem: messze-
menőig egyetértek Koltai Tamással abban,
hogy a korszerű Nemzeti Színháznak integrál-
nia kell a társművészeteket is, nemcsak a ze-
nét, hanem például a kortárs táncot vagy a kép-
zőművészetet is. Volt már erre példa, hogy csak
az 1989-91 közötti időszakot említsem, amikor

jómagam voltam a színház zenei vezetője, vagy
az elmúlt pár évet, amikor Gulyás Dénes jóvol-
tából ismét megjelentek zenei műsorok a szín-
ház programjában. Ha egy jövőző nemzeti
színházi koncepció kidolgozásakor ez a szem-
pont valakit érdekel, szívesen állok majd a ren-
delkezésére.

Nyáry Oszkár főiskolai hallgató

Engedjék meg, hogy eltérjek e tanácskozás szo-
rosan vett témájától. Ma a magyar lakosság ti-
zenkét százaléka cigányszármazású, tehát a ci-
gányság a legnagyobb létszámú kisebbség az
országban. Más kisebbségeknek, mint a szer-
beknek, horvátoknak, németeknek van színházuk,
a cigányoknak nincs. Holott több kezdeményezés
született már arra, hogy legyen. De főleg anyagi
eszközök hiányában, illetve szakmai segítség
hiján e próbálkozások nem vezettek eredményre.
S most kapcsolódnék a tanácskozáson
elhangzottakhoz. Délelőtt Kerényi tanár úr olyan
koncepciót vázolt fel, amelyben helyet kaphatna
egy cigányszínház is. Akár e koncepció jegy-
ben, akár más módon, de meg kellene találni egy
cigányszínház helyét, s meg kellene teremteni
működéséhez az anyagi és szakmai hátteret.
Tehát csak azt kérem, ne feledkezzenek meg e
népes s egyre erősebb szellemi igényekkel fellé-
pő kisebbség színházalapítási vágyáról, és se-
gítsék ez irányú törekvéseit.

Bodolay Géza rendező

Azt reméltük, hogy ha öt-hat órát képesek va-
gyunk együtt lenni, akkor valamiféle vita alakul ki,
de tulajdonképpen csak a vitaindítók hangzottak
el, a vita elmaradt. Ahogy Ivánka Csaba is el-
mondta, hiányoznak az indulatok. Ez egyesek
szerint jó, de ha nincsenek indulatok, akkor az
eredmény csupán cseverészás lesz, ami külö-
nösen furcsa, ha tudjuk, micsoda elképesztő fe-
szültségek léteznek a háttérben.

Nem látom magam körül azokat az embereket,
akik a tizenegy évvel ezelőtti helyzethez képest -
amikor én végeztem - valami újat képviselnének, s
akiknek át kellene venniük valamiféle stafétabotot.
Viszont látom azt, hogy egyeseket jobban érdekel
az igazgatói iroda elfoglalásának gondolata, mint
az, hogy mi történik a Nemzeti színpadán. Például
a Hevesi téri épületben - mint friss bemutató - Sik
Feri *My Fair Ladyje* mellett nekem két előadásom
megy. Minden este

ott vagyok, tudom, kik azok, akik a szakmából megnézték ezeket a produkciókat. Nagyon kevesen. S még kevesebben azok közül, akik most itt jelen vannak. Ezek az előadások -- egyesek bánatára - telt házakkal mennek. De teltházas a várszínházi *Tanítónő*, Ivánka Csaba rendezése, vagy a Refektóriumban az Oszlopos *Simeon* is. Boldoggá tenne a szakma, ha megtisztelne azal, hogy harmincöt bemutatóm után végre tapasztalatból és nem hallomásból mondana véleményt a munkámról.

Mára főiskolán sem volt esélyünk arra, hogy a szakma prominens képviselői megnézzék produkcióinkat, hiszen Ádám Ottó növendékének lenni nem volt *comme il faut*. Mint ahogy végzésem óta csupa olyan helyen volt szerencsém rendezni, ami szintén nem volt *comme il faut*, hiszen sem Szegeden, sem Kecskeméten, sem a Nemzetiben nem illő dolgozni. Én viszont, amikor a Nemzeti lengyelül tudó rendezőt kerestem, örömmel kaptam az alkalmon, hogy itt vállaljak munkát, mert tudtam, hogy eb-ben a színházban nagyon jó színészek vannak, s jó előadást csak jó színészekkel lehet létrehozni. Persze hogy a Nemzetiben is születnek rossz előadások, de a sokat dicsért Katonában is vannak sikerületlen produkciók. S tudomásul

Sinkovits Imre és Végh Péter Molnár Ferenc Panoptikumában. Rendező: Bodolay Géza (1995)

(Németh Juli felvétele)

kellene venni, hogy olyan helyeken is lehet nagyszerű előadásokat látni, amelyeket nem szokás jegyezni a színházi börzéken. Azt tudom tehát tanácsolni magunknak, hogy az eddiginél sokkal több időt fordítsunk egymás munkáinak megismerésére, a valódi szakmai kérdések megvitatására.

Makk Zsuzsanna pedagógus

Magyartanárként és színháznézőként szeretnék szólni. A délelőtti előadások visszatérő megállapítása volt, hogy a Nemzeti legyen a klasszikus drámai értékek közvetítője. Ezzel elvben egyet lehet érteni, de ez a kívánalom ne legyen kötelező érvényű. Azaz a színházak ne kötelességből mutassanak be Shakespeare-t, Molière-t, *Bánk bánt* vagy *Tragédiát*. A Nemzeti se! Ha a klasszikusok játssza kötelező penzum, akkor ez a rendezőknek is, a színészeknek is kevés örömet jelenthet, s az eredmény óhatatlanul illusztrálás lesz. Márpedig én pedagógusként óvom a tanít-ványaimat attól, hogy illusztratív produkciókat nézzenek. Engem egy előadás akkor érdekel, ha abból kiderül, hogy rendezője s a többi alkotó gondolt róla valamit, ha azzal a produkcióval mai gondolatot is el akarnak mondani. Ehhez nem feltétlenül kell klasszikus drámát játszani. Sőt, ha a Nemzeti Színház első évtizedeinek programját megnézzük, láthatjuk, hogy a klasszikusok mel-

lett más jellegű műveket is játszottak: népszínműveket, boházokat, olyan darabokat, amelyek ma talán a Vidám Színpad műsorára valók. Másfelől ezúttal kevés szó esett a vidéki színházokról, amelyeknek feladata, programja leginkább hasonlít a hajdani Nemzetiére; tehát a jelenlegi Nemzeti Színház mellett az ő helyzetükről is elkelne egy tanácskozás.

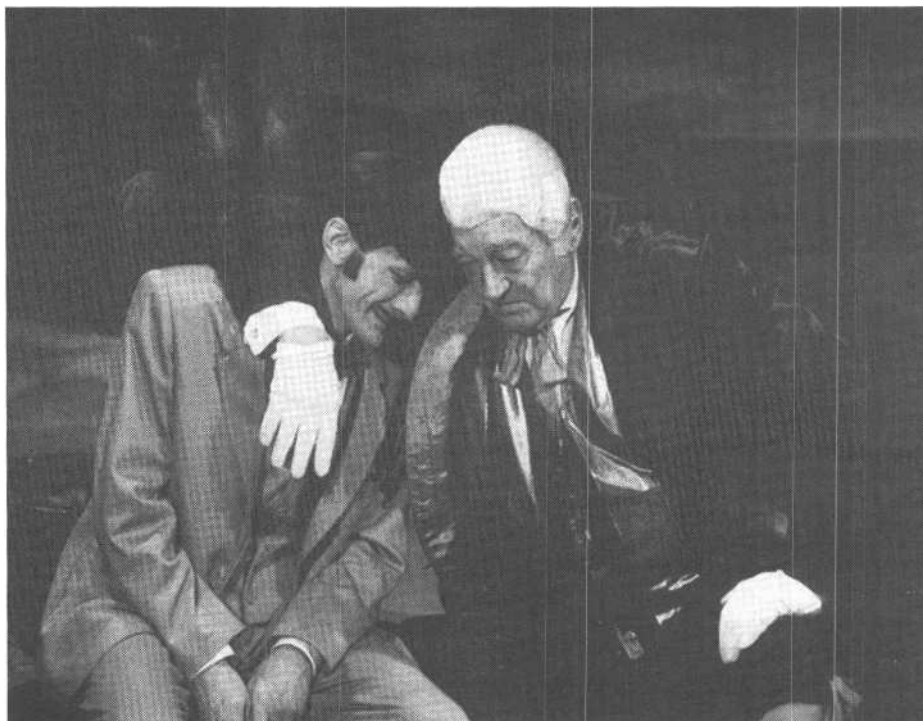
Czapkó Endre, a Nemzeti Színház nyugalmazott főtítkára

Mint olyan ember, aki évtizedeket töltött a Nemzeti Színház falai között, három dologról szeretnék beszélni: a színház és a politikai hatalom, a társulat és az épület, valamint a színház és a közönség kapcsolatáról.

Elsőként utalni szeretnék az 1848. XLIV. törvényekre, amely kimondta, hogy a Nemzeti Színház belügyeibe, vezetésébe a kormány nem szólhat bele, a színház vezetője kizárólag a mindenkori országgyűlésnek tartozik felelősséggel. A közelmúlt gyakori igazgatóváltásai azonban -- ha nem is mindig a napi politikai érdekeknek voltak alárendelve - a színházaknak az adott politikai hatalommal szembeni közvetlen kiszolgáltatottságára utalnak. Nem árt tehát újra és újra felidézni azt a bizonyos törvényt a politikai hatalmak okulására.

Mélysegesen egyetértek mindazokkal, akik a Hevesi téri épületet a nemzeti színházi feladatok ellátására alkalmatlannak ítélik. Ugyanakkor nem értek egyet azoknak az elképzelésével, akik ismét provizórikus megoldásban látják a színházépület megújításának lehetőségét. A Nemzeti Színház sok évtizedes megpróbáltatásai után nem lenne szabad újabb provizóriummal elodázni a végleges otthon megteremtésének esélyét. Úgy gondolom, bármily kritikus az államháztartás jelenlegi helyzete, az az elhatározás, hogy a nemzetnek legyen egy öntudatához és önbecsüléséhez méltó önálló színházépülete, osztatlan lelkesedést és támogató kedvet váltana ki. Fel kellene vállalni ezt az ügyet, így én Szinétár Miklós gondolataival értek egyet.

A Nemzeti Színháznak repertoárszínháznak kell lennie. Ennek megvalósításához nagyon sok feltétel szükséges. Mindenekelőtt szükség van összeszokott, egységes stílust képviselő társulatra. Egy társulat létrehozása évekig tartó, apró-lékos stílus-teremtő munka. Ez az ország felelős vezetésétől is kivételes türelmet igényel. Nagyon jól emlékszem még a Blaha Lujza téri időből, milyen hosszadalmas folyamat az, amíg egy új szí-

nészből társulati tag lesz. Ez nemcsak gázi, még csak nem is tehetség, hanem elsősorban a közös stílus elsajátításának kérdése. Az ennek érdekében végzett aprómunka s e munka elvégzői iránti türelem nélkül ezt acélt nem lehet elérni. Lehet beszélni a Nemzeti Színházról, mint amely eleget tesz vagy nem tesz eleget valamilyen külső követelményrendszernek, de ettől nem lesz a Nemzeti Nemzeti.

A délelőtti előadások egyikében szó volt Schodelné fizetéséről, amely szerződötetése idején a Nemzeti legmagasabb színészgázsijának a tizenkétszerese volt. Megfizették, mert szükség volt rá. A Nemzeti Színház tagjai még az én időmben is egész életüket a színházban töltötték. Ma ez távolról sem így van, a színészek, rendezők, tervezők munkájára több intézmény is igény tart. Ha viszont a Nemzeti Színház együttesét valóban társulattá akarják formálni, akkor a tagoknak a színházi munkájuk után kell megfelelő jövedelmet biztosítani. Ekkor követelményeket is lehet velük szemben támasztani. Például ismét elképzelhetetlen lenne, hogy oly gyakran maradjanak el előadások, mint azt manapság tapasztalhatjuk.

De ez mára színház és a közönség kapcsolatát is érinti. Mi annak idején mindent elkövetünk, hogy a néző minden este azt az előadást láthassa, amelyre jegyet váltott. A színházban rendnek kell lennie, fegyelmet kell tartani, vannak dolgok, amelyek nem képezhetik vita tárgyát. Nem okvetlenül kell mindenkinek mindenkit szeretnie; de az igazgatónak - akárki legyen a z - nagyon tisztességesnek, őszintének és mindenkivel szemben egyformán következetesnek kell lennie.

Kadelka László, a Nemzeti Színház volt főtitkára

Két megjegyzést szeretnék tenni. Az egyik: valóban gyalázatos állapotban van a színházépület és környéke, de érdekes módon ugyanebben a házban a *Bűnbeesés után*, a *Marat halála*, a *Mózes*, *Az úrhatnám polgár* - hogy csak néhány többszázás szériájú előadást említek - mégis megtalálta a maga közönségét.

A másik megjegyzésem: a Nemzetinek 1908 óta nincs saját épülete. Azt megelőzően a Grassalkovich Antal herceg adományozta telken állt a Nemzeti Színház. A herceg adománylevelében kikötötte, hogy a telek csak és kizárólag színházi célra hasznosítható. Így, amikor már nem színház állta telken, hanem bérházakat építettek rá, az e házak béréből befolyó összeg akkor is a Nemzeti Színházra illette. S ezt az akaratot

A régi Nemzeti Színház és bérháza 1905 körül

1916-ban a Grassalkovich-örökösök sem támadhatták meg. Ma ezen a telken irodaház áll, amelynek bérleti díjából - a közadomány összegével együtt - tíz év alatt felépíthető lenne a kor igényeinek megfelelő Nemzeti Színház. Ezt a bérleti díjat azonban nem a Nemzeti Színház számlájára utalják át. A nyilvánvaló jogsértést per útján kellene és lehetne orvosolni. De ezt csak a Nemzeti Színház kezdeményezheti. Mellékesen jegyzem meg, hogy egyesek a Nemzeti Színház felépítésére közadakozásból összegyűjtött pénzt a gödöllői Grassalkovich-palota újjáépítésére szeretnék fordítani, holott ez az összeg is adomány, s a fennálló hatályos törvények alapján ez sem használható fel más célra, mint amire az adományozók szánták. Élünk törvény-adta lehetőségeinkkel, s építsük fel a Nemzeti Színház új épületét!

Teplánszky Katalin minisztériumi főtanácsos

Egész nap a Nemzeti Színházról beszélünk, s ez értelemszerűen a budapesti Nemzetit jelenti, holott kivüle az országban még négy színház hordozza nevében a nemzeti jelzőt. Ebből nemcsak a külföldiek körében, hanem színházfinanszírozási és strukturális szempontokból is többszörös zavarok adódnak. Tisztázni kellene ezt a helyzetet.

Sződy Szilárd dramaturg

Teplánszky Kati felvetéséhez kapcsolódva: van egy makacsul tovább élő félreértés - ma is elhangzott-, miszerint a színházak államosításakor létrejött egy sor Nemzeti Színház. Nem jött létre, állami színházak jöttek létre. Ezt a két fogalmat ne keverjük össze. A fogalmi tisztázásra valóban szükség lenne.

Koltai Tamás kritikus

Kállai Ferenc megjegyzésére reflektálva szeretném megkérdezni, hogy a kinevezésemről tett javaslatot hivatalos minőségében mint a Nemzeti Színház művészeti tanácsának tagja tette-e. (*Kállai Ferenc közbeszól: „Igen.”*) Ebben az esetben ünnepélyesen kijelentem, hogy nem vállalom. Úgy gondolom, hogy a társadalmi munkamegosztásnak köszönhetően kétféle ember létezik. A törpe kisebbség, aki a Nemzeti Színház igazgatója volt vagy lesz, és a döntő többség, aki sohasem volt és sohasem lesz a Nemzeti Színház igazgatója. Magam, most már végérvényesen úgy gondolom, ehhez az utóbbi, döntő többséghez szeretnék tartozni. Ettől függetlenül, hivatásomnál fogva, de egyszerű állampolgárként is támaszthatok minőségi igényt bármilyen intézménnyel, így a Nemzeti Színházzal szemben is. Olyan igényt, amelyet a magam munkájával szemben is támasztok, s amelyet bárki által ellenőrizhetőnek és ellenőrizendőnek tartok. Úgy

gondolom, ez másoknál is így lenne természetes.

Egy másik reflexió: Ivánka Csaba hozzászólása engem is nagyon meghatott. Aligha kell különösebben igazolnom, hogy mennyire nagyra becsülöm a színház jó néhány jelentős művészt. Az elmúlt huszonöt-harminc évben írt kritikáim bizonyítják, hogy mindig azokról a színészekről írtam s írok, akik azelőtt is, most is vállukon hordják a színház produkcióit. Azt javaslom – mindenekeelőtt a minisztérium illetékeseinek –, hogy kérdezzék meg őket is: mi a véleményük mindarról, amiről mi itt órák óta beszélünk. Ezek a színészek nem felelősei, hanem áldozatai a kialakult helyzetnek. De azt is tanácsolom: lehetőleg ne nyilvánosan kérdezzék meg őket, mert ez

– tapasztalatból tudom - nem fog menni. Hogy miért nem, annak ezek a nagyon tehetséges színészek a megmondhatói. Alighanem ez is szimptomatikus értékű jelzés a Nemzeti Színház mai állapotáról.

Beke Sándor rendező

Nagy kár, hogy nem a Nemzeti Színházban hangzottak el azok a nagyon értékes gondolatok, amelyeket az elmúlt órákban hallottunk, mert így ezek üzenetéseknél hathatnak, s egy üzenetre mindig kisebb a befogadókészség, mint egy közösen megfogalmazott véleményre, amely ráadásul bizonyos belső hasznosítási kényszerrel is járhatna. Azt hiszem, a színház vezetése nyitott lett volna erre a kezdeményezésre, s akkor a rendezvény mindenképpen hasznosabb lett volna, mint ebben a formában.

Ugyanakkor sok olyan naivitás is elhangzott, amelyben a művészetet elvonatkoztatták a politikai és gazdasági kényszerektől. Ilyen Kerényi Imre elképzelése a várbeli falanszterről. Én azt tartanám természetesnek és gyümölcsözőnek, ha komolyan vennénk az új Nemzeti Színház felépítésének gondolatát. Azt ne mondja senki, hogy ebben az országban nincs egy épületre pénz. Szlovákia például ugyanolyan szegény mint mi, mégis most fejezték be a kassai nagyszínház meg a pozsonyi Nemzeti felújítását, új színház épült Besztercebányán és Zólyomon. Annyi pénzből, amennyi az összes színház évi dotációja. Ha nálunk nincs pénz egy színházra, akkor ez azt jelenti, hogy az adott kormány nem vállalja fel a színház ügyét, s nem érdekli egy nemzeti intézmény felépítésének dicsősége sem.

Koltai Tamás egyik megjegyzésére utalva hadd mondjam el, mennyire kell vigyázni a példával. Ő a leváltások mechanizmusáról szöveg, én hadd idézzek fel egy más gyakorlatot: köztudott, hogy Szlovákiában, Cseh- és Morvaországban a rendszerváltást a színházakban rob-

Tóth Sándor és Agárdi Gábor a Liliomfiban.
Rendező: Beke Sándor (1993) (Fábián József felvétele)

bantották ki, majd kivétel nélkül minden igazgatót és főrendezőt leváltottak, ma sincsenek pozícióban. Mint ahogy a román rendezők sem önszántukból mentek külföldre s tértek vissza 1989 után!

Bodolaynak igazza van. Az *Úri muri* remek elő-

adás. S emellett jó pár kitűnő, közönséget vonzó produkciója van a színháznak. Az is igaz, hogy nem kevés a sikerületlen előadásuk is. (Ennek egyik okát abban látom, hogy feleslegesen erőltették a gyulai előadások átvételét, s ez gyakran elvette az egészséges alkotókedvet.)

Én reménykedem: lesz új Nemzeti Színház, s ha meglesz, akkor lesz majd ildomos arról vitatkozni, hogy ki s milyen koncepció alapján igazgassa azt.

MÁSODJÁRA

Babarczy László

Csak arra szeretném felhívni a figyelmet: nem igaz, hogy ebben az országban a kultúrát stratégailag elhanyagolják. Az sem igaz, hogy a színházakat nem szeretik. Az Operaház hetvenes években elindult rekonstrukciója óta ebben a szegény országban nagyon-nagyon sok pénzért újjáépítették az összes palotát, amelyben dolgozunk. Most fejeződött be a Vígszínház újjáépítése. Itt egész más helyzetről van szó.

A Nemzeti valahogy el van átkozva, egyre jobban kiesik a teljes magyar színházi fejlődésből, ami érthetetlen és felháborító. Az sem igaz, hogy a Nemzetibe nem járnak. Magyarországon az emberek járnak színházba. Szeretik a színházat. És az önkormányzatok is jelentős összegeket fordítanak arra, hogy működtessék a színházakat. Tehát nagyon kell vigyázni a nyafogás és

panaszkodás stílusára, mert azt is elveszíthetjük, amink van, ha nem értjük meg pontosan a helyzetünket.

Kerényi Imre

Ez nagyon jó nap volt, mert kevesünknek remegett a szája széle megszólalás közben, és ugyanezt tapasztaltam a gyülekezésnél meg az ebédszünetben is. Ez annyit jelent, hogy van valami közös dolgunk, és nyugodtabb hangnem-ben tudunk szót váltani egymással valamiről, ami közös dolgunk és feladatunk. Valamennyien, akik itt ülünk, színészek és rendezők, Marton Endre, Major Tamás, Nádasdy Kálmán növendékei vagyunk. Közvetlenül azok is, akik Ádám Ottó növendékei. Nádasdy volt az opera-, Marton és Major a prózai rendezőképzés ura. Ez a képzés természetes állapota, azt gondo-

Kerényi Imre (Vajda József felvétele)

lom, ennek újra ilyennek kell lennie. Most rendezőket tanít Ascher, Székely, Babarczy és még néhányan. Azt gondolom, hogy akik a rendezőket tanítják, azoknak, illetve azok növendékeinek kell a Nemzeti Színházban működniük. A Szín-művészeti Főiskola és a Nemzeti Színház közötti kapcsolat szerves, természetes folyamat volt egészen odáig, hogy maszkolni a Nemzetiben tanultunk, és kiloptuk, hordtuk a nagy színészek jelmezeit. Ennek szerintem vissza kell állnia. Jelenleg szakadék van a kettő között. Egy kisebbség ggettőba került, és ma az derült ki, hogy a többség nagyon nagy. Ezzel szembe kell nézni.

Szembe kell nézni azzal, hogy itt bizonyos értékek pusztulnak, pusztulhatnak el, ha ezt a szakadékot nem temetjük be. Két fő értékre gondolok. Az egyik a színész szakmai értéke. Miért legyen Varga Mária megtűrt, másodosztályú állampolgár a magyar színházművészetben, ami-kor nagyon tehetséges? Miért kelljen a tehetséges Tóth Sándornak olyan klasszikus előadásokban főszerepeket játszania, melyek annyira nincsenek megrendezve, hogy a színész csak felmondhatja a szöveget? Igaza van Ivánka Csabának, igaza van Iglódinak, nagyon sok színészi érték van tarthatatlan helyzetben. Ezt a tarthatatlan helyzetet szerintem föl kell számolnunk.

A másik érték, amely elpusztulhat az említett szakadék miatt, éppenséggel a magyar érték. Nem mondhatjuk azt, hogy a magyar értékeknek egyikünk vagy másikunk a birtokosa. Az asztal egyik oldalán ülök pontosan annyira szeretik a magyar értékeket, mint a másik oldalon ülök. Attól tartok, ha ez a szakadék továbbra is fönnmrad, akkor éppen a magyar értékek pusztulnak

el. Ugyanis, barátaim, nyíltan meg kell állapítani, hogy itt nagyon sokan vagyunk, Varga Máriától Kállai Ferencen keresztül Béres Ilonáig - és mi vagyunk együtt. Megkockáztatom, hogy tisztelettel és szeretettel kimondjam: Ablonczy van külön.

Ő ma nem jött el, pedig eljöhett volna zászlós tüntetéssel, hozhatta volna a barátait, de az a gyanúm, hogy ezek nincsenek elég sokan. Elhozhatta volna Hubay Miklóst, Páskándi Gézát, elhozhatott volna még két-három embert, akik a magyar értékek kizárólagos tudóinak gondolják magukat. Én azt gondolom, hogy ez téves. Az a magyar értékszemlélet, amely Ablonczy munkájából kitetszik, közelebb áll Pálffy G. volt főszerkesztő úr és Kósa Csaba értékszemléletéhez, és azt gondolom, hogy ők kevesen vannak. Azt gondolom, hogy a Pálffy G.-Kósa Csaba-féle magyar értékszemlélet háborús helyzetet teremt a kultúrában, és semmi értelme úgy harcolni a magyar értékekért, ahogy ők harcoltak.

Elismerem Ablonczy direktor úr elkötelezettségét, felelős, nagyon konzekvens, nagyon tiszta, becsületes embernek gondolom őt, de tisztelettel és szeretettel azt mondom, hogy én az ő helyében fölállnék. Mert tapasztalnék ezt a mostani szakadékot. Azt mondanám, hogy nem akarom veszélyeztetni a színészi-szakmai értékeket és a magyar értékeket. Ha ez nem így történik, tehát ha a szakadékot nem akarjuk kölcsönösen áthidalni, akkora kulturális vezetés dolga, hogy ezeket a folyamatokat szervezze. A mai megbeszélésen ajánlatok hangoztak el; ezek valamelyikét kellene kiválasztani. Nekem mindenestre az a véleményem, hogy az a jó, ha a Nemzeti Színház vezetésében, életében végre történik valami. Talán ezért voltunk ma itt, és ez egyikünk részéről sem áruslás és támadás; a jobbitás szándékával jöttünk.

Léner Péter

Ez a mai beszélgetés azért hangzott el ilyen hangnemben és tónusban, mert így akartuk. De mindez egészen másként is történhetne, mert mindannyiunknak, akik itt ülünk, nagyon sokfajta véleményünk van, s a véleményünket nagyon sokféle módon tudnánk elmondani. Engem is megrázott Ivánka Csaba elemzése és híradása arról, hogy egy társulat, egy színház, egy intézmény sokkal drámaiban és sokkal nehezebben éli meg a mindennapjait, mint azt egy ilyen polémiában nekünk egyáltalán jogunk van elemezni. Számomra értékes és hasznos volt ez a vita, és úgy gondolom, hogy eljött a cselekvés ideje, a felelősök ezt nem húzhatják tovább. A Nemzeti Színház ügyében minél rövidebb időn belül cselekedniök kell azoknak, akiknek ez a kötelességük.

Szikora János

A mai tanácskozással kapcsolatban lenne egy konkrét javaslatom. Számomra is meglepő módon nagyon sok vélemény és nézet konvergált egymással; valóban látható és érezhető volt a tisztességes jobbitás szándéka; szerintem tehát mindenképpen hasznos volna, akár itt, akár másutt egy második fordulót tartani. Addigra kiben-kiben, függetlenül attól, hogy az asztal melyik oldalán ült, leülednének az itt elhangzottak, és az egybegyűltek a különböző véleményekből kristályosodott konkrét alternatívákat terjeszthetnének a kulturális kormányzat elé.

Vámos László

Azt gondolom, Ivánka Csaba valamilyen más hozzáállást, más minőséget hozott létre. Éppen ezért Léner Péter kérdésére, hogy jogunk van-e elemezni a Nemzeti Színház helyzetét, azt kell válaszolni: nemhogy jogunk van, hanem kötelességünk is elemezni ezt a helyzetet. Ez a kötelesség hozott ma bennünket ide, és azért nem a Nemzeti Színházba, mert akkor ezt a Nemzeti Színháznak kellett volna kezdeményeznie.

Ezt a vitát azonban nem a Nemzeti Színház, hanem a kulturális kormányzat kezdeményezte, éppen azért, mert egyre szorítóbban merül fel, hogy a Nemzeti Színházzal kezdeni kellene valamit. Gondoljuk csak el a helyzetet, ha az igazgató például nem jön el a saját színházában megtartott összejövetelre. Ha ide nem jött el, oda se jött volna el, mert nem akar leülni velünk, nem akar a szakmával egy asztalhoz leülni. Azt hiszem, Kerényi Imre mondta, hogy a Nemzeti mára állam az államban; évek óta megszüntette a kapcsolatát a főiskolával, megszüntette a kapcsolatát a szövetséggel, teljesen izolálta magát.

Bodolay Gézának abban valóban igaza van, hogy a szakma képviselői nem járnak a Nemzeti Színházba; de nemcsak a Nemzeti Színházba nem járnak, hanem általában nem járnak színházba. A szakma képviselői nem érdeklődnek egymás iránt, ezt évtizedek óta tapasztalom. Amikor most ismételten meghirdettük az Országos Színházi Találkozót, és elvállaltam a kurátorságát, azt mondtam: nem akarom, hogy megismétlődjenek az évek óta zajló izetlen polémiák.

Azt mondtam: minden színházba hajlandó vagyok kétszer elmenni, de ha rögtön elsőre találok olyan darabot, amelyről úgy gondolom, hogy alkalmas az Országos Színházi Találkozón való megjelenésre, akkor nem biztos, hogy másodszor is elmegyek. Bárha kéri, azért megteszem. Egyetlenegy színház van az egész országban, amelyik eddig nem adta be a jelentkezését az Országos Színházi Találkozóra: a Nemzeti Színház. Ez is jelez valamit. Nem?

tója vagy kritikus legyen. Mindez társadalmi súlynak növekedését eredményezte, annak ellenére, hogy hatása többnyire egy szűk elitre korlátozódott. A torz helyzetnek mindenesetre voltak előnyei: míg a nyolcvanas évek elejétől fokozatosan, 1990-től pedig drasztikusan tűntek el, mentek veszendőbe bizonyos előjogok, kiváltságok. A politika immár nem kér több segítséget, s egészében nem is honorálja az erre vonatkozó igyekezetet (legfőlegbb egy-egy személlyel kapcsolatban teszi meg ezt).

Ha mindez így van, miért lett mégis politikai csatározások színtere a kulturális élet, miért e sohasem látott méretű „kulturharc”? Nem lehet nem észrevenni, hogy a „harc” jellege gyökeresen más, mint régen volt, s a kulturharc valójában a politika működési zavarának elleplezése, elterelő hadművelet. Immár nem a hatalom és a kultúra képviselői között feszül a legélesebb ellentét, hanem a kulturális élet szereplői között, s ezt az ellentétet a politika is szítja, illetve kihasználja. Mondjuk ki: a létrejött szekértáborok egymást legyőzhetik ugyan, de ezzel jöttányit sem változik a kultúra pozíciója. Sőt...

Igazat kell adnom mindenkinek, aki kimondta vagy csak sugallta, esetleg csak gondolta: depolitizálni kell a kultúra kérdéseit. Szomorúan állapítom meg, hogy e helyes törekvésnek milyen nehezen tudunk érvényt szerezni. Évszázados gyakorlat persze nem tűnhet el varázsszóra. Biztos vagyok abban, hogy az elhallgatás, az elfojtás nem használ, csak a nyilvánosság előtt felelősséggel kimondott szónak lehet hitele, értelme. Vannak olyan kérdések, amelyek mindenkire tartoznak, s olyanok, amelyek egy szűkebb, szakmai nyilvánosság előtt vitatandók meg.

A Nemzeti Színházról szervezett tanácskozás kimenetelét illetően talán abban tévedtünk, hogy nem mértük fel: az előzmények alapján eleve fokozott várakozás előzte meg összejövetelünket, márpedig ha sokan „vérszagra gyűlnek”, akkor vért akarnak s fognak látni ott is, ahol nem folyik vér. A felszólalók egy részénél a higgadt szakembert „legyőzte” az elfogult közember, a politikus, s bár a félelmek a politikai dominanciát illetően nem igazolódtak, néhány felszólalás politikai felhangja, célja egyértelmű volt. „Depolitizáljunk!” - mondjuk, de magának a célkitűzésnek is van valami politikai-taktikai jellege. S ez nem őszinteség kérdése, sokkal inkább egy régi reflexek és beidegződések által motivált megnyilatkozás automatizmusa.

Lehet-e a Nemzeti Színház ügye *nem politikai* probléma? Reálisan végiggondolva, azt hiszem, nem lehet. A fő kérdés azonban nem ez, hanem az, hogy lehet-e a Nemzeti Színház *ügye* bármikor a belátható jövőben tisztán szakmai. Szkeptikusan ítélem meg a jelent, borúlátóan nézek a jövő elé. De annyira mégsem látom sötétben, hogy erre a kérdésre ne válaszolnék igent.

TÖRÖK ANDRÁS ZÁRSZÓ

Nagyon köszönöm a Művelődési és Köznevelési Minisztérium nevében a színházi szakma megjelent szaktekintélyeinek, valamint az előre felkért és a spontán hozzászólóknak, hogy létrehozták, lehetővé tették ezt a vitát. E szokatlan kezdeményezést részünkről az motiválta, hogy nem tudtuk kezelni a kialakult helyzetet. Mi is éreztük ezt az „állam az államban” formációt, és úgy gondoljuk, hogy az előző, teljesen más színvonalú kormány sem volt már képes cselekedni ebben az áldatlan helyzetben. Nagyon sok különböző vélemény hangzott el itt, s előttem mint tisztviselő előtt teljesen világos: rendkívül nagyfokú egyetértés alakult ki abban, hogy a jelenlegi Nemzeti Színház semmilyen értelemben sem tölti be azt a hivatást, amelyet a színházba járók nagy tömegei elvárnak tőle. Nem mondom, hogy ez százszázalékos vélemény, de nagyon nagy többség áll mögötte, és úgy érzem, hogy a

színházi szakma rendkívül egységes a kérdés megítélésében. Mértékadó köréi mindenképpen egységesek. Nem tudunk újabb tanácskozást, egy második fordulót szervezni. A felelősséget nem akartuk áthárítani, csak egy tabut szerettünk volna tisztességes formában megöröszölni. Mindez nem jöhetett volna léte sem a színházi szakma segítségével, sem a más véleményűek türelmes hozzáállása nélkül. Rendkívül sajnálom, hogy Ablonczy igazgató úr megváltoztatta eredeti megállapodásunkat, és nem jött el, nem olvasta föl saját maga a hozzászólását. Ezzel együtt úgy érzem, hogy ő is türelmes magatartást tanúsított, akárcsak azok a barátai, akik egészen más véleményen vannak, mint a színházi szakma túlnyomó része. Még egyszer köszönöm, és elmondhatom, hogy boldogan távozom az itt tapasztalt nyugodt hangnem miatt. A továbbiakban értékelni kell az itt elhangzottakat.

SZABÓ ISTVÁN UTÓLAGOS UTÓSZÓ

Ha az ügy van, akkor az - mentségünkre legyen mondva - nem a Nemzeti Színház ügye. Sőt még csak nem is a színházi szakmáé. A politika és a kultúra (más szavakkal a kultúrateremtő értelmiség) viszonyának átrendeződése kinkeserves folyamat. Annak, hogy ezt hogyan élék meg a politikusok, viszonylag kevés jelét látom. Személyes tapasztalatom inkább arról van, mekkora a zavar az alkotó értelmiség körében.

A kultúra szerepét évtizedeken át felértékelték

az, hogy a fejletlen politikai intézményrendszer egy részét pótolni tudta. A mindenkor hatalom ezt busásan honorálta, méghozzá nem kegyet gyakorolva, hanem elfogadva a kényszert, mint egy helyzet természetes következményét. A magyar kultúra legerősebb vonulata nem elefántcsonttoronyban, hanem harcmezőn, barikádokon, kocsmákban, nyomortanyákon szerzett társadalmi tapasztalatokból táplálkozik, ezért plebejus attitűdje alkalmassá tette, hogy politikai érdekek kontrollja, politikai szándékok támoga-

NÁNAY ISTVÁN

NE TEMPLOM, NE PALOTA LEGYEN!

BESZÉLGETÉS SZÉKELY GÁBORRAL

A Nemzeti Színház jövőjéről szóló tanácskozás felkért hozzászólói közül Székely Gábor nem tudott részt venni a délelőtti eszmecsserén, gondolatait a délutáni vitában szeretne volna elmondani. Am szervezési problémák miatt erre nem került sor. A szervezők éppen úgy, mint mi, a szakmai beszélge-

tés szövegének közreadói fontosnak tartjuk, hogy a Nemzeti Színház közelmúltjának egyik meghatározó személyisége kifejtse álláspontját e témában. Arra kértük Székely Gábort, hogy utólag foglalja össze véleményét a Nemzeti szerepéről, jövőjéről, s ő a beszélgetésformát választva tett eleget a kérésnek.

- Amikor 1978-ban Zsámbéki Gáborral együtt a válság jeleit mutató Nemzeti Színház élére kerültem, úgy tűnt: reális esély van a nemzeti színházi eszme és funkció újragondolására. Tudjuk, akkora párton belüli politikai csatározások következtében az események másként alakultak, mint ahogy arra a megújulás érdekében szükség lett volna, s az a bizonyos esély elveszett. Az akkori - alighanem keserves - tapasztalatok alapján, valamint az azóta eltelt másfél évtized távlatából hogyan értékeled a Nemzeti Színház társadalmi és művészi szerepét?

- Amikor bennünket a Nemzetibe kineveztek, még érezhető volt valamiféle színház történeti kontinuitás, a színház háború előtti időszakának, illetve háború utáni évtizedeinek a művészi hatása. A Nemzeti e periódusokban minden szempontból - a színészgázsik, az állandó vagy legalábbis hosszú távú szerződések, az anyagi körülmények stb. tekintetében - kiváltságos helyzetben volt. Ez a helyzet megfelelt annak a szerepnek, amit az ország első színháza betöltött, hiszen a Nemzeti volt a társadalmilag meghatározott színházi ízlés megjelenítője, standardja, azaz etalon, amit a többi színháznak illett vagy kellett követnie. (A háború előtt, amikor többségben voltak a magán-színházak, csak illett, a háború utáni államosításokat követően már kellett.) Ez az etalon a repertoárra, a stílusra, az ízlésre, tehát mindenre kiterjedt. Ebből az következett, hogy például a repertoárnak mindig a kor uralkodó politikai vagy ízlésirányzatának, illetve egy általános nemzeti színházi eszménynek kellett megfelelnie. Ez a klasszikusokra éppúgy igaz volt, mint a kortárs drámákra. S mindkét esetben a játszott darabok csak az irodalmi fősodorba tartozhattak. Gondoljunk a magyar drámairodalom huszadik század elején tapasztalt példátlan gazdagságára! De Szomorót, Szép Ernőt, Füst Milánt egyáltalán nem vagy alig játszott a Nemzeti. Egyikük sem tartozott a hivatalosan elismert és kanonizált írók közé. A társadalmi ízlés mindig esztétikai köntösben jelenik meg.

- A Nemzeti azonban - közvetett és közvetlen ismereteim, emlékeim szerint - az idézett időszakokban kitűnő színház volt.

- Igen, mert akkora legnevesebb színészek közül nagyon sokan ott dolgoztak. Voltak ugyan évek, amikor a Víg vagy a Belvárosi Színház, a háború után pedig a Víg és a Madách Színház erős konkurenciája volt a Nemzetinek, mégis mehökkentő az a gazdagság, amit a Nemzeti Színház társulati névsorai tükröznek. Minden szerepkörben legalább két-három azonos tehetségű, tudású színész volt, sőt azokat az idők az epizodisták diadalkorszakának is nevezték,

Kun Vilmos és Olsavszky Éva a Tarelkin halálában. Rendező: Székely Gábor (1981)

hiszen felsorolni sem lehet Gózon Gyulától Rajz Jánoson, a Makláriakon át Bihari József ig a jobbnál jobb karakterszínészeket. Ez a gazdagság persze súlyos belső esztétikai vitákat és harcokat is kiváltott, például a parasztábrázolás hitelességéről, arról, hogy vajon Rózsahegy Kálmán vagy Bihari József jeleníti-e meg hitelesebben a magyar paraszt típusát. Ma sajnos nemcsak a Nemzeti, de más színházak sem bővelkednek ilyen gazdag választékban, sőt legtöbb színházunkban számos szerepkörre egyszerűen nincs színész.

A Nemzeti Színház azonban nemcsak színészi gazdagsága vagy a repertoárja miatt volt reprezentatívnek tekinthető, hanem mindenekelőtt amiatt, hogy legkiemelkedőbb korszakaiban rendezői révén mindig hatalmas szellemi energiákat koncentrált. Emlékeztetőül: Hevesi, Németh Antal az egyik korszakban, Major, Marton, Gellért, Nádasdy, Várkonyi a másikkban.

– Ezek a korszakok azonban elmúltak. Ma egészen más képünk van a Nemzetiről.

– Más, mert az a reprezentativitás, amelyről szóltam, minden ízében eltűnt. Mindenekelőtt eltűnt a Nemzeti Színház reprezentatív épülete. A jelenlegi Hevesi Sándor téri épület a nemzeti színházi funkciók betöltésére alkalmatlan. Régebben a környék sem volt ennyire elgettősödött, lepusztult, mint amilyen ma. Tehát elviselhetetlenül nagy a hely és a funkció közötti ellentmondás.

A színházban természetesen ma is vannak kiváló és jó színészek, mégsem lehet azt mondani, hogy a társulat egésze a végzett munka művészi minősége tekintetében jobb lenne bármelyik fővárosi vagy vidéki együttesnél, azaz sem összetételében, sem kvalitásában nem tekinthető optimálisnak. És hiányzik az a szellemi kapacitás is, amelyről az ötvenes évek öt óriása kapcsán szóltam. A magyar színházi szakma legismertebb, legkeresettebb színészei és rendezői most nem feltétlenül a Nemzeti Színházban dolgoznak.

– A körleírás pontossága vitathatatlan. De kérdés: van-e ma Magyarországon megjeleníthető vagy megjelenítendő reprezentativitás?

– Hál' istennek nincs. Átalakuló korban élünk, amelyben többé-kevésbé a pluralitás érvényesül, s nincs kötelező vagy általánosan elfogadott közízlés, amelyet a Nemzeti Színháznak képviselnie, kifejeznie kellene. A Nemzetinek az elmúlt nyolcvan évben kiemelt feladata volt, hogy klasszikusokat és új magyar drámákat mutasson be. De ezt a feladatot időközben szinte minden fővárosi és vidéki színház felvállalta, és sok esetben sokkal magasabb színvonalon tesz eleget ennek a kötelességének, mint a Nemzeti. S a vidéki töbtagozatos színházak létrejöttével és Nemzeti Színházzá minősítésével elindult egy követhetetlen folyamat, amely mára szinte teljesen fellazította a színház típusok közötti határokat, és még kevésbé teszi definiálhatóvá a Nemzeti Színház feladatát.

Balkay Géza és Csomós Mari a Székely Gábor rendezte *Troilus és Cressidában* (1980) (Ikládi László felvételei)

Persze él a köztudatban egy eszményített Nemzeti Színház-kép, amely elsősorban érzelmi megközelítés alapján rajzolódik ki. Ez a megközelítés azonban káros, mert a színházi, a művészeti szempont mellett - vagy előtt -- politikai és ideológiai szempontokat érvényesít. Márpedig ebben az átmeneti korban, ebben a politikai váltógazdaságban, amelyben a művészetekről is mindenekelőtt gazdasági megfontolások alapján döntenek, s amelyben négyévenként hitekes elvek devalválódnak vagy járatódnak le, nem lehet a Nemzeti Színház ügyét politikai érdekek alapján megközelíteni - szakmai alapon kell újragondolni és megoldani.

– A Nemzeti Színház ügye azonban fennállása óta mindig politikai ügy volt. Vagy politikai is.

– A politika természetesen nem zárható ki a színházból, hiszen azt gondolkodó művészek csinálják, akiknek véleményük van a világról, a konkrét eseményekről s mindenekelőtt az élet minőségéről. Kötelességük, hogy e véleményüket nyilvánosságra hozzák, hogy perlekedjenek. De a színház nem lehet pártpolitikai csatározások terepe, nem lehet kiszolgáltatva a pártpolitika céljainak, törekvéseinek. Az ilyen értelmű politikát le kell választani a színházról.

A Nemzetiben töltött négy évünk alatt naponta kellett válaszokat fogalmaznunk arra a képtelen és abszurd kérdésre, hogy a Nemzeti Színház névből melyik tagra tesszük a hangsúlyt. Ez már akkor annak a - még párton belül folyó - harc-

nak a része volt, amely aztán az elmúlt négy esztendőben az urbánus-népi ellentét minősíthetetlen kiélezésében csúcsonodott ki. A szakmaiság helyett tehát a művészettől idegen megmondások igyekeztek befolyásolni a színház munkáját. Ilyen színházidegen nézet az is, hogy a Nemzeti plusz kötelezettségvállalása azért fontos, mert ez a színház egy a kiemelt nemzeti intézmények sorában. A Magyar Nemzeti Múzeumnak valóban ki-emelt szerepe van a nemzeti múlt feltárásában, e múltat reprezentáló tárgyak és dokumentumok gyűjtésében és közkinccsá tételében, de nem mondható el ugyanez sem a Magyar Állami Operaházról, sem a Nemzeti Színházról, mindkettőnek mása feladata. Ám az érzelmek alapján véleményt alkotók tábora továbbra is igen nagy, s minden olyan fogalomnak a - nem megkérdőjelezése, csak - újragondolása, amely magában foglalja a nemzeti jelzöt, nehezen kezelhető indulatokat szabadíthat el. Ezzel számolni kell. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy nem lehet a Nemzeti Színház a nemzeti emlékezés, a nemzeti lelkiismeret, a nemzeti önismeret ébren tartásának kizárólagos helyszíne, hiszen ez nem egyetlen színházat, hanem egész kultúránkat érintő kérdés, feladat.

– Mindezek alapján milyen legyen a jövő Nemzeti Színháza? Egyáltalán legyen-e? Szükség van-e erre a reprezentatív intézményre ebben a reprezentativitást nélkülöző korban?

– A kérdéseidre leginkább én is kérdésekkel tudnék felelni. De nem akarom megkerülni a választ. Ha majd egyszer ez a kis ország elég gazdag lesz ahhoz, hogy építsen magának egy Nemzeti Színházat, akkor olyan épület születne, amely a kor legkorszerűbb színházának ad-

SUMMARY

hat helyet. Ne külsőségeiben legyen gazdag és pompás, hanem szakmailag legyen kifogástalan: fogadjon be mindenfajta színházi formát, teremtsen meg a lehetőségét annak, hogy minden néző optimális közelségbe kerüljön a tökéletes technikai felszereltségű, variálható játéktéren játszókhöz. E színház ne templom és ne palota legyen, ne is a legutolsó építészeti stílust reprezentálja, hanem a színházi funkciókat tökéletesen kielégítő, szolid megjelenésű, emberléptékű, a magukat kifejezni akaró és tudó művészek és a közönség találkozását szolgáló épület legyen. Olyan épület, amelyben a különböző színházi formák egymás mellett élhetnek, ugyanakkor a komolyan vett szakmaiság, a tehetség és a munka együttes eredménye alapján művészileg egyeztetett, összehangolt előadások születhetnek benne. Formai és ideológiai reprezentativitás helyett tehát szakmai reprezentativitás jellemzné ezt a távoli jövőben talán megszülető Nemzeti Színházat, amelyben többek között – csupán szemelgetve az égető szakmai gondok között – olyan kérdésekre keresnék a feleletet, mint hogy miért hiányoznak vagy miért oly megkésették a magyar színházi életben bizonyos stílusok, szerzők és drámák? Figyelemmel kísérenék a drámairodalom klasszikusainak fordításait, s ha szükséges, gondoskodnának az új magyarítások elkészültéről. Választ keresnének arra, miért a kis formák felé tolódik el a drámaírók érdeklődése, vagy milyen megoldások találhatók a kortárs magyar drámairodalom fellendítésére. És mindezekre a kérdésekre természetesen előadásokkal fogalmazódnának meg a válaszok.

– *Ez a modell már ma is létezik: így működnek azok a kisszínházak, amelyekben komoly műhelymunka folyik.*

– Valóban. Az elmúlt évtizedben tulajdonképpen nemzeti színházi funkciót töltött be a kaposvári vagy a Katona József Színház, hiszen ezek reprezentálták legjobban a magyar színház eredményeit. S ez a modell érvényesül számos más országban is. Franciaországban például – úgy tudom – három színház rendelkezik nemzeti színházi címmel. De ha nem teljesítik a velük szemben támasztott művészi igényeket, a cím visszavonható, ami persze a kiemelt dotáció elvesztésével is jár. Németországban pedig egyáltalán nincs Nemzeti Színház. De tudjuk, hogy a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években a Schaubühne számított annak, mert akkor az volt a német színházi eredmények reprezentánsa. Ennek a színháznak nem kellett kötelezően Goethét, Schillert vagy Kleistet játszania; de bármit mutatott be – akár Genet- vagy Botho Strauss-darabot, akár görög klasszikust –, az szakmailag, művészileg a lehetőségek keretein belül a legmagasabb színvonalat képviselte.

– *Nálunk viszont évek óta tart az úgynevezett*

sztruktúravita, de a megmerevedett szerkezeten – amelybe a Nemzeti Színház is bebetonozódott – nem lehet változtatni.

– Ebben a vitában ki-ki az utópiáját mondta és mondja el. Közben alig veszünk tudomást arról, hogy folyik a struktúra átalakulása. A Madách Színház például épp akkor, amikor a Nemzeti gyengélkedni kezdett, a hatvanas években a legerősebb prózai színház volt, de mára a nagyszínházában főleg zenés darabokat játszik. A Víg ben igyekeznek egy sajátos kettős profilt találni és ki-alkítani. Viszont létrejöttek és megerősödtek kisebb befogadóképességű prózai színházak; úgy tűnik, a prózai előadások inkább ezekben az épületekben szólnak meg. A Nemzeti Színház-ban is zajlik valamilyen profilmódosulás, gondoljunk például a *My Fair Lady* vagy a János vitéz bemutatására. Viszonylag sok előadást láttam a Nemzetiben – főleg magyar darabokat –, s meg kell mondanom, hogy az első két évben a rossz-ízű politizálás csak elvétve szűrődött be a Nemzeti műsorába, elkerülték azt a veszélyt, hogy kurzusművészet helye legyen a színház. Sőt *Ki-fejezeten* toleránsnak mutatkozott a vezetés, sok mindent képes volt befogadni. Mindenesetre nyitottabb, mértéktartóbb volt, mint az elmúlt négy év politikája. A baj tehát nem ezzel, hanem a szakmaisággal volt.

– *Ezen azonban aligha segítene, ha visszatérve a néhány évtizeddel ezelőtti gyakorlathoz, az ország legkitűnőbb színészeinek, rendezőinek válogatottját telepítenék a Nemzetibe.*

– Ezt jelenleg semmi sem indokolja. És az is kérdéses, hogy szükséges-e, s ha igen, milyen mértékben szükséges egy helyre koncentrálni a művészi erőket? S a kérdés másik oldala: akarják-e ezt a művészek? Egyébként is: minden változásnak belülről, önfeljődés útján kellene vég-bemennie.

– *Ezt a tanácskozást – legalábbis célkitűzéseiben – nem a beavatkozás, inkább a tájékozódás szándékával hívták össze. Hogy látod: betöltötte-e funkcióját az eszmecsere?*

– Úgy látom, hogy a kulturális kormányzat ebben a kérdésben – és nem csak ebben! – nagyon nehéz helyzetbe került. Döntenie kell, de nincs abban a helyzetben, hogy igazán jó döntést hozhasson. Erre a zavarra utal a konferencia meghirdetése is, hiszen a szakmától várják a megoldást elősegítő érveket, gondolatokat. A tanácskozáson azonban új érvek, megváltozott gondolatok nem hangzottak el. Ebben a megbolydult politikai és művészi szituációban ilyeneket a szakma nem tud mondani, de azt hiszem, nem is ez a dolga. Ebben a kritikus helyzetben, a Nemzeti Színház ügyében is, a megrendelőnek, a kulturális kormányzatnak kell a döntéseket meghoznia, a szakmának pedig érvényesítenie kell az érdekeit, ha szükséges, a hatalom ellenében is.

This issue, as an exception to the rule, is concerned with a single topic. Hungary's National Theatre, founded in 1837 when the country was under foreign rule, was for a long time considered a champion of Hungarian identity, culture and language and its special function – or whether it still has one – is vividly discussed even in our days, another matter for controversy being its openness to eventual political influences by the State which subsidizes its activity. As it seems that all these questions are now hanging in the balance, the Ministry of Culture convened for the 16th February 1995 a whole-day discussion, inviting all surviving and actual managers, directors and other leading members of the theatre.

Our review now publishes most of the material of this animated, often heated debate: the opening and closing speech of András Török, undersecretary of the Ministry, parts of the report of present-day manager László Ablonczy as well as contributions by former managers and/or artistic leaders Imre Csiszár, Dezső Malonyay, László Vámos, present-day artistic manager István Iglódi, actor Csaba Ivánka, a member of the company, actor-manager Tamás Jordán, directors László Babarczy, Imre Kerényi, Péter Léner, József Ruszt, János Szikora, Miklós Szinétár, literary critic Ernő Taxner-Tóth and drama critic Tamás Koltai. Some telling excerpts of the ensuing discussion are also included, followed by a summing up by István Szabó, head of the Ministry's theatre department who presided the event.

Added to this material there follows an interview conducted by István Nánay with Gábor Székely, another former manager of the National, around the same matters.

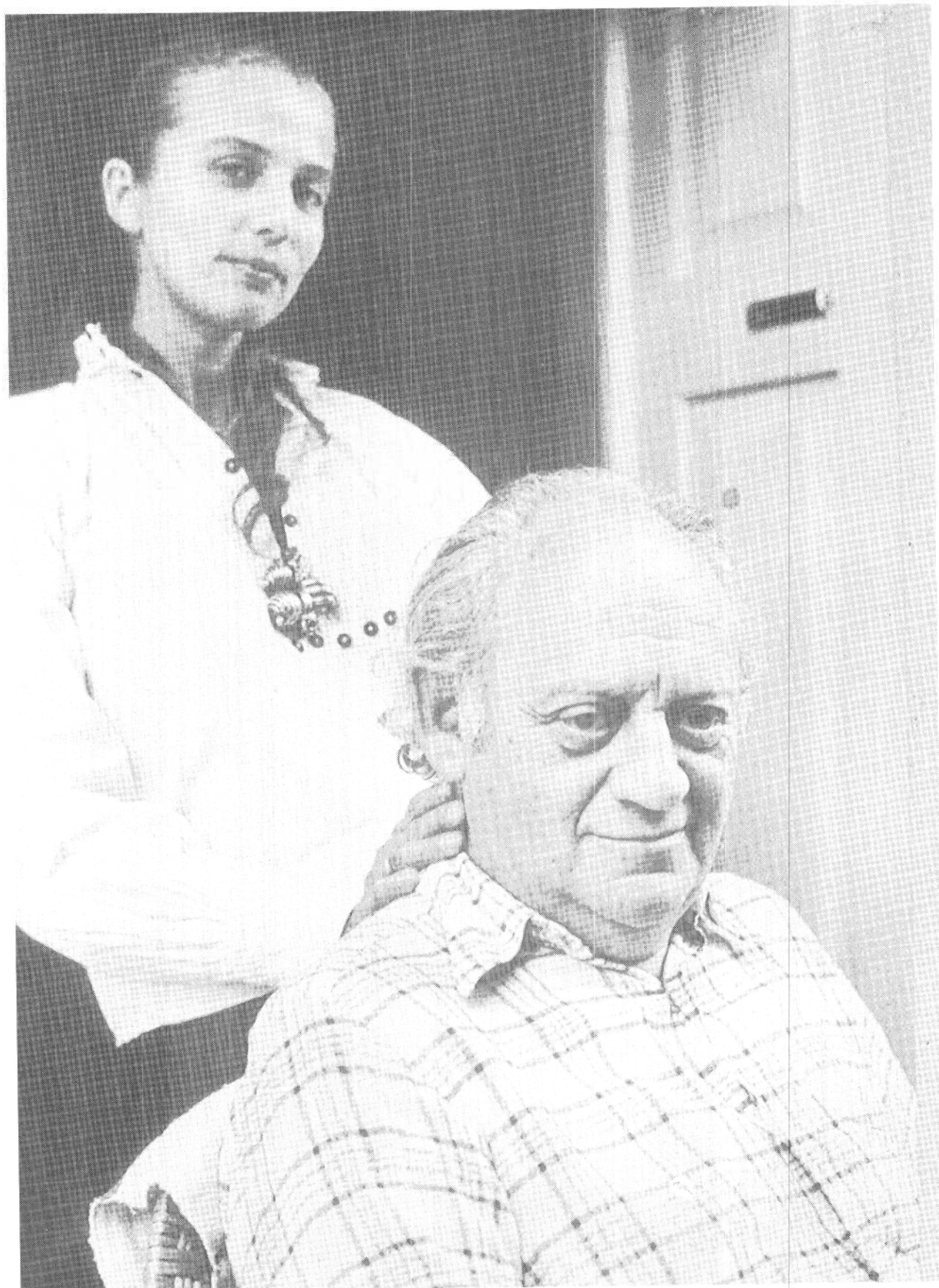
The monthly playtext isn't dispensed with. We chose for publication *A State for Pleasure*, a play by Gábor Görgy that took part in the recent drama competition sponsored by the National.

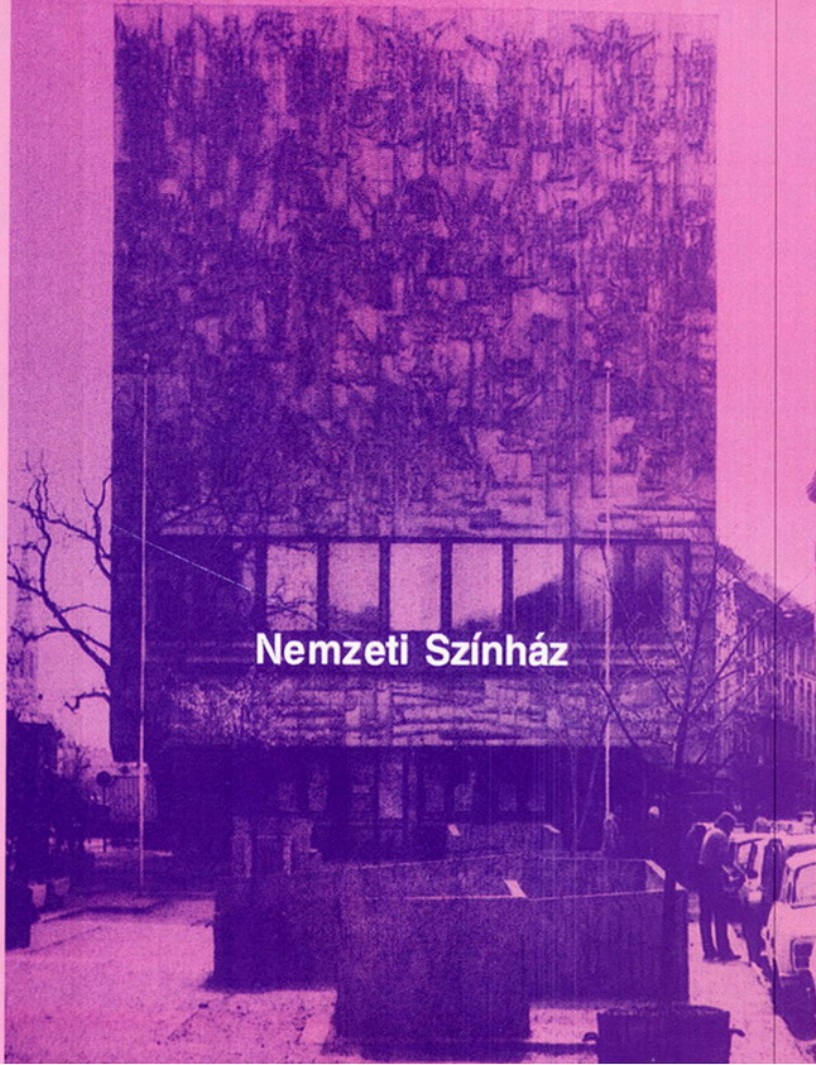
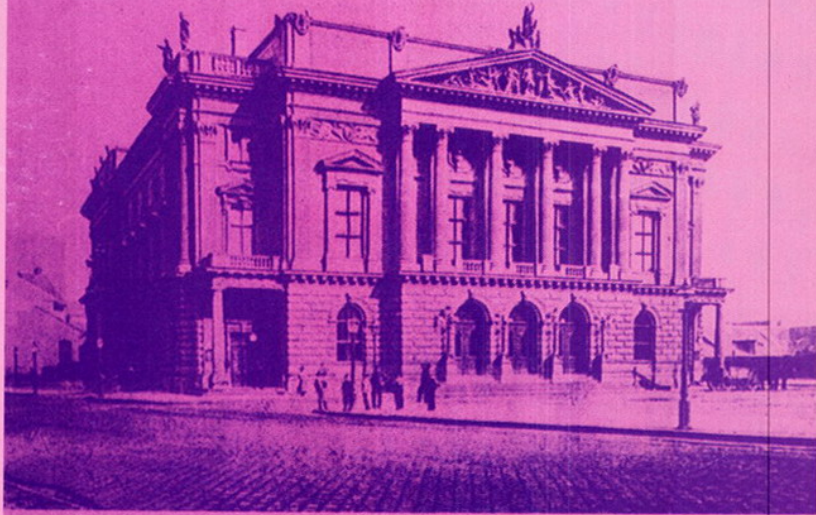
Farkas Tamás: Harag és felesége

A Várszínházban nyílik meg az a kiállítás, amely emléket állít Harag Györgynek, a kiváló erdélyi magyar rendezőnek, aki most lenne hetvenéves, de már tíz éve halott. A kiállítás fotók és Harag György írásainak részletei segítségével végigkíséri és dokumentálja a rendező életútját. Farkas Tamás 1980-ban marosvásárhelyi lakásukban fényképezte le Harag Györgyöt és feleségét, Ilonát.

SZÍNHÁZ

fotógaléria

Nemzeti Színház